

Otrzymują – wg wykazu

Znak:

KD.5140.6.6.2024.RSJ203

Data:

2025-11-24

- Obiekt: krajobraz kulturowy pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r. - położony w obrębach ewidencyjnych: Kolonia Cześniki (gm. Sitno) oraz Wolica Śniatycka i Antoniówka Komarowska (gm. Komarów Osada) w powiecie zamojskim
- Sprawa: postępowanie administracyjne w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości woj. lubelskiego - upublicznienie zawiadomienia LWKZ z datą 19 listopada 2025 r., znak: KD.5140.6.6.2024.RSJ202 o nowych dowodach w sprawie

W związku z prowadzonym postępowaniem administracyjnym w sprawie wpisu do rejestru zabytków krajobrazu kulturowego pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r., położonego w obrębach ewidencyjnych: Kolonia Cześniki (gm. Sitno) oraz Wolica Śniatycka i Antoniówka Komarowska (gm. Komarów Osada) w powiecie zamojskim (zgodnie postanowieniem LWKZ z 8 kwietnia 2024 r., znak: KD.5140.6.6.J2024) - działając na podstawie przepisu art. 49a ustawy z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 572 ze zm. – dalej: „K.p.a.”) - Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków zwraca się z prośbą o upublicznienie zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.), treści zawiadomienia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z datą 24 listopada 2025 r., znak: KD.5140.6.6.2024.RSJ202 o nowych dowodach w sprawie, wraz z kompletem załączników.

Uprzejmie proszę o:

- umieszczenie skanów w/w zawiadomienia LWKZ wraz z jego załącznikami w Biuletynie Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego w Zamościu, Urzędu Gminy Komarów Osada oraz Urzędu Gminy Sitno,
- wywieszenie przez właściwych sołtysów wsi kopii załączonego zawiadomienia LWKZ wraz z informacją o załącznikach, na tablicach ogłoszeń w miejscowościach Antoniówka, Wolica Śniatycka i Kolonia Cześniki oraz – z uwagi na obszerną treść załączonych do w/w zawiadomienia kopii opracowań - umożliwienie zapoznania się z ich treścią zainteresowanym stronom postępowania.

Proszę o przesłanie do WUOZ w Lublinie (ul. Archidiakońska 4, 20-113 Lublin) pisemnej informacji o miejscu i terminie udostępnienia treści przywołanego powyżej zawiadomienia do publicznej wiadomości (na potrzeby przedmiotowego postępowania, ponieważ skutek doręczenia następuje po upływie czternastu dni od dnia jego upublicznienia).

Jednocześnie informuję, że niniejsze pismo wraz z załącznikami zostaje upublicznione (podobnie jak wcześniejsza korespondencja LWKZ w sprawie przedmiotowego postępowania), zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.), na stronie Biuletynu Informacji Publicznej WUOZ w Lublinie - adres strony <https://bipwuozlublin.nv.pl/m,26,sprawa-wpisu-do-rejestru-zabytkow-krajobrazu-kulturowego-pola-bitwy-pod-komarowem-z-31-sierpnia-1920.html>

Ponadto informuję, że zgodnie z żądaniem części stron – treść niniejszego pisma zostaje im przekazana do wiadomości pocztą tradycyjną.

Zgodnie z art. 10 § 1 K.p.a. strony mogą zapoznać się z aktami sprawy, uzyskiwać wyjaśnienia, składać wnioski i uwagi, co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszonych żądań. Zgodnie z przepisem art. 73 § 1 K.p.a. – strony mają prawo wglądu w akta sprawy, sporządzania z nich notatek, kopii lub odpisów. Prawo to przysługuje również po zakończeniu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków. Natomiast zgodnie z art. 73 § 1a K.p.a. – powyższe czynności dokonywane są w lokalu organu administracji publicznej, w obecności pracownika tego organu.

Niezależnie od powyższego, LWKZ zwraca uwagę na skutki prawne nieodebrania niniejszego pisma w formie przesyłki pocztą tradycyjną, w terminie określonym w przepisach art. 44 K.p.a., zgodnie z którymi:

1. w razie niemożności doręczenia urzędowej korespondencji wskazanym w wykazie otrzymujących osobom fizycznym, albo za pokwitowaniem, dorostemu domownikowi lub sąsiadowi (który podjął się oddania tego pisma adresatowi), oraz
2. po dwukrotnym zawiadomieniu pisemnym adresata o miejscu przechowywania tej korespondencji (awizo) oraz z upływem ostatniego dnia jej przechowywania w placówce pocztowej

- doręczenie pisma uważa się za dokonane, a pismo (po jego zwrocie z urzędu pocztowego) pozostawia się w aktach sprawy.

Zgodnie z art. 47 § 1 K.p.a. w przypadku odmowy przyjęcia przez adresata niniejszej korespondencji - zostaje ona zwrócona do WUOZ w Lublinie (z adnotacją o odmowie jej przyjęcia i datą odmowy), a następnie włączona do akt sprawy. Jednocześnie, na podstawie art. 47 § 2 K.p.a. uznaje się, że pismo to zostało doręczone w dniu odmowy jego przyjęcia.

Załączniki:

Kopie/ skany zawiadomienia LWKZ z datą 24 listopada 2025 r., znak: KD.5140.6.6.2024.RSJ202, wraz z kompletem załączników.

Lubelski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
dr Dariusz Kopciowski

Otrzymują:

- 1) strony (w tym osoby prywatne – zgodnie z wykazem w aktach sprawy) otrzymują niniejsze postanowienie do wiadomości zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.)
- 2) Starostwo Powiatowe w Zamościu, ul. Przemysłowa 4, 22-400 Zamość (doręczenie elektroniczne)
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na stronie BIP Starostwa Powiatowego w Zamościu.

- 3) Urząd Gminy Komarów Osada, ul. Rynek 15, 22-435 Komarów Osada (doręczenie elektroniczne)
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na stronie BIP Urzędu Gminy Komarów
- 4) Urząd Gminy Sitno, Sitno 73, 22-424 Sitno (doręczenie elektroniczne)
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na stronie BIP Urzędu Gminy Sitno.
- 5) Sołtys wsi Antoniówka - Justyna Antos, Antoniówka 22A, 22-435 Antoniówka
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na tablicy ogłoszeń w miejscowości Antoniówka
- 6) Sołtys wsi Wolica Śniatycka – Krzysztof Sadłowski, Wolica Śniatycka 3, 22-435 Wolica Śniatycka
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na tablicy ogłoszeń w miejscowości Wolica Śniatycka
- 7) Sołtys wsi Kolonia Cześniaki – Anna Sawiniec – Cześniaki Kolonia 26, 22-424 Cześniaki-Kolonia
  - w celu upublicznienia zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.) na tablicy ogłoszeń w miejscowości Kolonia Cześniaki
- 8) a/a

Do wiadomości:

- 1) Delegatura WUOZ w Zamościu, ul. Staszica 29; 22-400 Zamość
- 2) [REDACTED] (adres w aktach sprawy)
- 3) [REDACTED] (adres w aktach sprawy)
- 4) [REDACTED] (adres w aktach sprawy)
- 5) [REDACTED] (adres w aktach sprawy)

Otrzymują – wg wykazu

Znak:

KD.5140. 6.6.2024.RSJ202

Data:

2025-11-24

- Obiekt: krajobraz kulturowy pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r. - położony w obrębach ewidencyjnych: Kolonia Cześniki (gm. Sitno) oraz Wolica Śniatycka i Antoniówka Komarowska (gm. Komarów Osada) w powiecie zamojskim
- Sprawa: postępowanie administracyjne w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości woj. lubelskiego – zawiadomienie o nowym dowodzie w sprawie, tj. opinii NID – studium znak: PDO.5104.1.2025.MŚ

ZAWIADOMIENIE

Działając na podstawie art. 10 § 1 ustawy z 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego (t.j., Dz. U. 2024 r. poz. 572 ze zm. – dalej: „K.p.a”) - Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków zawiadamia, że:

1. w związku z wnioskiem LWKZ z dnia 09 maja 2025 r., znak: KD.5140.6.6.2024.RSJ168, do tutejszego urzędu wpłynęła opinia Narodowego Instytutu Dziedzictwa p.t.: „Opinia - studium widokowo-krajobrazowe i konserwatorskie terenu pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 R.”, opracowana z datą 30 września 2025 r., znak: PDO.5104.1.2025.MŚ. W/w opinia została przesłana pismem Zastępcy Dyrektora NID z 06 listopada 2025 r., znak: PDO.5104.1.2025.MŚ. (data wpływu do kancelarii WUOZ w Lublinie: 12 listopada 2025 r.).
2. w przekazanych w/w pismem Zastępcy Dyrektora NID z 06 listopada 2025 r., znak: PDO.5104.1.2025.MŚ. aktach sprawy, znajduje się pismo Zastępcy Dyrektora Departamentu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z datą 26 lipca 2017 r., znak: DOZ-SK.6481.31.2027.MF, skierowane do Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa – z prośbą o opinię, w sprawie wniosku Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem” o objęcie ochroną pola bitwy, wraz z załączonym wnioskiem Prezesa Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem” z dnia 15 lipca 2017 r. oraz opracowaniami p.t.: „Projekt zagospodarowania terenu pola bitwy pod Komarowem z budową Pomnika Chwały Kawalerii Polskiej oraz Muzeum Kawalerii” z 2017 r., „Budowa Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej w Wolicy Śniatyckiej” z 2017 r., a także egzemplarzem posiadanego przez WUOZ w Lublinie opracowania „Studium wartości historyczno-kulturowych obszaru Pola Bitwy pod Komarowem 1920” z 2014 r. Z wyjątkiem w/w studium z 2014 r., pozostałe dokumenty i opracowania nie były znane tut. urzędowi. Ponieważ ich treść dotyczy przedmiotu aktualnie prowadzonego postępowania – LWKZ uznał o konieczności zawiadomienia stron postępowania o istnieniu nowych dowodów w sprawie.

Mając na uwadze wskazany powyżej przepis art. 10 § 1 K.p.a. niniejszym przekazuję w załączeniu: kopie/skany przywołanej powyżej opinii NID oraz korespondencji dotyczącej kwestii ochrony przedmiotowego pola bitwy, wraz z kompletem załączników (do wiadomości stron) - w celu zapoznania się z ich treścią i umożliwienia zgłoszenia uwag stron.

Jednocześnie informuję, że zgodnie z:

- art. 10 § 1 K.p.a. strony mogą zapoznać się z pozostałymi aktami sprawy, uzyskiwać wyjaśnienia, składać wnioski i uwagi, co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszonych żądań,

- art. 73 § 1 K.p.a. – strony mają prawo wglądu w akta sprawy, sporządzania z nich notatek, kopii lub odpisów. Prawo to przysługuje również po zakończeniu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków,
- art. 73 § 1a K.p.a. – powyższe czynności dokonywane są w lokalu organu administracji publicznej, w obecności pracownika tego organu.

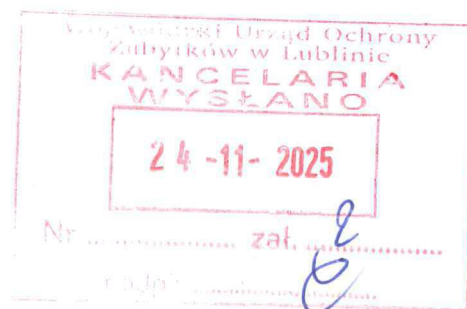
Lubelski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
dr Dariusz Kopicowski

Załączniki:

1. Kopie/ skany pisma Zastępcy Dyrektora NID z 06 listopada 2025 r., znak: PDO.5104.1.2025.MŚ, wraz z załączoną opinią NID p.t.: „Opinia - studium widokowo-krajobrazowe i konserwatorskie terenu pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 R.”, opracowaną z datą 30 września 2025 r., znak: PDO.5104.1.2025.MŚ.
2. Kopie/ skany pisma Zastępcy Dyrektora DOZ MKiDN z datą 26 lipca 2017 r., znak: DOZ-SK.6481.31.2027.MF, skierowane do Dyrektora NID, wraz z kompletem załączników.

Otrzymują:

- 1) Strony postępowania – otrzymują niniejsze zawiadomienie zgodnie z art. 49a K.p.a., tj. w formie publicznego obwieszczenia (art. 49 §1 i §2 K.p.a.)
- 2) Delegatura WUOZ w Zamościu, ul. Staszica 29, 22-400 Zamość
- 3) a/a

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

del. KD. 5140.6.6.2024

Warszawa, 06 listopada 2025 r.

proszę o
rozpatrzenie
p. d. 5140.6.6.2024
zostanie
JRS

Znak sprawy: PDO.5104.1.2025.MŚ

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie

2025-11-12,

19792/2025

130414
Udrzj, Warz

Pan

dr Dariusz Kopciowski

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w
Lublinie

Sprawa dotyczy: KD.5140.6.6.2024.RSJ168

del opinia + akta sprawy - zlot

Szanowny Panie Konserwatorze,

w nawiązaniu do pisma z dnia 09 maja 2025 r. – w załączeniu przekazuję opinię – poszerzone studium krajobrazowe, widokowe i konserwatorskie sporządzone przez architekta krajobrazu, eksperta Narodowego Instytutu Dziedzictwa, dotyczące obszaru pola bitwy pod Komarowem z 1920 r.

Z wyrazami szacunku

dr Andrzej Siwek

Zastępca Dyrektora

Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Załączniki

- opinia
- akta sprawy

Potwierdzam zgodność kopii wydruku z dokumentem elektronicznym:

Identyfikator dokumentu	164944.460626.681976
Nazwa dokumentu	Opinia_DlaWKZ pole bitwy pod Komarowem.pdf
Tytuł dokumentu	Opinia_DlaWKZ pole bitwy pod Komarowem
Sygnatura dokumentu	PDO.5104.1.2025
Data dokumentu	06.11.2025
Skrót dokumentu	216750D7FF856BB04E5EAFF04D4F29EA330254AB
Wersja dokumentu	1.7
Data podpisu	06.11.2025 14:59:45
Podpisane przez	Andrzej Grzegorz Siwek Zastępca Dyrektora
Rodzaj certyfikatu	Certyfikat kwalifikowany podpisu elektronicznego

EZD 3.128.1.1.

Data wydruku: 06.11.2025

Autor wydruku: Jagielska Elżbieta (Główny Specjalista - Koordynator ds. opinii i ekspertyz)

OPINIA STUDIUM WIDOKOWO-KRAJOBRAZOWE I KONSERWATORSKIE TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM Z 31 SIERPNIA 1920 R.

Dotyczy: postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r.

Podstawa wykonania opinii:

Pismo Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie, Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków KD.5140.6.6.2024.RSJ168 z 09 maja 2025 r. z prośbą o opracowanie studium widokowo-krajobrazowego obszaru, którego granice zostały wskazane w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 kwietnia 2024 r., znak KD.5140.6.6.2024 o wszczęciu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków, oraz, opracowanie studium konserwatorsko-krajobrazowego obszaru, którego granice zostały wskazane w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 kwietnia 2024 r., znak KD.5140.6.6.2024 o wszczęciu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków,

Opinię sporządzono w oparciu o:

- materiały zawarte w aktach sprawy,
- dostępną literaturę i kartografię,
- oględziny terenu przeprowadzone w dniach 17.07.2025 r. oraz 31.07.2025 r.

Przedmiotem opracowania jest:

Ocena wartości zabytkowych terenu pola bitwy pod Komarowem 1920 w odniesieniu do wartości ekspozycji krajobrazu, układu przestrzennego, panoram oraz punktów i linii widokowych w/w obszarze, a także poszerzony zakres analiz odnoszących się do ewentualnych zagrożeń wynikających z braku ochrony konserwatorskiej pola bitwy pod Komarowem, które mogą nastąpić w wyniku realizacji wszelkich inwestycji budowlanych oraz infrastrukturalnych (w tym dotyczących energii odnawialnej) i nieodwracalnie przekształcić relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy.

Uwarunkowania konserwatorskie i ochronne:

Decyzją Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 24.08.2006 r. pod nr A/667 wpisano do rejestru zabytków miejsce upamiętniające wydarzenie historyczne, tj. bitwę pod Komarowem w dniu 31 sierpnia 1920 r. zlokalizowane na działce nr 328/1 w Wolicy Śniatyckiej, gm. Komarów Osada, pow. zamojski ziemski, obejmujący mogiłę żołnierzy poległych w bitwie pod Komarowem w dniu 31 sierpnia 1920 r., oraz fragment pola w/w bitwy, tj. teren odpowiadający części północnej działki nr 328/1 – w granicach istniejącego ogrodzenia na tej działce – z wyłączeniem współczesnych elementów zagospodarowania.

Integralną częścią decyzji jest załącznik graficzny w postaci wypisu z rejestru gruntów i wyrysu z mapy ewidencyjnej w skali 1:5000 z naniesioną kolorem czerwonym granicą ochrony konserwatorskiej miejsca upamiętniającego bitwę pod Komarowem na działce nr 328/1 oraz naniesioną punktowo lokalizację mogiły na działce nr 328/1.

ANALIZA KONSERWATORSKA

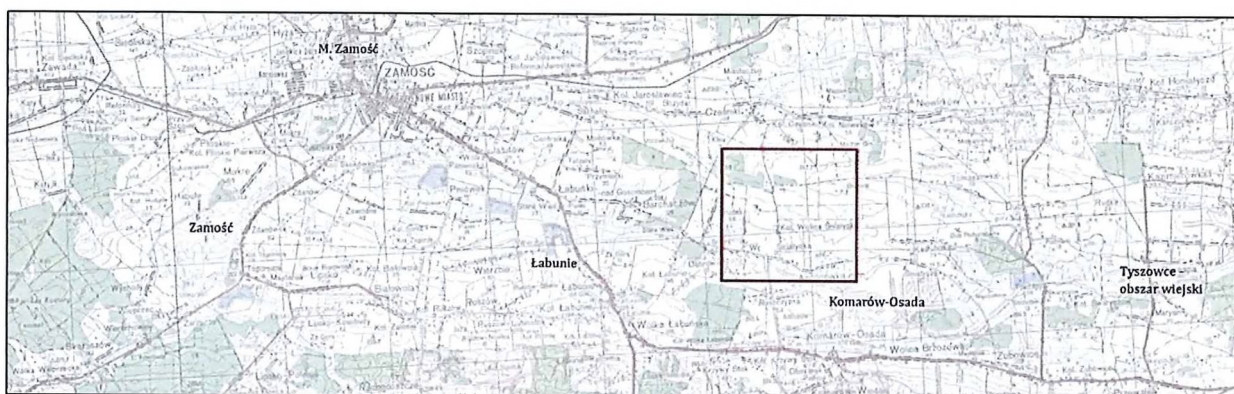
Miejsce bitwy pod Komarowem rozegranej pomiędzy wojskami polskimi i rosyjskimi 31 sierpnia 1920 r., położone jest w gminie Komarów-Osada, w południowo-wschodniej części powiatu zamojskiego i południowo-wschodniej części województwa lubelskiego (rys. 1). Pod względem geograficznym, miejsce usytuowane jest na styku trzech krain – płaskich terenów Kotliny Hrubieszowskiej i Padołu Zamojskiego oraz pagórkowatej, ciągnącej się południowo-wschodniemiem ku wschodowi Grzędy Sokalskiej. Teren

jest silnie wypłaszczony, nie wyróżnia się znacznymi przewyższeniami a dominantami przestrzennymi są niskie wzniesienia i lokalne pagórki.

Obszar jest skąpo zalesiony, zauważa się niewielkie zespoły leśne i rozrzucone w przestrzeni kępy zadrzewień śródpólnych oraz grupy zadrzewień w otoczeniu siedzib mieszkalnych i gospodarstw. Przeważają otwarte przestrzenie upraw rolniczych, a zabudowa rozlokowana jest wzdłuż dróg tworząc luźne skupiska osadnicze (rys. 2 i 3).

Rys. 1. Mapa topograficzna 2025 r., położenie pola bitwy. Źródło: geoportal.nid.pl,

Rys. 2. Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego, Gruppe Brest Litowsk, 1915, ark. XXIX, połączone sekcje 14C i 14F (fragment).

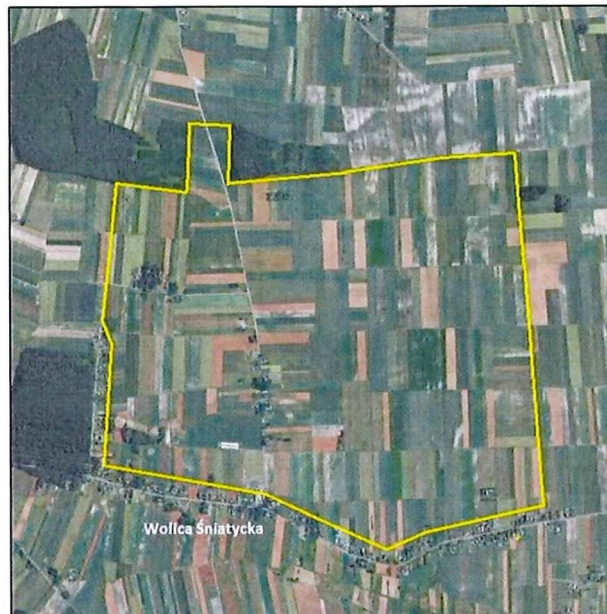
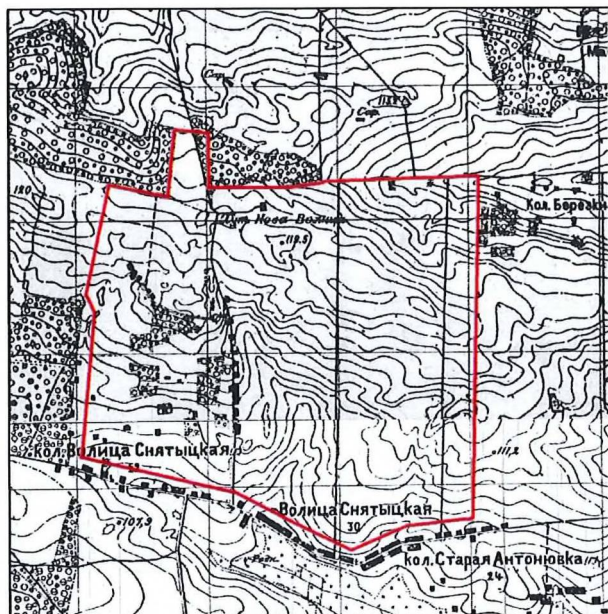

Rys. 3. Ortofotomapa 2025 r. źródło: geoportal.nid.pl (wycinek).

Historyczna topografia terenu ilustrowana jest Niemiecką Mapą Zaboru Rosyjskiego Gruppe Brest, Litowsk, ark. XXIX, sekcje 14C i 14F z 1915 roku (rys. 2) adekwatną do stanu w 1920 roku, topografia współczesna zdjęciem ortofotomapy z 2015 roku (rys. 3), położenie mapą topograficzną (rys. 1).

Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego z 1915 roku oraz ortofotomapa z 2025 roku, jako odpowiadające sobie zakresom informacji topograficznych są kartograficznym materiałem porównawczym w opracowywanym studium konserwatorsko-krajobrazowym.

Rys. 4, 5. Obszar opracowania studium widokowo-krajobrazowego i studium konserwatorsko-krajobrazowego wskazany przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, pokazany na mapach porównawczych.

Studium widokowo-krajobrazowe

Przestrzeń i topografia terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r.

Historyczne tło przebiegu wydarzeń

Opierając się na materiałach zawartych w aktach sprawy a omawiających historyczny aspekt przebiegu działań bojowych pod Komarowem w 1920 roku¹, w toku studium określony został obszar działań bojowych wojsk polskich i rosyjskich, pozycje wyjściowe, miejsca koncentracji oddziałów kawaleryjskich obu armii (rys. 33), oraz miejsce decydującego starcia (rys. 9, 10).

Z analizy materiałów archiwalnych wynika, iż obszar objęty działaniami strategicznymi, poprzedzającymi bitwę pod Komarowem i mającymi decydujący wpływ na jej przebieg, obejmował teren znacznie większy, niż będące jego konsekwencją działania bojowe na polach wsi Komarów i Wolica Śniatycka.

Po nieudanej próbie zajęcia Zamościa, kierunek odwrotu rosyjskiej Armii Konnej prowadził ku wschodowi; oddziały musiały przejść wąskim pasem terenu pomiędzy zabagnionymi terenami koło Cześnik i Komarowa. Wojska polskie zajęły w tym czasie stanowiska wyjściowe na linii wsi Wolica Brzozowa, Komarów, Łabunie na południu, kolejne zgrupowanie wojsk polskich następowało od strony wsi Cześniki i Niewirków na północy (rys. 33).

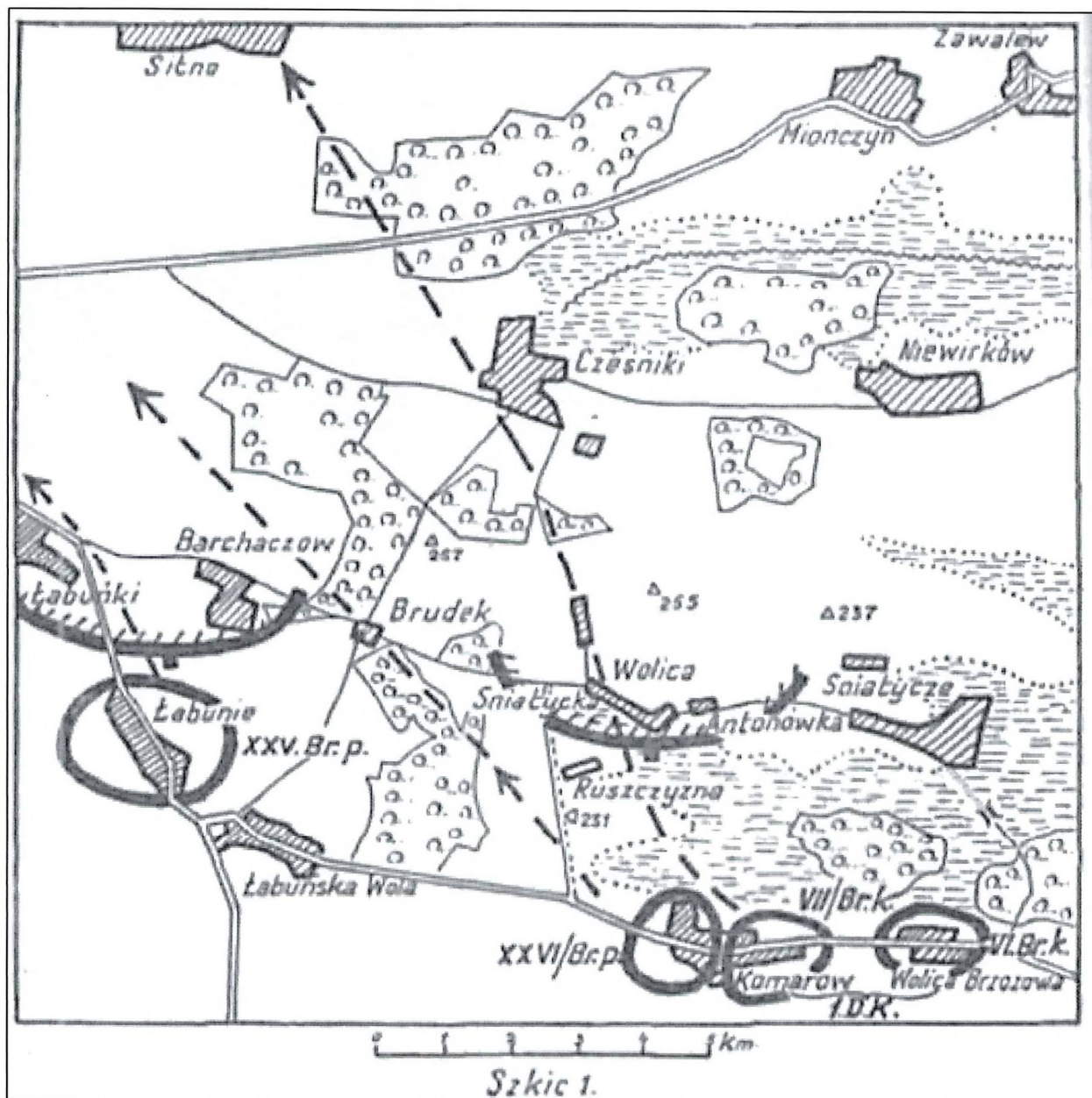
W kolejnej fazie działań bojowych, armia rosyjska zepchnięta została na północ od wsi Wolica Śniatycka i Brudek a wojska polskie zajęły teren wsi Wolica Śniatycka z frontalnym na północ

¹ (1) H. Brzezowski, Bitwa pod Komarowem. Jak ja ją widziałem, „Przegląd Kawaleryjski”, R. XI (1934), nr 1, s. 20; (2) „Bitwa pod Komarowem 31 sierpnia 1920 roku, studium wartości historyczno-kulturowych obszaru pola bitwy pod Komarowem 1920 r.”, T. Dudek, J. Czekaj, K. Głuchowski, H. Mącik, J. S. Tym, Stowarzyszenie Bitwa pod Komarowem, 2014; (3) Opinia dr. M. Pieńkowskiego, kierownika Sekcji Badań nad Wojskiem do 1945 r. w Wydziale Badań Historycznych Wojskowego Biura Historycznego z 17.10.2024; (4) Opinia NID PDO.5111.7.2024.PM z 08.10.2024 r oprac. P. Mazur, w sprawie rozpoznania krajobrazu kulturowego pola bitwy pod Komarowem w aspekcie postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych woj. lubelskiego.

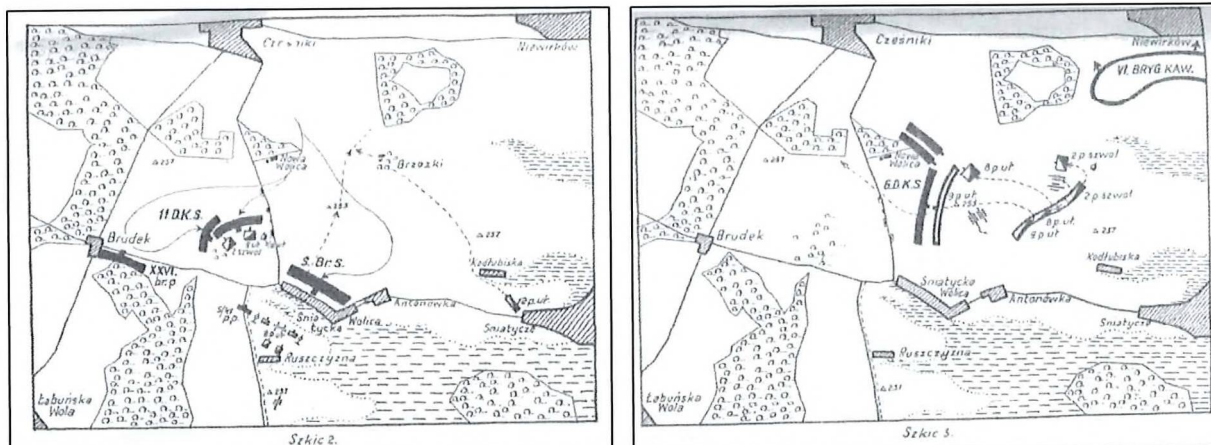

usytuowaniem oddziałów kawalerii, skąd wyprowadzono atak i Ruszczyzna, gdzie na tyłach rozlokowano podwoje i rozmieszczono baterie artylerii.

Rys. 6. Szkic bitwy z 1934 r. Źródło: H. Brzezowski, Bitwa pod Komarowem. Jak ją ja widziałem, „Przegląd Kawaleryjski”, R. XI (1934), nr 1, s. 20.

Rys. 7, 8. Dwie fazy bitwy wg szkicu z 1934 r. Źródło: H. Brzezowski, Bitwa pod Komarowem. Jak ją ja widziałem, „Przegląd Kawalerski”, R. XI (1934), nr 1, s. 20.

Historyczny krajobraz pola bitwy

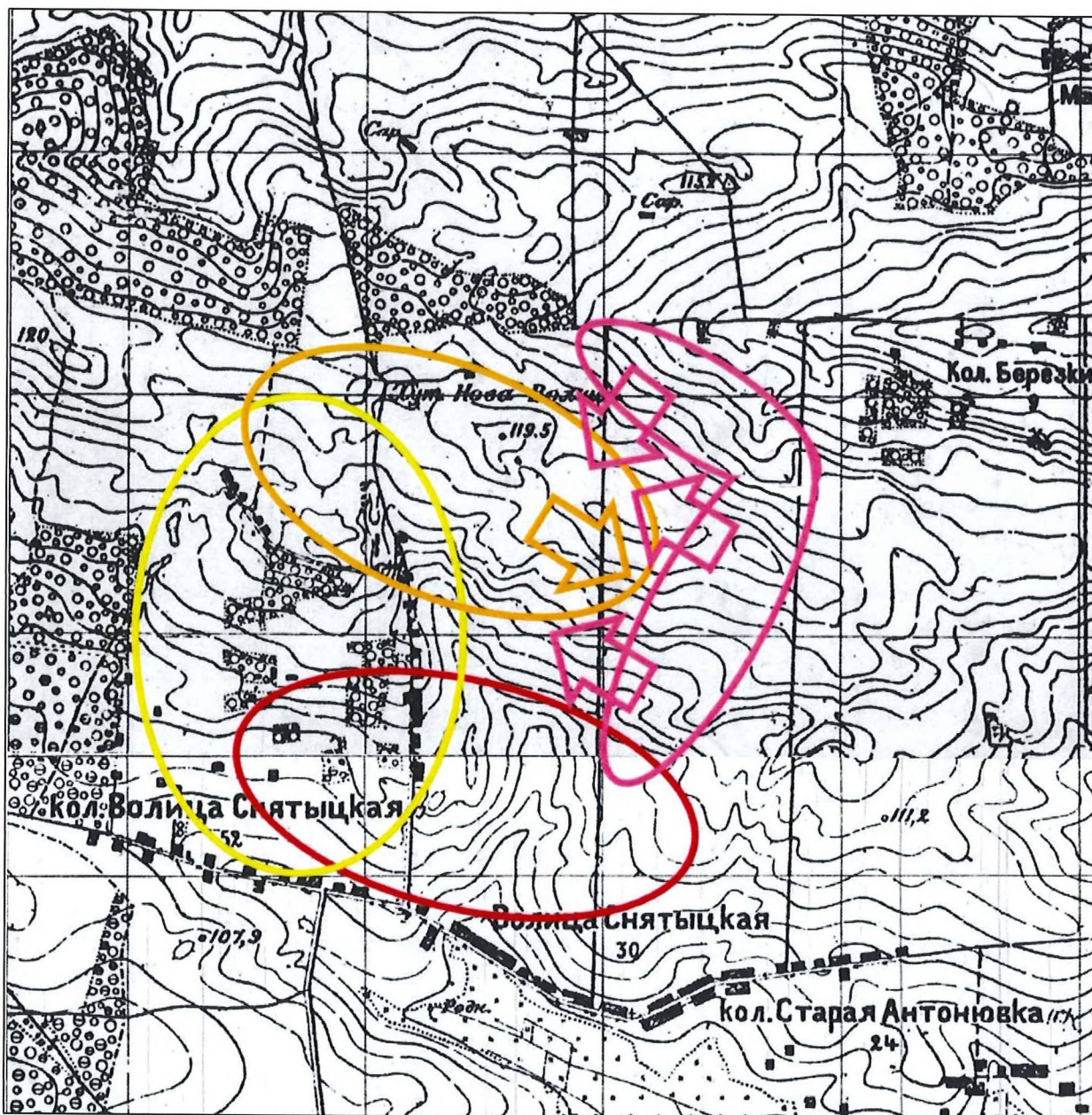
Teren, na którym w 1920 roku ostatecznie rozegrała się bitwa, rozciągał się w przestrzeni pól uprawnych, od linii zabudowy wsi Wolica Śniatycka i Kolonia Antoniówka, położonych wzdłuż drogi z Łabuniek do Śniatycz, ku północy, do linii lasów Kolonii Wolica Śniatycka z drogą pod lasem i osadą folwarku Nowa Wolica, aż po Niewirków. Zachodnią, identyfikowalną granicę terenu walk stanowi droga wzdłuż ściany lasu w południowo-zachodniej części wsi Wolica Śniatycka, wschodnią, umowną, polna droga z Kolonii Antoniówka do Kolonii Brzózki i położony nieopodal niewielki las przy kolonii zabudowy. Teren z południa na północ przecina lokalna droga z Wolicy Śniatyckiej do Cześnik, przechodząca przez szeroki przesmyk pomiędzy położonymi na północy sąsiednimi lasami. W zachodniej części wsi Wolica Śniatycka widoczne są niewielkie zespoły śródpolnych zadrzewień leśnych bliskich osadom.

Lekko pofalowany teren wznosi się od wsi Wolica Śniatycka ku północy, przecięty równoleżnikowo przełamaniami skłonu stoku, ze stanowiącym lokalną dominantę lekkim, pagórkowatym przewyższeniem, tzw. Kotą 255 w północnej części terenu.

Historycznie teren był otwarty, bez innych, znaczących elementów topograficznych, zajęty uprawami polowymi, przecinany miedzami i polnymi drogami wychodzącymi z zapłoci osad wiejskich ku północy. W obszarze działań bojowych nie było też charakterystycznych budowli obronnych, szańców i okopów tworzących swoistą topografię pola bitwy.

Droga z Wolicy Śniatyckiej do Cześnik nie była w topografii pola bitwy elementem znaczącym, natomiast przebiegający przez cały teren poprzecznie na linii wschód-zachód grzbiet przełamania terenu (rys. 26) w istotny sposób ograniczał widoczność i dzielił przestrzeń na dwa obszary o ograniczonej widoczności w ujęciu kierunków obserwacji północ – południe. To charakterystyczne ukształtowanie terenu miało wpływ na przesunięcie się ośrodka pola bitwy z południowo-zachodniego w pierwszej, porannej fazie bitwy na północno-wschodni, wypłaszczony teren o większym zasięgu widoczności w drugiej, popołudniowej fazie (rys. 9, 10).

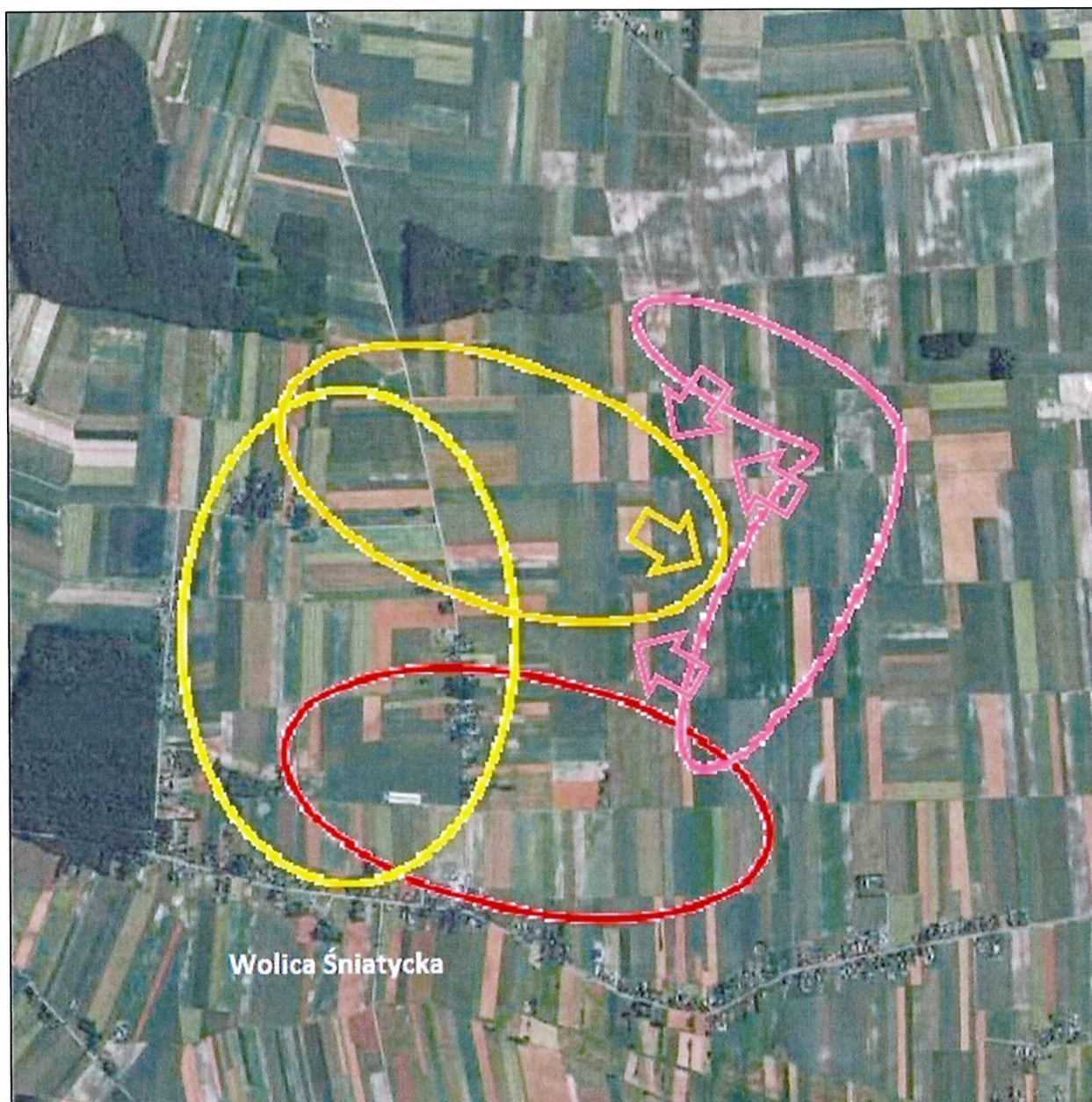

Rys. 9. Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego, Gruppe Brest Litowsk, 1915.

Strefa działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. w odniesieniu do historycznej topografii terenu. Dwie fazy bitwy i miejsce decydującego starcia: położenie wojsk rosyjskich – kolor żółty w I fazie bitwy, kolor pomarańczowy w II fazie bitwy, położenie wojsk polskich – kolor czerwony w I fazie bitwy, kolor różowy w II fazie bitwy. Kierunki odwrotu armii rosyjskiej i strategicznych działań wojsk polskich przed bitwą pokazano na rys. 33.

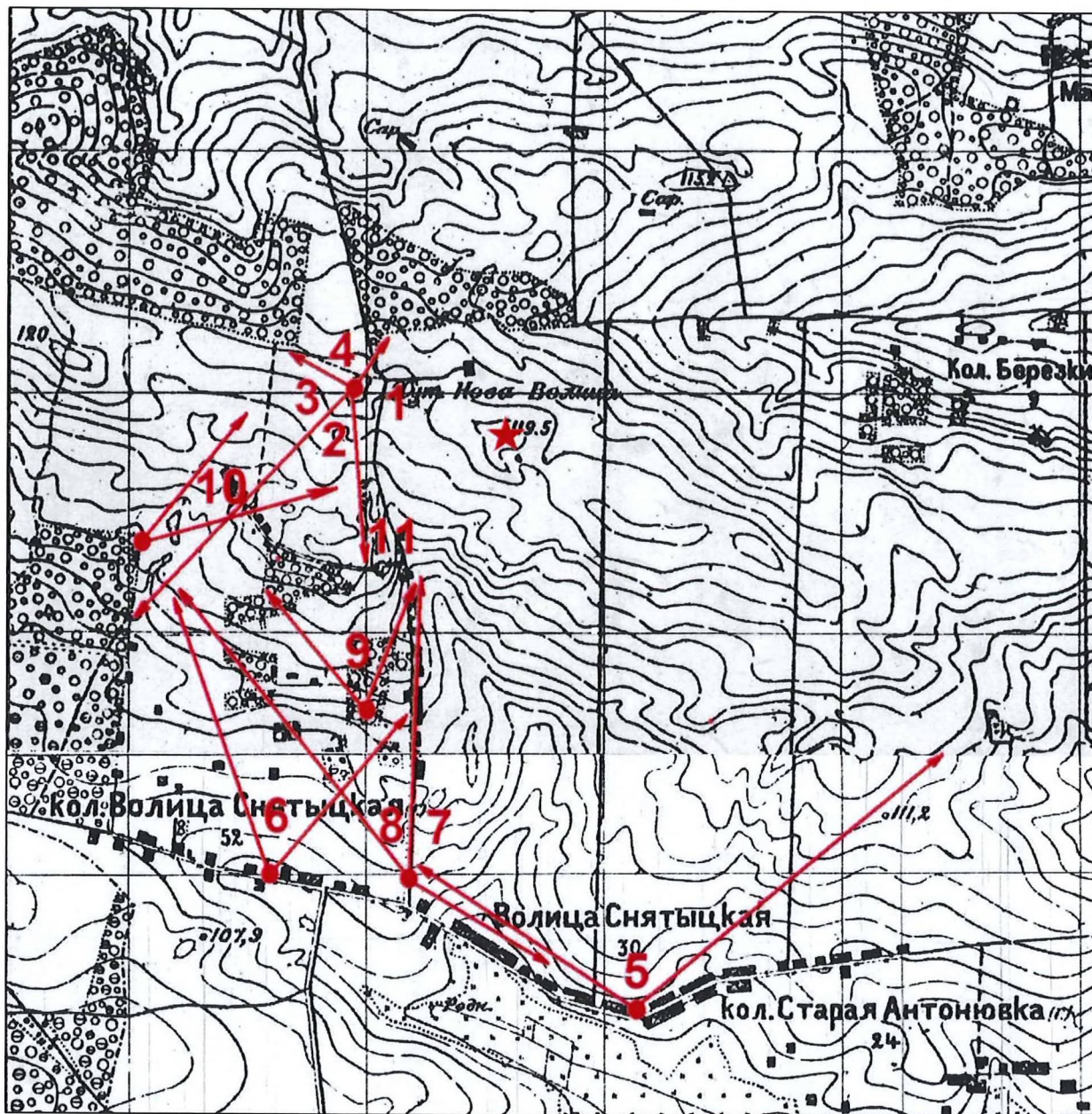

Rys. 10. Ortofotomapa 2015 r.

Strefa działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. w odniesieniu do współczesnej topografii terenu. Dwie fazy bitwy i miejsce decydującego starcia: położenie wojsk rosyjskich – kolor żółty w I fazie bitwy, kolor pomarańczowy w II fazie bitwy, położenie wojsk polskich – kolor czerwony w I fazie bitwy, kolor różowy w II fazie bitwy. Kierunki odwrotu armii rosyjskiej i strategicznych działań wojsk polskich przed bitwą pokazano na rys. 33.

Rys. 11. Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego, Gruppe Brest Litowsk, 1915. Współczesne widoki terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarówem w 1920 r. w odniesieniu do topografii w 1920 r. Cyframi oznaczono kolejne ujęcia fotograficzne (rys. 13-24), gwiazdką punkt charakterystycznego przewyższenia terenu Kota 255.

Krajobraz współczesny

Teren jest lekko pofalowany, z charakterystycznym przełamaniem skłonu, krajobraz jest otwarty, z zespołami leśnymi po stronie północnej i zabudową wsi po stronie południowej, bez znaczących elementów topograficznych. We współczesnym krajobrazie dominują wielkopowierzchniowe uprawy rolne (rys. 13-24) z niewielkim udziałem mniejszych działek, obszary upraw dzielone są nielicznymi drogami polnymi, co w połączeniu z uwarunkowaniem prywatnej własności gruntów utrudnia penetrację przestrzeni pola działań bojowych a punkty obserwacji krajobrazu ograniczone są do

Rys. 12. Ortofotomapa 2015 r. Widoki terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. w odniesieniu do współczesnej topografii w 2025 r. Cyframi oznaczono kolejne ujęcia fotograficzne (rys. 13-24), gwiazdką punkt charakterystycznego przewyższenia terenu Kota 255

miejsz ogólnie dostępnych. Najistotniejszy pod względem strategicznym punkt obserwacji pola walki, Kota 255, położony pośrodku areal pól uprawnych, przez większą część roku, gdy pola są obsiane, pozostaje niedostępny. Po wzniesieniu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej główny punkt obserwacji umiejscowiony został na platformie tarasu widokowego pomnika, w miejscu o podobnym zakresie widoczności historycznego pola walki (rys. 13 - 16).

Zwrócić również należy uwagę na miejsce historycznego punktu dowodzenia na granicy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka (5), z szerokim ujęciem widoku nie przekształconego krajobrazu wschodniej części pola walki i miejsca ostatecznego rozstrzygnięcia bitwy (rys. 17).

Dokumentacja fotograficzna walorów współczesnego krajobrazu w obszarze pola bitwy

Rys. 13. Ujęcie 1. Krajobraz wschodniej części pola bitwy obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. W środkowej części pola widoku przewyższenie terenu, tzw. Kota 255. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 14. Ujęcie 2. Krajobraz południowo-zachodniej części pola bitwy obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, w tle zabudowa wsi Wolica Śniatycka. Mogiła żołnierska i miejsce upamiętnienia niewidoczne, ukryte za przełamaniem stoku. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 15. Ujęcie 3. Krajobraz północno-zachodniego zaplecza pola bitwy obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 16. Ujęcie 4. Krajobraz północnej części pola bitwy obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, przesmyk pomiędzy zespołami leśnymi w kierunku wsi Cześniki. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 17. Ujęcie 5. Krajobraz wschodniej części pola bitwy 1920 r obserwowany z miejsca historycznego punktu dowodzenia przy kapliczce we wsi Wolica Śniatycka. Przewyższenie, tzw. Kota 255 i zabudowa wsi Wolica Śniatycka przy drodze do Cześnik są niewidoczne, ukryte za przełamaniem stoku. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 18. Ujęcie 6. Krajobraz południowo-zachodniej części pola bitwy obserwowany pomiędzy zabudową zachodniej części wsi Wolica Śniatycka. W środkowej części pola widoku mogiła żołnierska i miejsce upamiętnienia, Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej niewidoczny, ukryty za przełamaniem stoku. (fot. Street view google maps, domena publiczna).

Rys. 19. Ujęcie 7. Krajobraz wschodniej części pola bitwy obserwowany z drogi Wola Śniatycka – Cześniki w rejonie wsi Wolica Śniatycka. Przewyższenie, tzw. Kota 255 niewidoczne, ukryte za przełamaniem stoku. (fot. Street view gogle maps, domena publiczna).

Rys. 20. Ujęcie 8. Krajobraz zachodniej części pola bitwy obserwowany z drogi Wolica Śniatycka – Cześniki w rejonie wsi Wolica Śniatycka. W środkowej części pola widoku mogiła żołnierska i miejsce upamiętnienia, po prawej w przerwie pomiędzy grupami drzew widoczny fragment Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. (fot. Street view gogle maps, domena publiczna).

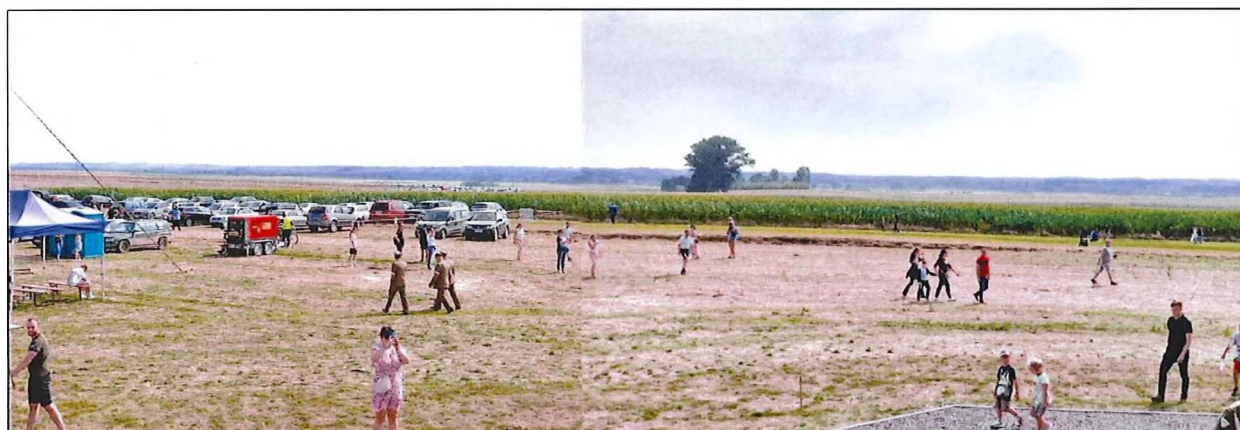

Rys. 21. Ujęcie 9. Krajobraz zachodniej części pola bitwy obserwowany z miejsca mogiły kawalerzystów 1920 r. Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej niewidoczny, ukryty za przełamaniem stoku. (fot. M. Świątkowski).

Rys. 22. Ujęcie 10. Krajobraz zachodniej części pola bitwy obserwowany z przysiółka wsi Wolica Śniatycka w kierunku wschodnim. W tle Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. (fot. D. Szulc)

Rys. 23. Ujęcie 11. Krajobraz południowo-wschodniej części pola bitwy obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, w tle zabudowa wsi Wolica Śniatycka. Mogiła żołnierska i miejsce upamiętnienia niewidoczne, ukryte za przełamaniem stoku po prawej stronie kadru. (fot. D. Szulc)

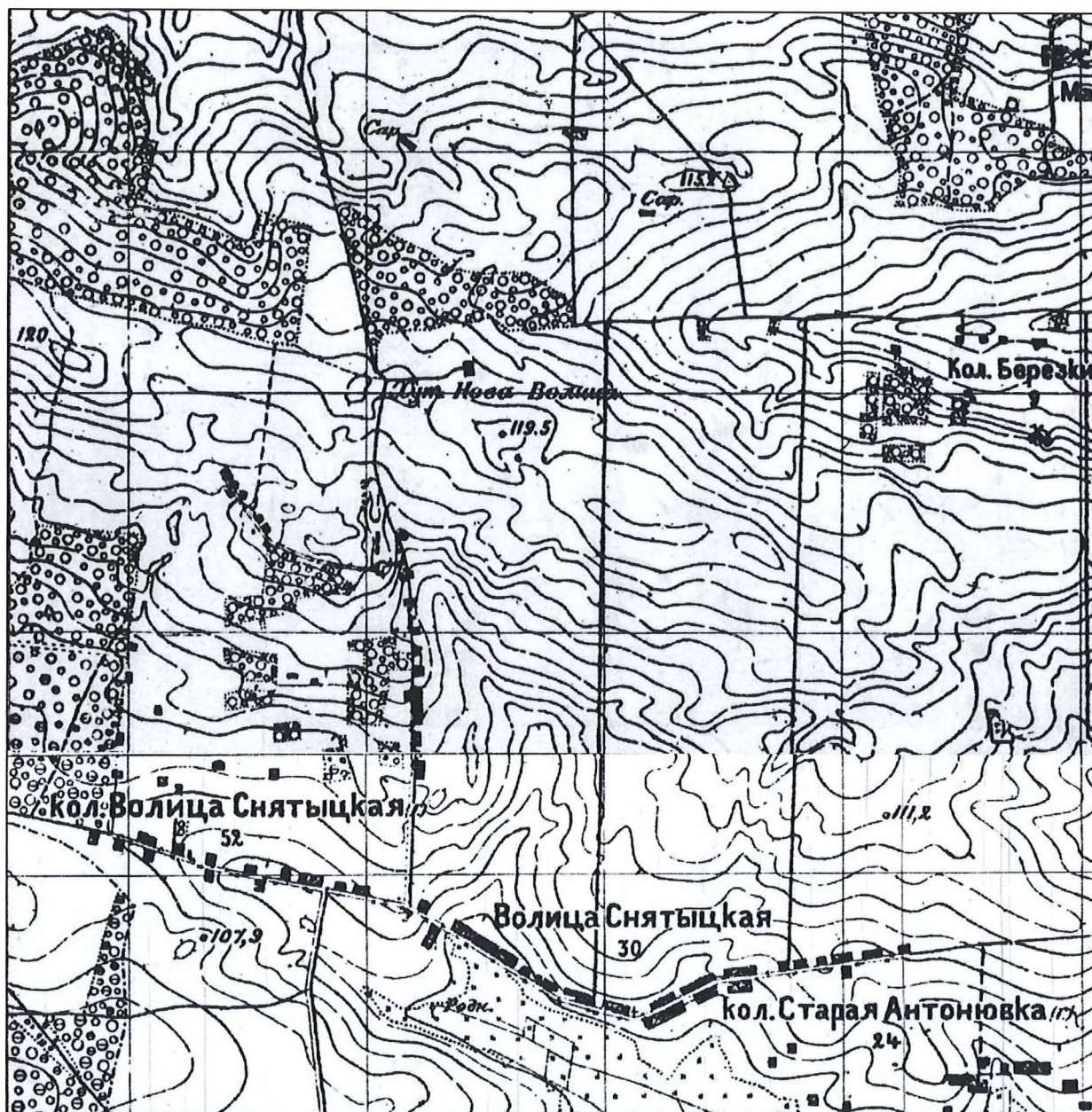
Rys. 24. Ujęcie 12. Krajobraz pola bitwy obserwowany z otoczenia kościoła w Komarowie. W tle Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. (fot. M. Świątkowski).

Zachowane w terenie historyczne, charakterystyczne elementy topograficzne terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r.

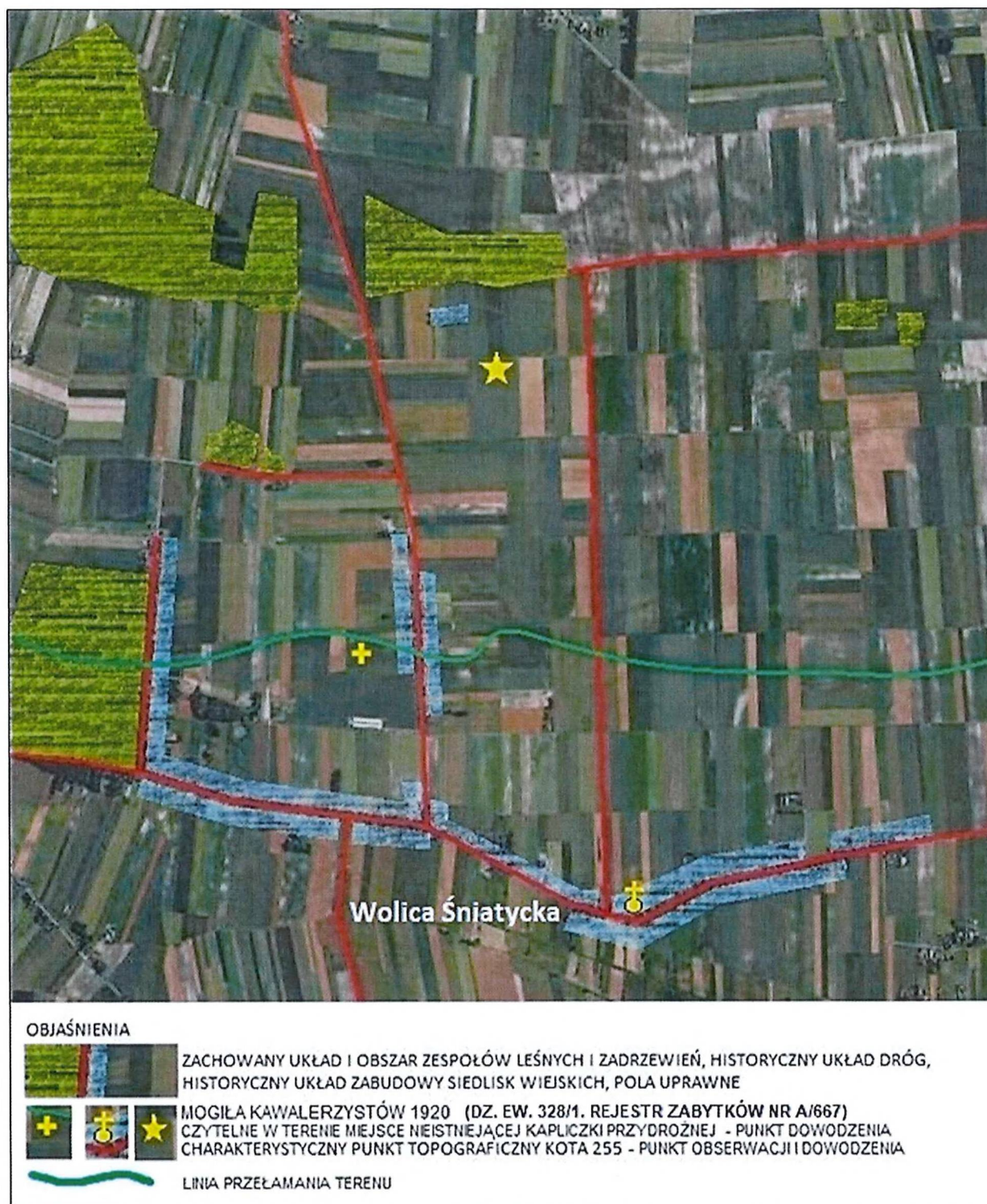
Porównując Niemiecką Mapę Zaboru Rosyjskiego z 1915 roku odwzorowującą topografię terenu w 1920 roku oraz współczesne zdjęcie ortofotomapy z 2015 roku stwierdzić można, że krajobraz strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. nie uległ znaczącym zmianom (rys. 25, 26).

Rys. 25. Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego, Gruppe Brest Litowsk, 1915.

Odwzorowanie historycznej topografii terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r.

Rys. 26. Ortofotomapa 2025 r.

Odwzorowanie współczesnej topografii terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. Zachowane w terenie historyczne, charakterystyczne elementy topograficzne (Opracowanie Maciej Świątkowski).

Stan zachowania krajobrazu i elementów topografii terenu

W pełni zachowany jest dawny, istniejący w 1920 roku układ dróg z Wolicy Śniatyckiej do Łabuniek, Śniatycz, Cześnik i Komarowa, oraz polnych dróg w rozłogu pól, w które wpisany jest współczesny układ działek dzielonych miedzami. Południową granicę terenu niezmiennie wyznacza linia zabudowy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka, skupiona wzdłuż drogi do Łabuniek. Zabudowa wiejska w większej części uległa wymianie, zachowało się kilka starszych, drewnianych budynków mieszkalnych, istniejących w 1920 roku². Zachował się układ zabudowy Kolonii Wolica Śniatycka wzdłuż drogi do Cześnik, przy czym nie istnieje obecnie rozproszona zabudowa osad kolonii w polach pomiędzy drogą do Cześnik a lasem na zachodnim skraju wsi. Przy drodze wzdłuż ściany lasu pojawiła się natomiast nowa zabudowa, której nie było w 1920 roku. Zabudowa wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka układa się wzdłuż dróg harmonijnie, bez budowli dominujących i dysharmonijnych. Za elementy dysharmonijne w krajobrazie uznać można przemysłową zabudowę farmy w zachodniej części pola (rys. 18, 20) oraz zabudowę przemysłową i silosy w części wschodniej przyległej do zabudowy wsi (rys. 19, 22, 24).

W północnej części terenu znajduje się otoczona kępą drzew zachowana zabudowa dawnego folwarku Nowa Wolica z historycznym, drewnianym domem mieszkalnym, budynkiem gospodarczym i stodołą, miejsce, w którym planuje się usytuowanie muzeum, Nieopodań, na południe od siedliska, pośród rozłogu pól uprawnych, czytelne acz niedostępne publicznie, jest najwyższe w okolicy wzniesienie o strategicznym znaczeniu, tzw. Kota 255.

Północną linię strefy działań bojowych ograniczają dwa istniejące nadal w niemal niezmiennym kształcie zespoły leśne z szerokim przesmykiem drogi do Cześnik, przy czym zmniejszył się zarys lasu po wschodniej stronie drogi, otwierając szerszy wgląd od strony wsi Cześniki. Nie istnieje rozproszona, dawna zabudowa Kolonii Brzózki na wschodnim obrzeżu pola, z której zarysu pozostał niewielki zespół zadrzewień leśnych, dawniej przy przysiółku. Nie istnieje dawna kapliczka przydrożna na granicy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka, przy której pomiędzy siedliskami było miejsce obserwacji pola walki i punkt dowodzenia VII Brygady Jazdy.

W zachodniej części terenu, na wysokości przysiółka Wolica Śniatycka, usytuowana jest mogiła poległych w 1920 roku kawalerzystów. Miejsce upamiętnione wysokim kurhanem z krzyżem na szczycie zajmuje całą działkę obwiedzioną ogrodzeniem. Nieopodań na północ, w kępie zadrzewień na działce 278, znajduje się prawdopodobne miejsce polowego pochówku żołnierzy poległych we wcześniejszych, rozgrywających się w tym miejscu bitwach wojny 1914 roku.

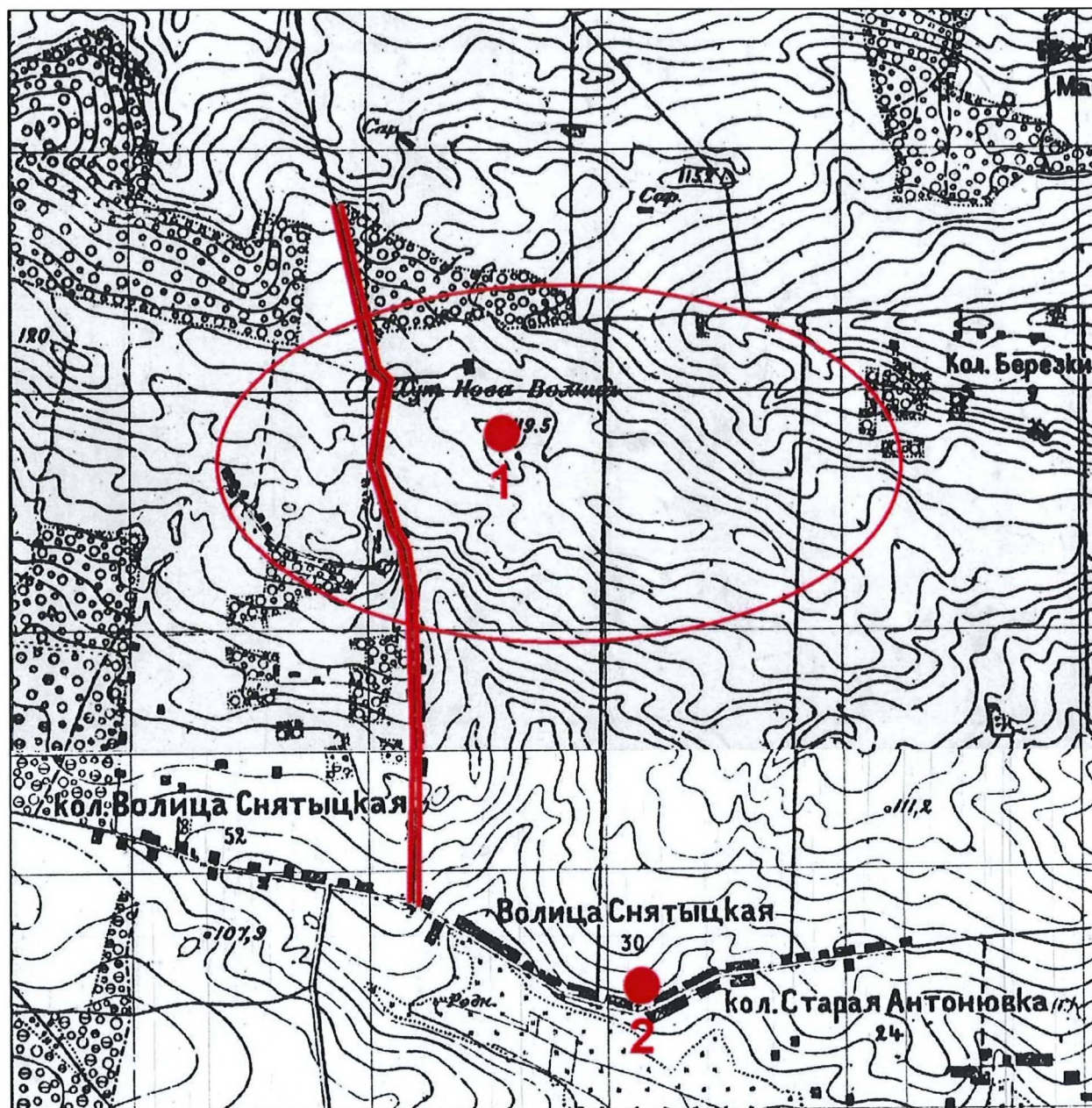
Ku wschodowi krajobraz jest otwarty, wznosi się lekkim zafalowaniem powierzchni z dalekim widokiem szerokiej panoramy, historycznie i obecnie zagospodarowany rolniczo uprawami polnymi, bez znaczących elementów topograficznych i wyróżniających się pojedynczych drzew i kęp zadrzewień śródpolnych. Obszar przecięty jest kilkoma trasami napowietrznych linii energetycznych podwieszonych na drewnianych słupach, nie stanowiących w przestrzeni elementów dysharmonijnych. W widoku dośrodkowym, głównym elementem krajobrazu widocznym w niemal całym obszarze pola jest wyniosły Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej.

Historyczne i współczesne punkty obserwacji pola bitwy

Z materiałów historycznych wynika, iż najistotniejszym, strategicznym punktem, o którego opanowanie stoczono główne walki, było lokalne wyniesienie terenu w północnej części obszaru zwane Kotą 255, z którego był wgląd na całe pole bitwy. Drugorzędne dla przebiegu bitwy znaczenie miało miejsce na granicy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka, gdzie w pierwszej fazie bitwy był punkt obserwacji i dowodzenia VII Brygady Jazdy. Przebiegająca przez środek pola bitwy droga z Wolicy

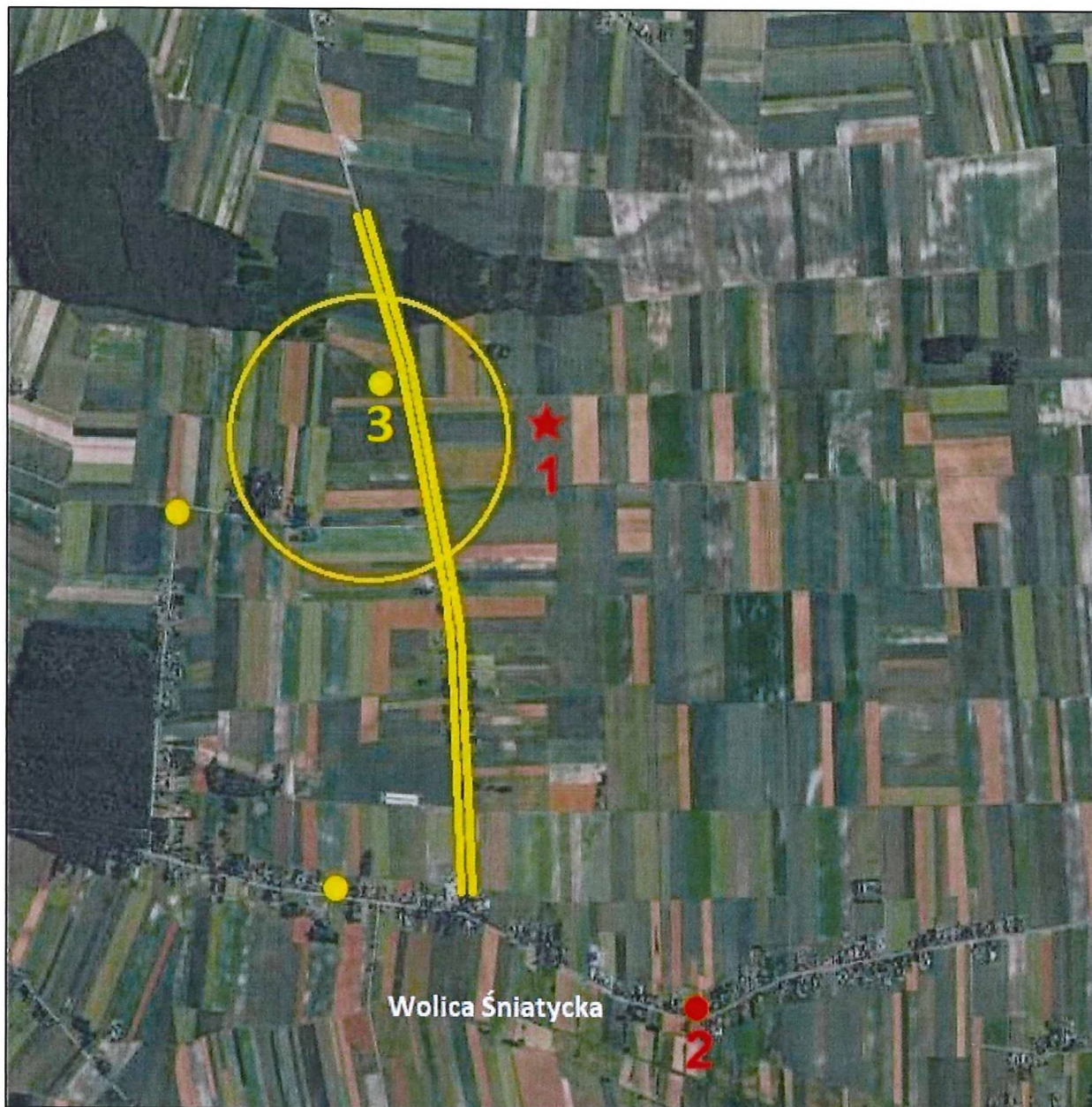
² Budynek dawnej szkoły ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków, karta WEZ: zabytek.pl/pl/obiekty/szkola-896739/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.373642/1. Przy budynku usytuowany jest pomnik 8 Pułku Ułanów.

Rys. 27. Niemiecka Mapa Zaboru Rosyjskiego, Gruppe Brest Litowski, 1915. Charakterystyczne, historyczne punkty obserwacji terenu pola bitwy: tzw. Kota 255 (1) oraz stanowisko dowodzenia VII Brygady Jazdy (2), droga z Wolicy Śniatyckiej do Cześnik jako element topograficzny bez znaczenia obserwacyjnego, oznaczenie miejsce koncentracji II fazy działań bojowych.

Rys. 28. Ortofotomapa 2015 r. Charakterystyczne punkty obserwacji terenu pola bitwy we współczesnym krajobrazie: trudnodostępny punkt obserwacyjny Kota 255 (1) oraz stanowisko dowodzenia VII Brygady Jazdy (2), Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej (3), inne współczesne miejsca obserwacji pola bitwy (żółte punkty), droga z Wolicy Śniatyckiej do Cześnik jako element topograficzny i miejsce współczesnych obserwacji krajobrazowych pola bitwy, oznaczenie miejsca koncentracji uroczystości rocznicowych i rekonstrukcji plenerowych w otoczeniu pomnika,

Śniatyckiej do Cześnik miała znaczenie strategiczne, ale ze względu na położenie pośrodku strefy działań bojowych, nie była miejscem obserwacji.

Współczesna topografia, zmiany w przestrzeni dawnej wsi Wolica Śniatycka i sposób zagospodarowania terenu ukształtowały nowe spojrzenie na obszar pola bitwy i nowe miejsca dogodne do obserwacji krajobrazu pola bitwy.

We współczesnym krajobrazie nastąpiło istotne przesunięcie głównego punktu obserwacji pola bitwy i strefy działań bojowych. Niedostępny na co dzień historyczny punkt obserwacyjny na pagórku w północnej części pola walki, tzw. Kota 255 (1), po wzniesieniu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej zmienił położenie i umiejscowiony został na platformie tarasu widokowego pomnika, w nowym ujęciu widokowym z szerszym wglądem w zachodnią część pola bitwy. Zachowało się historyczne miejsce na granicy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka, gdzie był punkt obserwacji i dowodzenia VII Brygady Jazdy (2), nadal z szerokim wglądem w południową część krajobrazu strefy działań bojowych. W wyniku przesunięcia głównego punktu obserwacji strefy działań bojowych, w naturalny sposób Pomnik Chwały Jazdy Polskiej przejął funkcję ośrodka uroczystości związanych z upamiętnieniem wydarzeń bitwy pod Komarowem w 1920 roku. Ograniczona dostępność terenu w strefie historycznych działań bojowych, w tym historycznego punktu Koty 255, skupiła też w przestrzeni wokół pomnika obszar plenerowych inscenizacji z udziałem oddziałów kawaleryjskich grup rekonstrukcyjnych. Mimo faktu przesunięcia w przestrzeni, punkt na tarasie pomnika zachowuje walor szerokiego pola obserwacji krajobrazu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem 31 sierpnia 1920 roku.

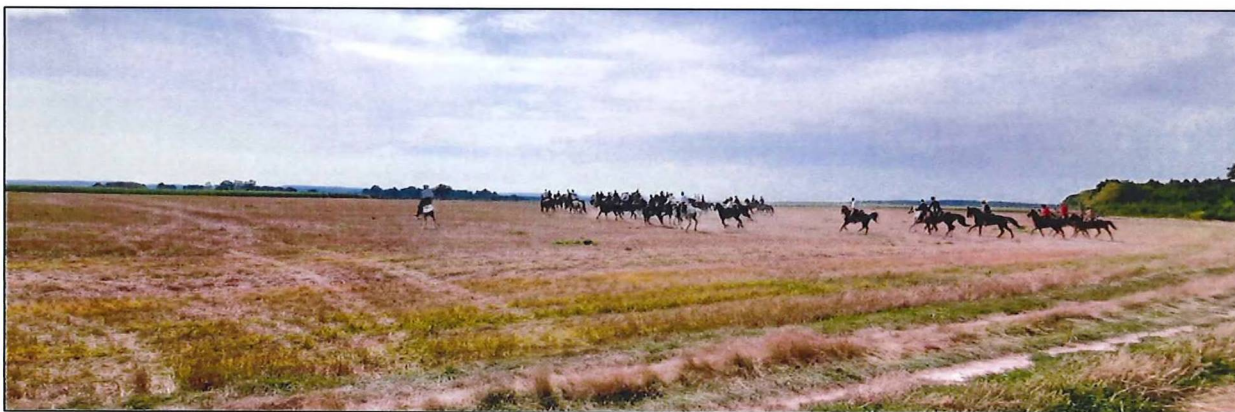

Rys. 29. Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, uroczystości 105. Rocznicy Bitwy pod Komarowem – Święto Kawalerii Polskiej – Komarowska Potrzeba 2025. (fot. D. Szulc)

Rys. 30. Inscenizacja historycznego krajobrazu pola bitwy – rekonstrukcja wydarzeń we współczesnym krajobrazie zachodniej części strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. (fot. D. Szulc)

Rys. 31. Inscenizacja historycznego krajobrazu pola bitwy – rekonstrukcja wydarzeń we współczesnym krajobrazie zachodniej części strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. (fot. D. Szulc)

Rys. 32. Inscenizacja historycznego krajobrazu pola bitwy – rekonstrukcja wydarzeń we współczesnym krajobrazie środkowej części strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. (fot. D. Szulc)

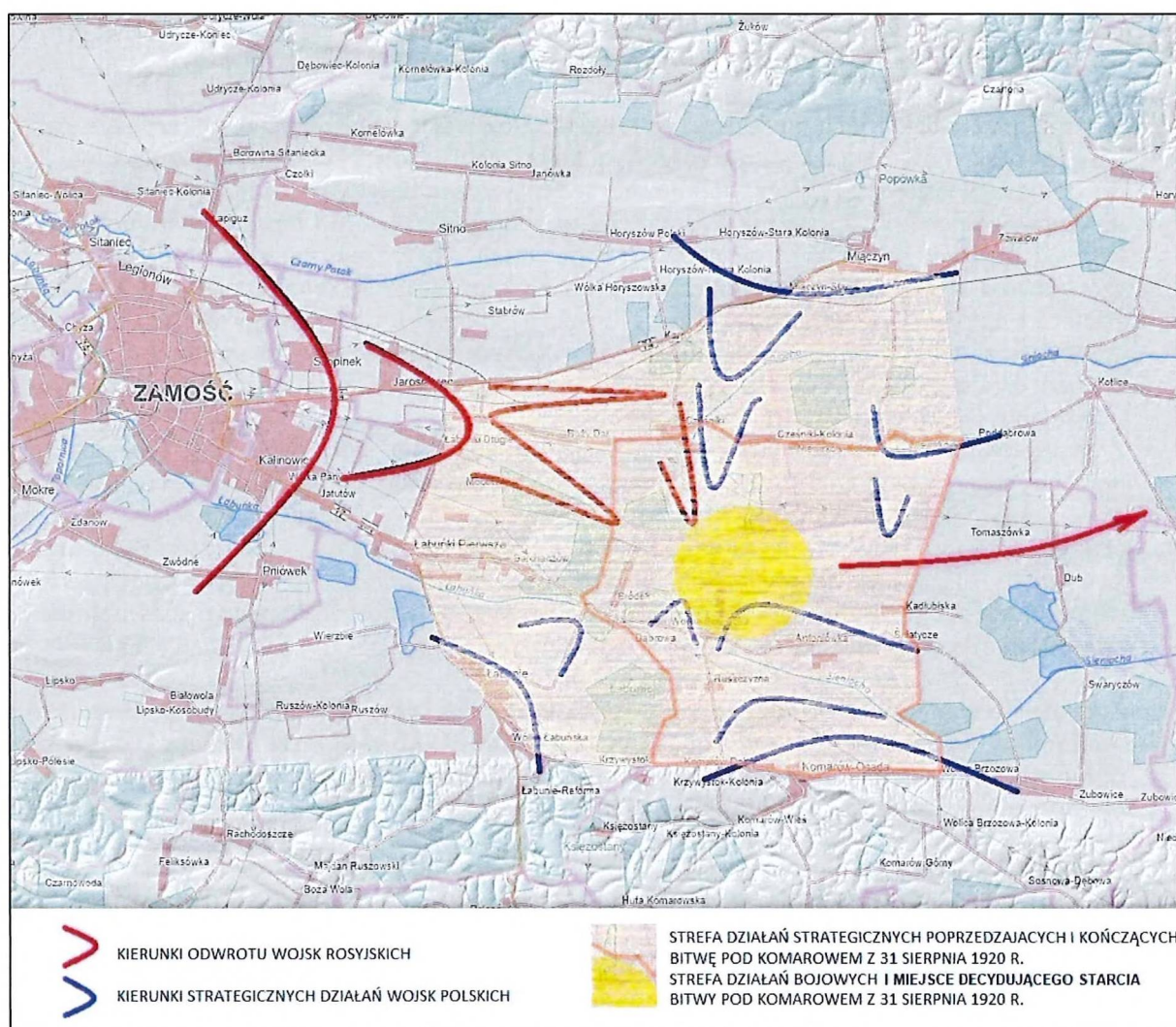

Studium konserwatorsko-krajobrazowe

Przestrzeń i topografia terenu strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. w ujęciu historycznego przebiegu wydarzeń.

Po przeanalizowaniu walorów krajobrazu kulturowego, historycznego tła przebiegu wydarzeń poprzedzających bitwę pod Komarowem oraz następujących później bezpośrednich działań bojowych uznano w opracowaniu, że obszar, którego granice zostały wskazane w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 kwietnia 2024 r., znak KD.5140.6.6.2024 o wszczęciu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków, obejmuje jedynie fragment terenu będącego przestrzenią strefy strategicznych działań bojowych bitwy pod Komarowem 1920 r.

Rys. 33. Waloryzacja historycznej przestrzeni bitwy pod Komarowem 1920 r. Opracowanie Maciej Świątkowski.

Wskazany przez LWKZ teren to też zaledwie część obszaru, w którym rozegrały się dwie fazy rozstrzygającego starcia bojowego, mającego swój kulminacyjny moment w rejonie przewyższenia, tzw. Koty 255, nie uwzględniający w swoich granicach strategicznych miejsc usytuowania zaplecza pola bitwy - na terenie wsi Ruszczyna i Komarów, gdzie stały i skąd prowadziły ostrzał 3 baterie dywizjonu artylerii konnej, gdzie rozlokowane były tabory z zaopatrzeniem, polowe szpitale i stacjonowały odwody, oraz w rejonie wsi Niewirków, gdzie stacjonowały odwody uczestniczące w ostatniej fazie bitwy i skąd prowadziła ostrzał zdobyczna bateria artylerii.

Zwrócić również należy uwagę na fakt, że tereny wsi Wola Śniatycka były miejscem bitew toczonych podczas dwóch wojen 1914 i 1920 roku. Ziemia w tym miejscu kryje wiele artefaktów militarnych oraz do dziś niezidentyfikowanych miejsc pochówków polowych³, co stanowi nie w pełni przebadaną w całym obszarze działań strategicznych i bojowych warstwę archeologiczną. Przypadkowe, dokonywane podczas prac polowych odkrycia sprawiają, że teren ten powinien być objęty ochroną i konserwatorskim nadzorem archeologicznym.

Jedną z przesłanek wpisu do rejestru zabytków, obok wartości historycznych i artystycznych, w tym przypadku zachowanego w stanie zbliżonym do oryginalnego krajobrazu, jest wartość naukowa.

W odniesieniu do pola bitwy pod Komarowem, szczególną wartością naukową jest całkowita identyfikowalność przestrzenna wydarzenia, to znaczy możliwe do pełnego odtworzenia w terenie kierunku ruchów oddziałów wojskowych obu armii, taktyczne miejsca zgrupowań i punktów dowodzenia wojsk polskich świadczące o doskonałej strategii, oraz przeciwnie, braku strategii i zaplecza cofającej się armii rosyjskiej. Wartością naukową, poznawczą, jest również nie w pełni przebadana warstwa archeologiczna w całym obszarze strefy działań strategicznych i bojowych, kryjąca artefakty militarne oraz niezidentyfikowane pochówki polowe rozgrywających się w tym miejscu bitew obu wojen 1914 i 1920 roku.

Z przeprowadzonej analizy konserwatorskiej wynika, iż w rozumieniu wartości historycznych i naukowych, krajobraz kulturowy strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r. obejmuje zakresem granic nie tyle teren rozstrzygającej bitwy na polach wsi Wolica Śniatycka, ale równocześnie obszar działań bojowych w diametrze wsi Cześniki, Niewirków, Śniatycze, Wolica Brzozowa, Komarów, Ruszczyna, Krzywostok i Brudek, ze wszystkimi zachowanymi, charakterystycznymi elementami topograficznymi, bez ujęcia którego Bitwa pod Komarowem 1920 r. pozostaje nie do końca zrozumiałym epizodem batalistycznym wojny polsko-rosyjskiej.

Zagrożenia wynikające z braku ochrony konserwatorskiej pola bitwy pod Komarowem, które mogą nastąpić w wyniku realizacji wszelkich inwestycji budowlanych oraz infrastrukturalnych (w tym dotyczących energii odnawialnej) i nieodwracalnie przekształcić relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy.

Wykorzystanie i zagospodarowanie terenu

W całym obszarze strefy działań bojowych bitwy, zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym, dominują uprawy rolne. Istotną zmianą, która nastąpiła w rozpatrywanej przestrzeni, to wprowadzenie wielkopowierzchniowych upraw zbożowych (rys. 13-16), co w konsekwencji prowadzi do powolnego zacierania charakterystycznego w krajobrazie, pasmowego układu pól dzielonych

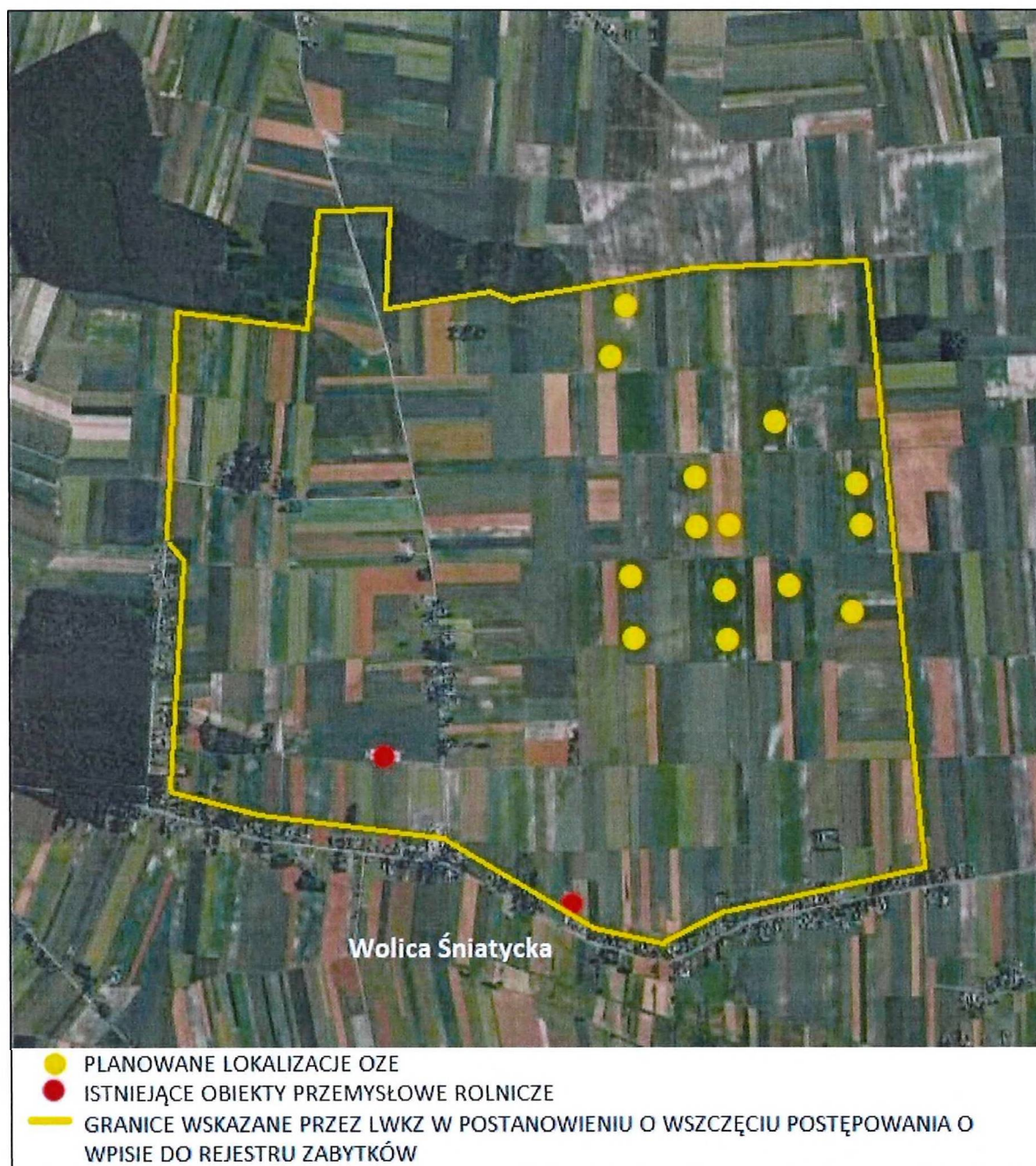
³ W terenie, w 2022 i 2023 roku prowadzone były fragmentaryczne badania w aspekcie poszukiwania pochówków w wybranych miejscach epizodów bitwy pod Komarowem w 1914 roku. Projekt Komarów 1914, zintegrowane geofizyczne badania pól bitewnych, H. Dziewickiewicz, 2022-2023. W trakcie badań nie ujawniono pochówków ani śladów fortyfikacji, natrafiono jedynie na artefakty militarne, które można wiązać z działaniami bojowymi w 1914 i 1920 roku.

miedzami, a dalej, wskutek zatarcia dróg polnych i miedz, uczynienia terenu niedostępnym dla obserwatorów historycznego pola bitwy.

Zabudowa mieszkalna i gospodarcza wsi w szerokim aspekcie krajobrazu rozwija się harmonijnie, skupiona wzdłuż dróg nie wkracza w obszar pól uprawnych i nie stanowi zagrożenia dla zachowania waloru historycznego krajobrazu kulturowego dawnego pola bitwy.

Rys. 34. Ortofotomapa 2015 r.

Istniejące i potencjalne, planowane inwestycje w przestrzeni pola bitwy

Inwestycje budowlane i infrastrukturalne

W rozpatrywanym obszarze historycznego pola bitwy, w granicach określonych w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, obok gospodarstw indywidualnych, istnieją i funkcjonują dwa obiekty przemysłowe rolnicze.

W południowej części terenu przyległej do zabudowy wsi Wolica Śniatycka usytuowane są dwa silosy paszowe (rys. 22), w południowo-zachodniej części terenu, w przestrzeni pól dwie hale (rys. 34). Oba obiekty budowlane, znajdujące się w znacznej odległości od centralnego punktu obserwacji jakim jest Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, nie stanowią istotnych elementów dysharmonii historycznego krajobrazu i w niewielkim stopniu wpływają na postrzeganie historycznego krajobrazu pola bitwy.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Wolicy Śniatyckiej, przyjęty uchwałą nr XXXVII/222/14 Rady Gminy Komarów-Osada z dnia 18 września 2014r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Komarów-Osada w obrębie części sołectw: Antoniówka, Kadłubiska, Śniatycze, Tomaszówka, Wolica Śniatycka, dopuszcza budowę turbin wiatrowych OZE.

Planowane turbiny wiatrowe usytuowane są we wschodniej części terenu interpretowanego jako historyczne pole bitwy pod Komarowem, w granicach określonych w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (rys. 34).

Dla planowanych lokalizacji, przyjmując wybrane, charakterystyczne punkty obserwacji, opracowano graficzną symulację zmian w krajobrazie.

- Miejsce obserwacji pola walki i punkt dowodzenia VII Brygady Jazdy na granicy wsi Wolica Śniatycka i Antoniówka (rys. 35). Punkt o szerokim kącie obserwacji historycznego pola bitwy, od zabudowy kolonii wsi Wolica Śniatycka przy drodze do Cześnik po zachodniej stronie, po otwartą przestrzeń pól po stronie wschodniej. Budowa OZE w zasadniczy sposób zmieni postrzegany krajobraz, w którym turbiny wiatrowe będą przeskalanowanymi elementami dominującymi, nieodwracalnie przekształcającymi relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy.
- Taras Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej (rys. 36, 37). Punkt o pełnym kącie obserwacji całego w promieniu 360°, historycznego pola bitwy. W ujęciu wschodnim, w perspektywie obserwacji pola od granicy lasu po stronie północnej po kontur zabudowy wsi Wolica Śniatycka po stronie południowej (rys. 36), turbiny wiatrowe pojawiają się jako oddalone, pojedyncze elementy dysharmonii krajobrazu. W percepcji dalekiej i niezakłóconej w tle perspektywy będą elementami dominującymi, nieodwracalnie przekształcającymi relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy. W ujęciu południowo-wschodnim, z daleką perspektywą wsi Wolica Śniatycka i Komarów w dalszym planie widoku (rys. 37), planowane turbiny wiatrowe postrzegane będą jako obiekty bliższe obserwatorowi, przez to większe w skali i znacznie bardziej dominujące w przestrzeni. Efekt dysharmonii i dominacji OZE w krajobrazie potęgowany będzie stałym ruchem śmig. Ujęcie zachodniej części pola bitwy oraz perspektywa widoku w stronę wsi Cześniki pozostaną niezakłócone, natomiast planowane turbiny wiatrowe widoczne będą jako dysharmonijne elementy krajobrazu w obserwacji z drogi od strony wsi Cześniki, oraz w szerokiej perspektywie obserwacji pola od strony zachodniej.
- Tamże miejsce w północno-zachodniej części pola bitwy, na skraju lasu w przesmyku ku wsi Cześniki. Punkt o szerokim kącie obserwacji zachodniej i środkowej części pola bitwy, w perspektywie widzenia strategicznego punktu Kota 255 i dalekiego tła wschodniego, oraz Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, jako współczesnej dominanty historycznego pola

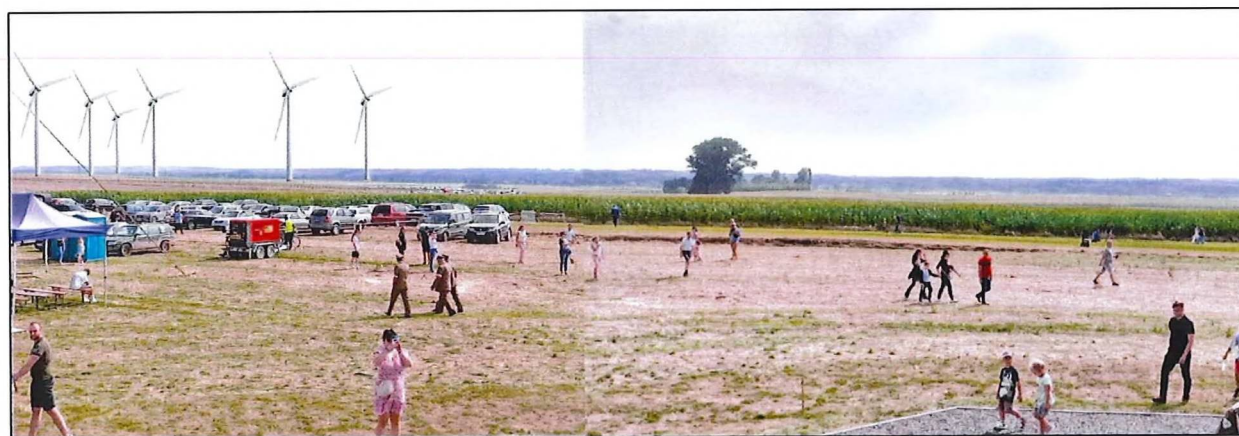
bitwy (rys. 38). W ujęciu widokowym z tej strony, budowa OZE w zasadniczy sposób zmieni postrzegany krajobraz, w którym turbiny wiatrowe będą przeskalowanymi elementami dominującymi, konkurującymi z sylwetką Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej i nieodwracalnie przekształcającymi relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy.

Rys. 35. Potencjalny widok wschodniej części pola bitwy po wybudowaniu instalacji OZE - obserwowany z historycznego punktu dowodzenia we wsi Wolica Śniatycka. Porównanie z rys. 17.

Rys. 36. Potencjalny widok wschodniej części pola bitwy po wybudowaniu instalacji OZE - obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. Porównanie z rys. 13.

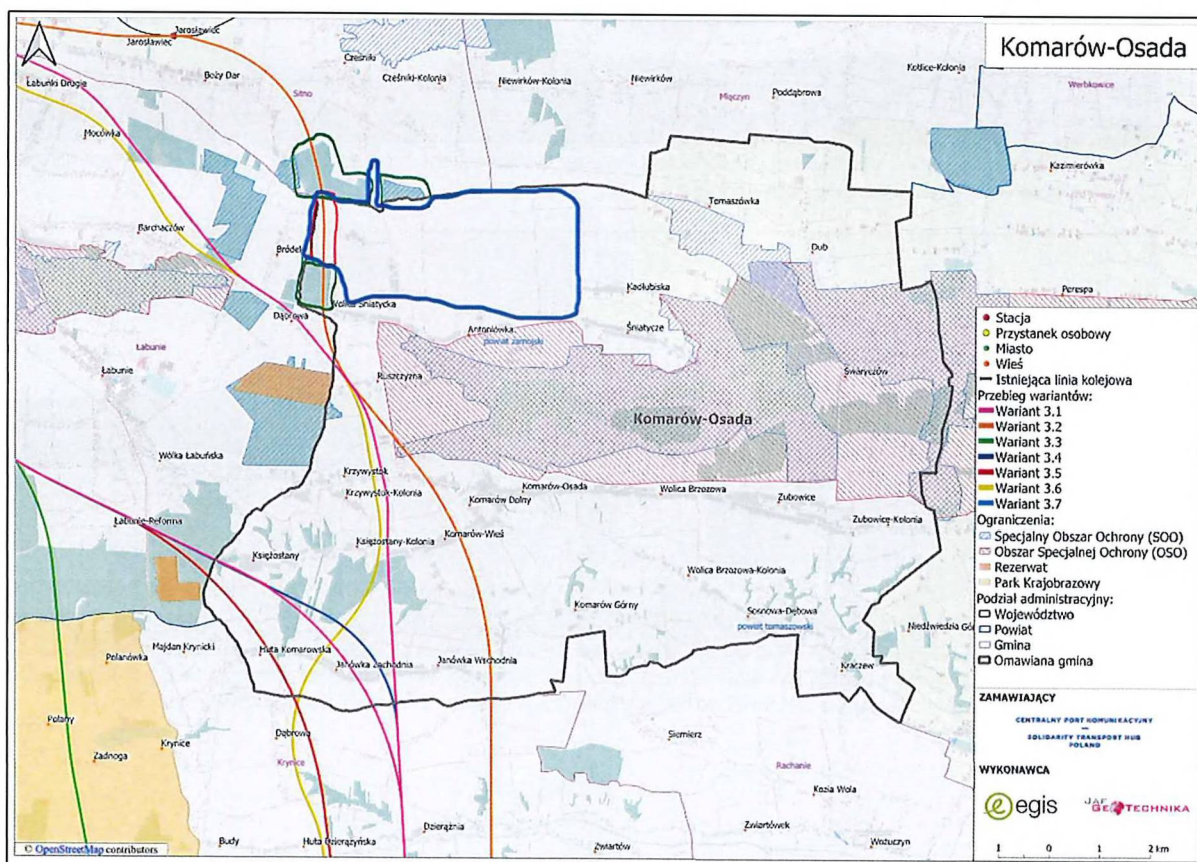
Rys. 37. Potencjalny widok południowo-wschodniej części pola bitwy po wybudowaniu instalacji OZE - obserwowany z tarasu Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, w tle zabudowa wsi Wolica Śniatycka. Porównanie z rys. 23.

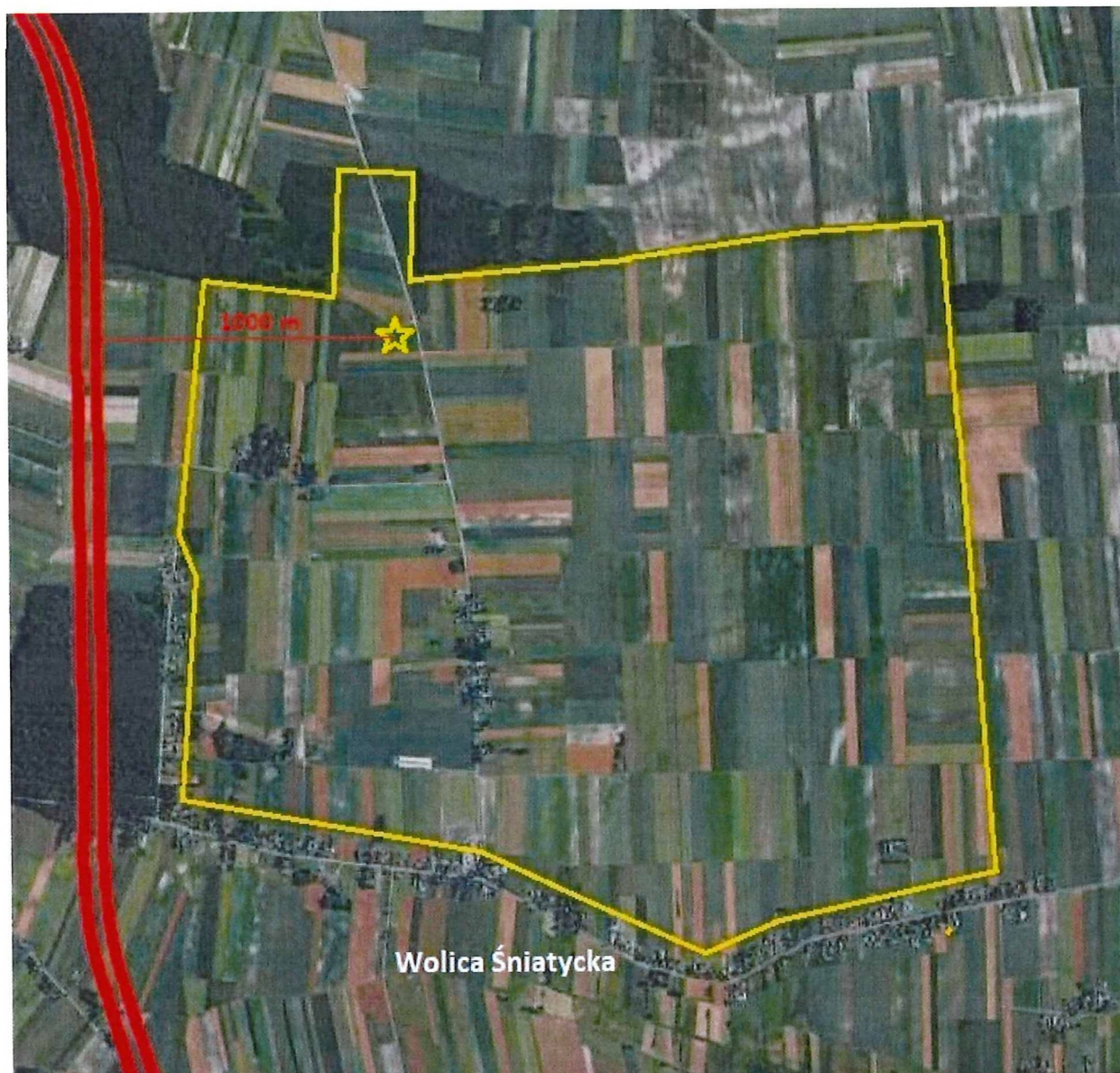
Rys. 38. Potencjalny widok środkowej części pola bitwy po wybudowaniu instalacji OZE – obserwowany z północno-zachodniej części strefy działań bojowych bitwy pod Komarowem w 1920 r., w trakcie działań rekonstrukcyjnych w 2025 roku. Porównanie z rys. 32.

W rozpatrywanym obszarze historycznego pola bitwy pod Komarowem planowana jest budowa linii kolejowej CPK. Przewidywany wariant trasy oznaczony jako 3.2, przeprowadzony został w granicach terenu interpretowanego jako pole bitwy (rys. 39), w zachodniej krawędzi terenu określonego w postanowieniu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (rys. 40).

Rys. 39. Warianty tras linii CPK w rejonie wsi Wolica Śniatycka i historycznego pola bitwy pod Komarowem 1920. Źródło: CPK. Linię niebieską zaznaczono teren interpretowany jako pole bitwy pod Komarowem.

Rys. 40. Wariant 3.2 przebiegu linii CPK w rejonie wsi Wolica Śniatycka i historycznego pola bitwy pod Komarowem 1920. Planowany przebieg w stosunku do granic wskazanych w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 kwietnia 2024 r., znak KD.5140.6.6.2024 o wszczęciu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków oraz położenia Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej (oznaczenie gwiazdką).

Z dostępnych materiałów wynika, że projektowana linia kolejowa rozważana w wariantcie 3.2 prowadzona jest w przestrzeni zachodniej części pola bitwy. We wstępnej ocenie sytuacji, trasa kolejowa przebiega w otwartym krajobrazie, w terenie upraw rolniczych o charakterystycznym pasmowym układzie rozłogów. Trasa kolei przebiega w sąsiedztwie zabudowy wsi Wolica Śniatycka ingerując w część istniejącej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej przy drodze do Łabuniek. Planowana trasa przecina dwa zachowane zespoły leśne, charakterystyczne i istotne w historycznym krajobrazie i topografii pola bitwy. Prowadzona jest w styku z granicą terenu określonego w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przebiega w odległości ok.

1000 m od centralnego obecnie punktu obserwacji historycznego pola bitwy, jakim jest Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej (rys. 40). W tym miejscu będzie zatem widocznym, liniowym elementem dysharmonii krajobrazu, ale położonym poza proponowanymi przez LWKZ granicami ochrony konserwatorskiej pola bitwy, niemniej jego oddziaływanie będzie wyraźnie odczuwalne. W południowym przebiegu, trasa prowadzona jest przez tereny wsi Ruszczyna i Krzywostok, poza obszarem określonym przez LWKZ, ale jak ustalono w toku studium, przez teren nasycony wartościami historycznymi. W tym aspekcie, trasa CPK będzie w historycznym krajobrazie pola bitwy elementem degradującym.

WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Teren bitwy pod Komarowem 1920 r. był już wcześniej przedmiotem opinii Narodowego Instytutu Dziedzictwa⁴. W opiniach z 18.09.2020 r. i 28.12.2020 r. dotyczących wpisu do rejestru zabytków pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 roku, szczegółowo omówiono walor historyczny, uznano zasadność objęcia tego terenu ochroną konserwatorską oraz określono granice obszaru proponowanego do wpisu do rejestru zabytków jako teren pola bitwy. Określone przez NID granice, postanowieniem z 08.04.2023 r. Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków przyjął do dalszego postępowania. W opinii z 08 października 2024 r. po przeprowadzeniu wnikliwej analizy przestrzenno-krajobrazowej NID uznał, że wskazany we wcześniejszych opiniach NID obszar krajobrazu kulturowego pola bitwy pod Komarowem odpowiada definicji zabytku nieruchomego zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt. 1 lit. a oraz art. 3 pkt. 14 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz, że teren w określonych tymi opiniami granicach posiada wartości zabytkowe wymagające ochrony prawnej.

W aktualnie opracowanej opinii, na prośbę Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ocenie poddano wartości zabytkowe terenu pola bitwy pod Komarowem 1920 w odniesieniu do wartości ekspozycji krajobrazu, układu przestrzennego, panoram oraz punktów i linii widokowych w/w obszaru w aspekcie historycznego przebiegu wydarzeń w strefie działań strategicznych poprzedzających bitwę, dwóch faz działań bojowych i decydującego starcia kończącego bitwę, co stanowi rozszerzenie zagadnień dotychczasowej oceny. Poszerzony zakres analiz odnosi się również do oceny ewentualnych zagrożeń wynikających z braku ochrony konserwatorskiej pola bitwy pod Komarowem, które to zagrożenia mogą nastąpić w wyniku realizacji przewidywanych inwestycji budowlanych oraz infrastrukturalnych i nieodwracalnie przekształcić relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy.

Z przeprowadzonego przez NID Studium widokowo-krajobrazowego wspartego analizą historyczną oraz oględzinami terenu wynika, że historyczny krajobraz pola bitwy pod Komarowem w 1920 r. w granicach określonych przez LWKZ nie uległ znaczącym zmianom.

Zachowane jest pierwotne ukształtowanie terenu, identyfikowalna wg mapy z 1915 roku topografia terenu wraz z charakterystycznym układem lasów, dróg, zabudowy osad, charakterem i układem pól. W historycznym krajobrazie nie ma elementów dysharmonijnych i degradujących a zachodzące współcześnie zmiany w sposobie zagospodarowania i zabudowy nie wpływają negatywnie na

⁴ Opinie Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 18.09.2020 r., oraz z dnia 28.12.2020 r. dotyczące wpisu do rejestru zabytków pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r, gm. Komarów-Osada, pow. Zamojski, wraz z propozycją jego zakresu. E. Prusicka,

Opinia Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 08.10.2024 r. w sprawie rozpoznania, czy obszar krajobrazu kulturowego pola bitwy pod Komarowem odpowiada definicji zabytku nieruchomego rozumianego zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt. 1 lit. a oraz art. 3 pkt. 14 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także, czy posiada on wartości zabytkowe wymagające ochrony prawnej ze względu na interes społeczny (wraz z analizą przestrzenno-krajobrazową tego obszaru oraz wskazaniem konkretnych przesłanek uzupełniających potrzebę ochrony konserwatorskiej). P. Mazur.

postrzeganie krajobrazu w historycznej przestrzeni pola bitwy. Wartość krajobrazu historycznego jako przestrzeni o określonych granicach spełnia przesłanki do uznania tego obszaru za zabytkowy.

Po przeanalizowaniu potencjalnych zagrożeń mogących nieodwracalnie przekształcić relacje przestrzenne historycznego krajobrazu pola bitwy, w ocenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa planowana trasa kolei CPK w wariancie 3.2 będzie widocznym, liniowym elementem dysharmonii krajobrazu, ale położonym poza proponowanymi przez LWKZ granicami ochrony konserwatorskiej. Pozostałe planowane warianty przebiegu tras CPK nie będą miały bezpośredniego wpływu na zachowanie wartości krajobrazu historycznego w określonych przez LWKZ granicach, będą natomiast miały wpływ na zachowanie tych wartości w strefie krajobrazu szerokiego pola działań bojowych bitwy pod Komarowem.

W toku analiz potencjalnych zagrożeń NID uznał natomiast, że dopuszczone w MPZP inwestycje OZE, turbiny wiatrowe usytuowane we wschodniej części terenu interpretowanego jako historyczne pole bitwy pod Komarowem będą, po wybudowaniu i uruchomieniu, istotnymi elementami dysharmonii krajobrazu. Obszar pola bitwy, obserwowany z charakterystycznych punktów krajobrazu, w szczególności centralnego punktu widokowego jakim jest obecnie Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej oraz historycznego punktu dowodzenia we wsi Wolica Śniatycka, a także innych punktów obserwacji usytuowanych w przestrzeni dawnego pola bitwy, w każdym ujęciu zdominowany będzie widokiem turbin wiatrowych (rys. 35-38). Tym samym, planowana lokalizacja i budowa turbin wiatrowych spowoduje nieodwracalne przekształcenia w relacjach przestrzennych w obszarze historycznego pola bitwy. Biorąc pod uwagę szczególną wartość historyczną walorów krajobrazu pola bitwy pod Komarowem, należy rozważyć zasadność inwestycji OZE w tym miejscu.

Z przeprowadzonego Studium konserwatorsko-krajobrazowego wynika, iż historyczny bieg wydarzeń bitwy pod Komarowem 1920 roku wykracza poza granice określone w postanowieniu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 kwietnia 2024 r. o wszczęciu postępowania administracyjnego w sprawie wpisu do rejestru zabytków. W ocenie NID, wartość naukową posiada również obszar strategicznych działań w strefie działań bojowych, mających wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie bitwy (rys. 33).

Stwierdzić należy również, że odbywające się cyklicznie uroczystości związane z upamiętnieniem wydarzeń bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 roku oraz plenerowe inscenizacje z udziałem oddziałów kawaleryjskich grup rekonstrukcyjnych stanowią swoistą, współczesną wartość dodatkową, która kształtuje i utrwała w świadomości społecznej pamięć historyczną wydarzeń i szczególne znaczenie miejsca.

Opracowanie sporządził:
Maciej Świątkowski, dr inż. architekt krajobrazu

Załącznik fotograficzny.

Fotografie z uroczystości upamiętnienia 105 rocznicy bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 r. oraz plenerowej inscenizacji rekonstrukcyjnej w terenie w 2025 roku. (D. Szulc, 2025)

MINISTERSTWO
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
DEPARTAMENT OCHRONY ZABYTKÓW

dr hab. Katarzyna Zalasieńska
Zastępca Dyrektora

Warszawa, 26 lipca 2017 r.

DOZ-SK.6481.31.2017.MF

Pani
Prof. dr hab. Małgorzata Rozbicka
Dyrektor
Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Szanowna Pani Dyrektor,

przekazuję w załączeniu z prośbą o opinię, wniosek Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem” skierowany do Pana Premiera prof. dr hab. Piotra Glińskiego o objęcie ochroną pola bitwy pod Komarowem.

Z poważaniem

Katarzyna Zalasieńska

K2 2107
RRN / 34890 / 2017
M.F.W.

Prezes Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”

Tomasz Dudek, [REDACTED]

Komarów-Osada 15.07.2017 r.

Sz.P. prof. dr hab. Piotr Gliński
Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Szanowny Panie Ministrze,

działając na rzecz pielęgnowania tradycji oręża polskiego a w szczególności etosu polskich kawalerzystów i związanych z tym miejsc wielkich zwycięstw zwracam się do Pana Ministra z prośbą o wsparcie oraz rozpoczęcie procedur mających na celu ochronę pola bitwy pod Komarowem.

Uzasadnienie:

Bitwa pod Komarowem 1920 w historii Europy zapisała się jako największa konna batalia XX wieku. Bitwa ta została oceniona jednomyślnie przez historyków, jako ostatnia klasyczna bitwa konna w dziejach kawalerii a w okresie II RP uznana została jako jedno z sześciu największych zwycięstw jazdy polskiej. Urna z ziemią Wolicy Śniatyckiej miała spocząć obok urn spod Grunwaldu, Krirholmia, Chocimia, Wiednia i Somosierry w Sali chwały jazdy na Wawelu. I tak jak bitwa pod Grunwaldem stała się początkiem tak Komarów zamknął etos największych zwycięstw polskiej jazdy i jedynie te dwa miejsca leżą w granicach obecnej Rzeczypospolitej Polskiej. Po wielu latach milczenia dzięki naszemu staraniu Bitwa pod Komarowem powróciła na piedestał wielkich zwycięstw polskiej jazdy. W 2009 roku, Ministra Obrony Narodowej w 2009 roku ustanowił roczne Święto Kawalerii Polskiej w rocznicę Bitwy pod Komarowem.

W 2014 roku władze gminy Komarów-Osada rozpoczęły procedury związane ze zmianą planu zagospodarowania przestrzennego, który miał umożliwić budowę potężnej farmy wiatrowej. Dzięki zakupionemu gospodarstwu na terenie objętym zmianą planu staliśmy się stroną w postępowaniu, co umożliwiło wniesienie zastrzeżeń do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie, który uznał uchwałę Rady Gminy za nieważną. Dzięki wprowadzeniu ustawy o inwestycjach w zakresie farm wiatrowych w 2016 roku w znaczny sposób ograniczono możliwość budowy farm wiatrowych jednakże w dalszym ciągu taka możliwość istnieje przy zachowaniu odpowiedniej odległości od zabudowy mieszkaniowej. W obecnej chwili z informacji, jakie otrzymaliśmy trwają kolejne uzgodnienia planu lokalizacji wiatraków na polu bitwy.

W naszych planach zgodnie z inicjatywą z 1936 roku chcemy na 100 rocznicę bitwy pod Komarowem odsłonić Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej jak też utworzyć muzeum kawalerii polskiej. W naszym posiadaniu jest teren umożliwiający przeprowadzenie takich inwestycji.

Wydarzenie historyczne o takiej skali jak bitwa pod Komarowem winno być w sposób szczególny uhonorowane, a wszelkie z tym związane symbole winny podlegać prawnej ochronie stanowiąc dobro narodowe. Zważywszy na powyższe, oraz na fakt, iż pole bitwy nie zmieniło się w znaczący sposób od czasu jej przebiegu, należy dolożyć wszelkich starań by teren ten został objęty prawną ochroną. Nasze działania podjęte zostały w imieniu całego środowiska pielęgnującego tradycje kawalerii II RP, czego potwierdzeniem jest Apel Środowisk Kawaleryjskich w sprawie prawnej ochrony pola Bitwy pod Komarowem, jak też przy wsparciu Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Zamość, któremu przewodniczy Pan Posel Sławomir Zawisłak.

Głęboko wierzymy, iż obecna polityka Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, której nadrzędną wartością jest dbałość o historię naszego Kraju uchroni pole bitwy przed dewastacją i pozwoli zachować to miejsce jako symbol waleczności polskiego żołnierza dla potomnych.

W złączeniu przesyłamy Studium Wartości Historyczno- Kulturowych oraz koncepcję zagospodarowania pola bitwy.

z wyrazami szacunku

Janusz Duda

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA
TERENU POLA BITWY
POD KOMAROWEM**

**Z BUDOWĄ POMNIKA
CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ
MUZEUM KAWALERII**

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

**Opracowano na podstawie i z wykorzystaniem
„Studium Wartości Historyczno-Kulturowych Obszaru
Pola Bitwy pod Komarowem 1920.”**

autorzy opracowania :

mgr inż.arch. Tomasz Dudek

Jan Dudek

KOMARÓW – CZERWIEC 2017

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

Zakres opracowania :

a. część opisowa

- podstawa opracowania
- przedmiot opracowania
- wprowadzenie i uzasadnienie
- opinia historyczna
- analiza krajobrazowo-historyczna
- stan istniejący zagospodarowania terenu
- projektowane zagospodarowanie terenu
- lokalizacja głównych punktów zagospodarowania terenu
- uwagi końcowe

b. część graficzna

- plan terenu z naniesionymi strefami ochrony
- plan zagospodarowanie terenu.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

1. Podstawa opracowania :

- Apel środowisk kawalerii ochotniczej w sprawie prawnej ochrony pola bitwy pod Komarowem.
- Analiza historyczna i konsultacje w sprawie przebiegu i zakresu działań bojowych w dniu 31 sierpnia 1920 roku.
- Materiały źródłowe – ikonografia, relacje uczestników bitwy, opracowania historyczne wg : Kornel Krzczunowicz, Stefan Dębiński, Aleksander Pragłowski, Juliusz Rómmel, Henryk Brzezowski, oraz inne wspomnienia uczestników.
- Malarstwo : Jerzy Kossak tryptyk bitwy pod Komarowem.
- Opinia płk dr hab. prof. AON Juliusz S. Tyma dotycząca zakresu obszarowego pola bitwy.
- Analiza krajobrazowo-historyczna dr Hubert Mącik.
- Ustalenia wstępne z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie procedur mających ustanowić prawną ochronę pola bitwy pod Komarowem.
- Statutowa działalność Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”.
- Studium Wartości Historyczno Krajobrazowych Pola bitwy pod Komarowem 1920 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Komarów-Osada przyjęty Uchwałą Rady Gminy Komarów-Osada nr X/64/2003 z dnia 5 grudnia 2003 r., z późn. zm., ogłoszoną w Dz. Urz. Województwa Lubelskiego Nr 16 poz. 483 z dnia 11 lutego 2004 r.

2. Przedmiot opracowania :

Przedmiotem opracowania jest projekt zagospodarowania terenu dla potrzeb utworzenie obszaru chronionego pola bitwy pod Komarowem z 1920 roku, oraz utworzenia na tym terenie parku kulturowo-historycznego, pomnika historii, lub innej formy chroniącej ten teren wraz z niezbędną infrastrukturą, ścieżkami historycznymi, małą architekturą oraz muzeum kawalerii.

3. Wprowadzenie i uzasadnienie :

Ze względu na potrzebę podjęcia działań zmierzających do właściwego uhonorowania bitwy pod Komarowem, która przez historyków uznana została za największą, a zarazem ostatnią klasyczną bitwę kawalerii w XX wieku zasadnym jest utworzenie w miejscu jej przebiegu Pomnika Historii w ramach, którego winny się znaleźć ścieżki historyczne, miejsce pamięci, Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej oraz Muzeum Kawalerii Polskiej. Ważną przesłanką jest fakt, iż pole bitwy nie zmieniło się krajobrazowo w znaczący sposób od czasu jej przebiegu.

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM

Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ ORAZ MUZEUM KAWALERII

Prace winny również zmierzać w kierunku obszarowego wpisu do rejestru zabytków. Obecnie ochronie podlega wyłącznie niewielki teren z mogiłą we wsi Wolica Śniatycka. Powyższe działania pozwolą na zachowanie walorów historyczno-krajobrazowych, przygotowanie tras edukacyjnych, ośrodka historycznego, a poprzez to zwiększenie korzyści dla gminy i jej mieszkańców oraz całego społeczeństwa.

Należy przyjąć, iż proponowany zakres w Studium Wartości Historyczno-Kulturowych opracowany dla potrzeb ochrony i zagospodarowania pola bitwy jest zasadny pod względem podziału na strefy, jak też wyznaczone punkty do realizacji poszczególnych elementów upamiętniających wydarzenie. **Ważną przesłanką jest również natychmiastowa potrzeba ochrony powyższego terenu, z zachowaniem historycznego krajobrazu przed dewastacją poprzez inwestycje, jakie były planowane przez władze gminy w postaci farmy wiatrowej.** Mimo, wprowadzenia ustawy o inwestycjach w zakresie farm wiatrowych w 2016 roku w znaczny sposób ograniczono możliwość budowy farm wiatrowych jednakże w dalszym ciągu taka możliwość istnieje przy zachowaniu odpowiedniej odległości od zabudowy mieszkaniowej.

W pracach nad ochroną i zagospodarowaniem pola bitwy pod Komarowem środowiska kawalerii ochotniczej reprezentowane przez Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”, jak też właściciel nieruchomości, które zostały uznane ze względu na lokalizację, jako ważne dla zagospodarowania pola bitwy przyjęli, iż priorytetowym działaniem są elementy takie jak pomnik, muzeum oraz ścieżki historyczne.

W ocenie zasadności ochrony pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 roku, należy również pamiętać o roku 1914, w którym w tej samej dacie sierpniowej miała miejsce tu wielodniowa bitwa pomiędzy Austrią a Rosją. Ginał na polach komarowskich żołnierz-Polak nie tylko w mundurze c.k. armii, ale również żołnierz-Polak, w mundurze armii wielkiej Rosji. Po stronie austriackiej ginęli również Czesi, Słowacy, Serbowie, Chorwaci, Ukraińcy i Węgrzy. Nie sposób dziś ocenić ilu z nich spoczywa do dnia dzisiejszego we wspólnych mogiłach rozsianych po tym terenie. Czas zatarł ślady pochówku, nie zatarł jednak pamięci o żołnierzach, którym przyszło spocząć w tej ziemi - uznać można te ziemie za jeden gigantyczny cmentarz wojskowy. Wg austriackich źródeł archiwalnych, na terenie w trójkącie Bródek – Dub – Komarów zginęło ponad 48 tysięcy żołnierzy armii austriackiej. Znaczna ich część spoczywa we wspólnych mogiłach na tym terenie.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

4. Opinia historyczna :

31 sierpnia 1920 roku na polach Wolicy Śniatyckiej doszło do największej, a zarazem ostatniej klasycznej kawaleryjskiej bitwy XX wieku. Bitwa została stoczona pomiędzy 1 Dywizją Jazdy dowodzoną przez płk. Juliusza Rómmła, wchodzącą w skład Grypy Pościgowej gen. Hallera, a sowiecką 1 Armią Konną dowodzoną przez Siemiona Budionnego. Bitwa zakończona została zwycięstwem strony polskiej. Po stronie polskiej jazdy w bitwie brało udział około 1500 kawalerzystów. Po stronie sowieckiej stany liczebne są określane na około 8 tysięcy. W 2009 roku Minister Obrony Narodowej ustanowił rocznicę bitwy pod Komarowem Świętem Kawalerii Polskiej.

4.1. Opinia opracowana dla potrzeb Studium Wartości Krajobrazowo – Historycznych oraz koncepcji zagospodarowania i ochrony pola bitwy przez płk dr hab. prof. AON Juliusz S. Tyma

W ostatniej dekadzie sierpnia i pierwszych dniach września 1920 r. na północnym skraju centralnej części Rostocza została stoczona bitwa zamojska, która stanowiła fazę pośrednią pomiędzy zakończeniem dwóch strategicznych bitew – warszawskiej i lwowskiej; bitew stoczonych przez wojska dwóch sowieckich frontów – Zachodniego i Południowo Zachodniego – o otwarcie dwóch strategicznych kierunków – berlińskiego i budapesztańskiego – na których Armia Czerwona zamierzała nieść „pożar wszechświatowej rewolucji”. Bitwa ta została stoczona pomiędzy Mostami Wielkimi (na południe od Sokala), Tomaszowem Lubelskim, Zamościem, Krasnostawem, Chełmem Lubelskim i Hrubieszowem, nad rzeką Huczwą i środkowym Bugiem. Walki te toczyła bolszewicka I Armia Konna dowodzona przez Siemiona Budionnego i XII Armia, a po stronie polskiej wojska 3. Armii wraz z podporządkowaną jej operacyjnie Grupą Operacyjną gen. Stanisława Hallera (podlegającą pod względem organizacyjnym i kwatermistrzowskim dowództwu polskiego Frontu Południowego). Sowiecka I Armia Konna działając klinem, którego ostrze stanowiły dywizje kawalerii, a skrzydła dywizje strzeleckie współdziałającej z nią XII Armii uderzyła na styku polskiego Frontu Południowego (na lewym, północnym skrzydle polskiej 6. Armii) i Frontu Środkowego (na prawym, południowym skrzydle polskiej 3. Armii). Była to przestrzeń, którą ubezpieczały niewielkie i słabo uzbrojone oddziały. Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM

Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ ORAZ MUZEUM KAWALERII

mając świadomość zagrożenia tego kierunku, skierowało tam w ostatniej fazie bitwy warszawskiej, kilka wielkich jednostek: 2. Dywizję Piechoty Legionów oraz 9. i 10. Dywizję Piechoty. W ślad za sowiecką I Armią Konną przemieszczała się wzdłuż lewego brzegu rzeki Bug Grupa Operacyjna gen. Hallera składająca się z 13. Dywizji Piechoty i 1. Dywizji Jazdy, wydzielona z Frontu Południowego. Zamiarem Wodza Naczelnego było zamknięcie w okrążeniu i rozbicie wojsk I Armii Konnej. Północny front okrążenia tworzyła 2. Dywizja Piechoty Legionów, zachodni – 10. Dywizja Piechoty, a południowy Grupa Operacyjna gen. Hallera. Bolszewicka I Armia Konna, działająca bez obciążenia taborami, oderwała się od 8 wolniejszych dywizji strzeleckich uwikłanych w walki z polskimi oddziałami, i prowadziła natarcie na kierunku Kryłów–Zamość. I Armia Konna wykonała kilka uderzeń na Zamość, Grabowiec i Uchanie, próbując początkowo otworzyć sobie drogę na zachód, a następnie na północny-zachód. Usiłowania te zakończyły się niepowodzeniem, a obszar działania tego związku operacyjnego był systematycznie zmniejszany koncentrycznymi działaniami jednostek Wojska Polskiego i sojuszniczych formacji ukraińskich i kozackich do pasa terenu zamkniętego drogą Zamość–Hrubieszów i przebiegającą równolegle drogą na Malice. Ze względu na złe rozpoznanie sił polskich, działania zaczepne wojsk Budionnego, a następnie jego odwrót, prowadzone były ze zmiennym powodzeniem, przypominając szamotaninę się odyńca osaczonego przez sforę psów myśliwskich, o czym świadczą boje pod Zamościem, Komarowem i Wolicą Śniatycką oraz Tyszowcami, w wyniku których pobite zostały sowieckie 6. i 11. Dywizja Kawalerii. Błędy po stronie polskiej, między innymi nieukończona koncentracja 10. Dywizji Piechoty oraz nieodpowiednio zorganizowana łączność, a przede wszystkim błędne ugrupowanie 2. Dywizji Piechoty Legionów uniemożliwiły osiągnięcie rozstrzygnięcia. Doprowadziły również do kilku bolesnych porażek, między innymi pobicia Ochotniczej Brygady Kozackiej pod Tyszowcami, pobicia 30. pułku piechoty oraz rozbicia części 2. Dywizji Piechoty Legionów. Równolegle do wspomnianych walk, nad Bugiem bolszewickie dywizje strzeleckie XII Armii, usiłujące ubezpieczać skrzydła I Armii Konnej, zostały pobite i zmuszone do wycofania się. Będące następstwem tych walk polskie uderzenie na Hrubieszów doprowadziło do przełamania obrony sowieckiej XII Armii i wymusiło odwrót I Armii Konnej. Najbardziej znanym epizodem bitwy zamojskiej była obrona Zamościa oraz kawaleryjski bój pod Komarowem i Wolicą Śniatycką. Fakt, że był to bój zwycięski, a zarazem decydujący, bowiem po boju tym sowiecka 1. Armia Konna rozpoczęła odwrót i nie powróciła na polski Teatr Działań Wojennych – stanowią wystarczające powody, aby teren, na którym rozegrał się ten kawaleryjski bój, podlegał ochronie jako wyjątkowe dziedzictwo gminy i kraju.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

5. Analiza krajobrazowo-historyczna :

Analiza opracowana dla potrzeb Studium Wartości Krajobrazowo – Historycznych obszaru pola bitwy pod Komarowem 1920 r. Autor : dr Hubert Mącik

Obszar pola bitwy pod Komarowem, oznaczony szczegółowo w załączonych do niniejszego opracowania planach, jest, jak wynika z analizy historycznej kartografii, terenem, w którym zachował się bez większych zmian, krajobraz kulturowy tożsamy z krajobrazem, w jakim bitwa rozegrała się w dniu 31 sierpnia 1920 roku.

5.1. Zarys historii kształtowania krajobrazu kulturowego Komarowa i okolic

Jest to krajobraz w dominującej części rolniczy, którego kształtowanie przebiegało w kilku zasadniczych fazach, związanych z rozwojem osadnictwa na terenie d. Ziemi Chełmskiej. W zasadniczych swoich elementach krajobraz ten jest wynikiem osadnictwa późnośredniowiecznego na prawie niemieckim, nawarstwionego fazą intensywnego osadnictwa w II poł. XIX wieku, spowodowanego takimi czynnikami, jak koniunktura na rynku produktów rolnych, uwłaszczenie w 1864 roku i związane z nim przemiany struktury własnościowej i problemy ekonomiczne ziemiaństwa oraz wprowadzenie do szerszego użytku zdobyczy techniki, takich, jak maszyny parowe, których użycie w tartakach umożliwiło bardziej efektywne przetwórstwo drewna i co było tego konsekwencją, szybszą wycinkę lasów.

5.2. Podstawa źródłowa analizy

Podstawą analizy są zachowane przekazy kartograficzne, z okresu zbliżonego do daty bitwy komarowskiej, w szczególności mapa niemiecka Karte des Westlischen Russlands w skali 1:100 000, arkusz N 39 Tyszowce, obrazująca stan z początku XX wieku oraz mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego w skali 1: 100 000, arkusz pas 46, słup 37 Tyszowce, wydana w roku 1936, sporządzona na podstawie map sprawdzonych w roku 1934, a zatem zaledwie 14 lat po bitwie komarowskiej. Obie te mapy zestawione ze sobą ukazują bardzo zbliżony do siebie stan zagospodarowania terenu, z dominującym rolniczym sposobem użytkowania terenów wysoczyzn otaczających dolinę, obramionych lasami, których zakres niemal nie uległ zmianie w pomiędzy opracowaniem obu map. Niemal identyczny na obu mapach jest także zakres terenów zabudowanych: miasteczka Komarów oraz położonych na północ od niego wsi, które były świadkami głównej części zmagania 31 sierpnia 1920 roku: Wolicy Śniatyckiej, Kolonii Wolica Śniatycka, Śniatycz, Antoniówki,

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

Ruszczyzny, Niewirkowa, Cześnik i Kadłubisk. Zestawienie obu map pochodzących z czasów sprzed bitwy i po bitwie, sporządzonych przez różnych kartografów działających w ramach różnych instytucji różnych państw, dowodzi, iż stanowią one dobre i pewne źródło do rekonstrukcji krajobrazu, który był teatrem bitwy komarowskiej. Stan zachowania krajobrazu kulturowego pola bitwy Analiza ww. kartografii i jej porównanie z aktualnie istniejącym stanem zagospodarowania terenu pola bitwy i jego otoczenia (widocznym m.in. na aktualnych mapach topograficznych i ortofotomapach dostępnych np. na portalu www.geoportal.gov.pl), pozwala na stwierdzenie, że krajobraz ten nie uległ zasadniczym przemianom od chwili bitwy i pozostał w stanie bardzo bliskim tego, w jakim się rozegrała. Od czasu bitwy, ze względu na utrzymanie rolniczej funkcji, nie uległo zmianie wyżynne, lekko pofalowane ukształtowanie terenu położonego po północnej stronie biegnącej równoleżnikowo doliny rzeki Sieniochy, prawego dopływu rzeki Huczwy. Na obszarze pola bitwy nie realizowano niszczących dla naturalnego ukształtowania terenu działań takich, jak m.in. odkrywki kopalin, czy niwelacje towarzyszące szerzej zakrojonym inwestycjom przemysłowym lub infrastrukturalnym. W przypadku pól bitew ukształtowanie terenu jest istotnym uwarunkowaniem, jakie wpływało na przebieg zmagania, niejednokrotnie – i tak jest też w przypadku Komarowa – charakterystyczne elementy w topografii terenu, w szczególności kulminacje wzgórz, pagórków etc. stanowiły istotne punkty bitew – jako miejsca dowodzenia, obserwacji lub szczególnie intensywnych walk. Zachowane są także, niemal w pełni, relacje przestrzenne pomiędzy terenami użytkowanymi – jak w chwili bitwy – rolniczo, lasami oraz zabudową zagrodową wsi.

5.3. Krajobraz pola bitwy pod Komarowem w sztukach plastycznych

Warto zaznaczyć także, że miejsce bitwy komarowskiej i jego krajobraz, wraz z czytelnymi powiązaniem z wyrazistą sylwetką miasteczka Komarów-Osada, której dominantą krajobrazową jest bryła kościoła w Komarowie, wybudowanego w l. 1908-1909 wg projektu wybitnego architekta tej doby, Kazimierza Skórewicza, już w okresie międzywojennym zostało uwiecznione w dziełach sztuki, związanych z upamiętnieniem i tradycją bitwy. W szczególności należy tu wymienić obrazy Jerzego Kossaka, Michała Byliny, Stanisława Haykowskiego oraz malowidło ściennie w kościele w Komarowie-Osadzie. Te przykłady świadczą o postrzeganej już wówczas roli krajobrazu pola bitwy, jako jej istotnego kontekstu i świadectwa pamięci o niej, istotnego dla tradycji miejsca, będącego materialnym nośnikiem niematerialnych wartości związanych z pamięcią o komarowskiej bitwie.

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM

Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ ORAZ MUZEUM KAWALERII

3. 4. Podsumowanie

Autentyzm i integralność krajobrazu kulturowego pola bitwy komarowskiej, rozumiane jako autentyzm i integralność w stosunku do chwili, w której rozegrała się bitwa są istotną wartością tego obszaru. Krajobraz ten był świadkiem heroicznych zmagających w 1920 roku, będących ważną częścią wydarzeń, które ocaliły Polskę, a być może i całą Europę, od tragicznego losu ziem na których ZSRR realizowało stalinowską politykę. Rola pól bitew, jako ważnych miejsc dla tożsamości zarówno całego narodu, ze względu na rolę historyczną bitwy komarowskiej, jak i lokalnej społeczności, w której do dziś żywa jest pamięć o bitwie. Pamięć, która jest ważnym składnikiem tożsamości.

6. Stan istniejący zagospodarowania terenu :

Teren zawarty w niniejszym opracowaniu położony jest na obszarze gmin. :

- **Komarów – Osada** – centralne miejsce wnioskowanej ochrony pola bitwy, w obrębie wsi :Wolica Śniatycza, Antoniówka, Śniatycze, Kadłubiska
- **Sitno** - północny obszar wnioskowanej ochrony pola bitwy, w południowej części Gminy w obrębie wsi Cześniaki
- **Miączyn** – północno – wschodni obszar wnioskowanej ochrony pola bitwy, w obrębie Wsi Niewirków, Niewirków Kolonia.

Lokalizacja głównych punktów zagospodarowania terenu :

- **Działka nr 126** położona na terenie gminy Komarów–Osada obręb Wolica Śniatycza z przeznaczeniem na Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej wraz z infrastrukturą.
- **Działki 151, 152** położone na terenie gminy Komarów–Osada obręb Wolica Śniatycza z przeznaczeniem na muzeum kawalerii polskiej w ramach

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM

Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ ORAZ MUZEUM KAWALERII

Większość terenu objętego opracowaniem stanowią pola uprawne i tereny niezabudowane. Zurbanizowane tereny zawierają się w zakresie zabudowy mieszkalnej i zagrodowej. Teren objęty opracowaniem ma znikomą ilość dróg utwardzonych, oraz dobrą komunikacją drogami polnymi, użytkowanymi sezonowo. Od strony południowej terenu objętego opracowaniem (za linią drogi Wolica Śniatycka – Zubowice) znajduje się strefa chroniona Natura 2000. Na przedmiotowym obszarze znajduje się niewielki teren, miejsce pamięci bitwy pod Komarowem - wpisane do rejestru zabytków. Teren ten jest własnością Gminy Komarów-Osada. Miejsce pamięci od południowego kierunku jest obciążone inwestycją produkcji rolnej – kurniki (istnieją 2, kolejne są na etapie rozpoczęcia inwestycji).

Na obszarze opracowania od strony północnej zlokalizowane są działki dla planowanej lokalizacji Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej - działka nr 126, oraz działki 151 i 152 przeznaczone dla potrzeb muzeum kawalerii w ramach przekształcenia na cele wypoczynku (muzeum w ramach agroturystyki). Na pozostałym terenie nie znajdują się żadne stałe elementy, upamiętniające bitwę z 1920 roku, jak też bitwę z 1914 roku. Opisane działki są własnością prywatną i nie są objęte żadną ochroną. Na terenie tym znajdowały się kopce- mogiły z okresu bitwy 1914 roku. Ich zawartość nie jest znana, jak też nie zostały poczynione żadne kroki w celu określenia skali dewastacji (miejsca zostały wyrównane przez użytkowników pól) W obecnym kształcie krajobraz pola bitwy nie został w znaczny sposób zmieniony, czego zalety można w istotny sposób wykorzystać dla niezbędnej ekspozycji historycznej.

Obecnie, w ramach procedur zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Komarów – Osada, w centralnej części terenu objętego niniejszym opracowaniem miała powstać farma wiatrowa na bazie 16 wiatraków o wysokości każdy ok. 200 m. W związku z wprowadzeniem tzw. „ustawy wiatrakowej” ilość wiatraków będzie ograniczona. Z prywatnego zaskarżenia uchwała Rady Gminy Komarów-Osada została uchylona przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Lublinie. Władze Gminy odwołały się od wyroku do Naczelnego Sądu Administracyjnego (sprawa obecnie w toku) jednocześnie starając się o uzgodnienia dla potrzeb budowy pojedynczych inwestycji wiatrowych.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

7. Projektowane zagospodarowanie terenu – obszaru pola bitwy :

7.1. Opis zamierzenia

Ze względu na dużą wagę wydarzenia jakim była bitwa pod Komarowem, niezmieniony krajobraz oraz fakt potrzeby ochrony tego obszaru należy dołożyć wszelkich starań by zaktywizować pod względem atrakcyjności pole bitwy tworząc strefy chronione na których zostaną wyeksponowane punkty o istotnym znaczeniu dla przebiegu bitwy. W tym celu w niniejszym opracowaniu wskazano najlepsze i dostępne pod względem formalno prawnym lokalizacje dla Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, muzeum kawalerii oraz ścieżek historycznych (oznaczenia punktów wraz z ich opisem znajdują się na załączniku graficznym).

7.2. Strefy ochrony

Ze względu na wyjątkowe walory krajobrazu historycznego teren objęty opracowaniem został podzielony na trzy strefy ochrony z uwzględnieniem możliwości rozwoju infrastruktury i zabudowy przyległych miejscowości:

- a. Strefa bezpośredniej ochrony (oznaczona na załączniku graficznym kolorem czerwonym) : Teren na którym znajdują się najważniejsze punkty przebiegu bitwy, wyłączone z inwestycji innych niż zabudowa zagrodowa w skali przyległej zabudowy wzdłuż linii dróg, elementy małej architektury związanej z turystyką oraz pomnik, muzeum, ośrodek edukacji historycznej.
- b. Strefa pośredniej ochrony (oznaczona na załączniku graficznym kolorem żółtym) Teren ochrony pośredniej z możliwością inwestycji jak w strefie bezpośredniej ochrony, oraz niewielkich obiektów służących dla potrzeb rolnictwa i przemysłu z ograniczeniem gabarytu do wysokości powyżej 15 m oraz usytuowanych wzdłuż istniejącej linii zabudowy.
- c. Strefa pośredniej ochrony – otulina - granice parku kulturowo – historycznego lub innej formy ochrony (oznaczone na załączniku graficznym kolorem białym) Teren z zakazem inwestycji których wysokość przekracza 20 mb.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

7.3. Główne punkty zagospodarowania

7.3.1. Punkt nr A :

Działka 328/1. Teren działki położony w niecce, częściowo ogrodzony, na którym znajduje się miejsce pamięci bitwy pod Komarowem. Na działce znajduje się mogiła zbiorowa kawalerzystów poległych w bitwie. W centralnym miejscu działki znajduje się kopiec usypany w latach 80-tych przez lokalnych mieszkańców ze stalowym krzyżem. Działka utwardzona w zakresie dojścia do mogiły. Działka wpisana do rejestru zabytków. Obecnie w tym miejscu odbywają się uroczystości patriotyczno-religijne organizowane przez Wójta i Radę Gminy Komarów-Osada w kolejne rocznice bitwy. Powierzchnia działki - 0,345 ha.

Od strony południowej działki zlokalizowana jest ferma kurza – obecnie dwa kurniki z planem powiększenia do 10 obiektów, co wpływa niekorzystnie na ekspozycję w tym miejscu pomnika oraz muzeum.

7.3.2. Punkt nr B :

Działka nr 126. Działka rolna z przeznaczeniem na punkt widokowy z Pomnikiem Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. Działka użytkowana obecnie, jako pole uprawne. Działka posiada doskonałe położenie z dostępem od skrzyżowania drogi o statusie drogi powiatowej z drogą gminną. Teren działki jest najwyższym położonym terenem od zachodniej strony drogi leżąc z paśmie wzgórza 255, co daje możliwość utworzenia widocznej dominanty w postaci pomnika widocznej z każdej strony, jak też stanowi doskonały punkt widokowy. Ważną przesłanką jest również fakt, iż w zapisach historycznych skrzydła husarskie pomnika miały być skierowane na wschód. Powierzchnia działki - 1,7 ha. Własność działki prywatna autora niniejszego opracowania ze zgodą na wykorzystania na powyższy cel. Planowane przedsięwzięcie jest zgodne z zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Komarów-Osada przyjętego Uchwałą Rady Gminy Komarów-Osada nr X/64/2003 z dnia 5 grudnia 2003 r., z późn. zm., ogłoszoną w Dz. Urz. Województwa Lubelskiego Nr 16 poz. 483 z dnia 11 lutego 2004 r. Koncepcja zagospodarowania obejmuje swoim zakresem działkę nr 126, która jest zlokalizowana w terenie otwartym rolniczej przestrzeni produkcyjnej, o podstawowym przeznaczeniu pod uprawy rolne i ogrodnicze, oznaczonym w planie symbolem RP. Oprócz podstawowej funkcji, dopuszcza się lokalizację punktów widokowych, tras i ścieżek turystycznych na obszarach atrakcyjnych turystycznie. Przedmiotowe przedsięwzięcie spełnia wymagania określone w planie miejscowym, ponieważ zlokalizowane jest na wyniesieniu o wysokości 253,7 m n.p.m., z którego, przy niewielkim podwyższeniu, rozpościera się widok

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

w każdym kierunku.

Zgodnie z art. 5 pkt 15c ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2016 r. poz. 2134 z późn. zm.), punktem widokowym jest miejsce lub punkt topograficznie wyniesiony w terenie, z którego układ wizualny obszaru widzenia dla obserwatora jest szeroki i daleki. O celowości lokalizowania obiektu o takim przeznaczeniu w zaproponowanym miejscu świadczy również atrakcyjność turystyczna wzgórz co przełożyło się na realizację planów filmowych „Bitwa warszawska 1920” Jerzego Hoffmana, oraz w 2015 roku dla potrzeb planu filmowego „Szabla polska” w ramach „Sensacje XX wieku Bogusława Wołoszańskiego”.

7.3.3. Punkt nr C :

Działka nr 151 i 152. Działka 151 siedliskowa o powierzchni 1,6 ha zabudowana centralnie budynkiem drewnianym mieszkalnym, budynkiem inwentarsko-gospodarczym murowanym oraz budynkiem stodoły. Działka nieogrodzona z dostępem z drogi gruntowej od strony południowej. Płaszczyzna działki regularna zawarta w prostokącie. Od północnej strony teren sąsiaduje z lasem będącym w zasobach nadleśnictwa Tomaszów Lubelski. Teren od strony północnej wykorzystywany jako pastwisko dla koni oraz łąka. Od strony południowej jako pole uprawne. Na działce znajduje się ujęcie wody w postaci studni kopanej oraz studni głębinowej. Obiekty zasilone są energią elektryczną z sieci naziemnej. Na terenie znajdują się drzewa owocowe oraz starodrzew w postaci drzew lipy, starych akacji oraz jesionów. Od strony zachodniej działka sąsiaduje z polem uprawnym. Od strony wschodniej teren graniczy z działką 152, która nie jest działką siedliskową, jednak posiada identyczne strefy zagospodarowania i należy do tego samego właściciela (brak między i wyznaczonej granicy). Zgodnie z zapisem w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego istnieje możliwość rozbudowy i modernizacji siedliska, remonty i wymianę budynków, budowę nowych obiektów, w tym drugiego domu dla członków rodziny, w celu polepszenia warunków mieszkaniowych. Ponadto dopuszcza się przekształcenie istniejącej zabudowy siedliskowej rolniczej na cele wypoczynku, w co wpisuje się gospodarstwo agroturystyczne z muzeum. Lokalizacja na tym terenie gospodarstwa agroturystycznego z muzeum jest zasadna ze względu na bliskość planowanej lokalizacji Pomnika, oraz faktu, iż właśnie na tym terenie od wielu lat usytuowana jest stacja dla kawalerii ochotniczej w czasie kolejnych rocznic bitwy pod Komarowem. Ważnym wskazaniem jest również fakt, iż miejsce to jest jedynym miejscem na tym terenie posiadającym status działki siedliskowej a tym samym budowlanej. Miejsce to ze względu na położenie oraz walory estetyczne

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU POLA BITWY POD KOMAROWEM

Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ ORAZ MUZEUM KAWALERII

i krajobrazowe wykorzystywane było dla potrzeb planów filmowych (w 2010 roku dla planu filmu „Bitwa warszawska 1920” Jerzego Hoffmana, oraz w 2015 roku dla potrzeb planu filmowego „Szabla polska” w ramach „Sensacje XX wieku Bogusława Wołoszańskiego”.

7.3.4. Zagospodarowanie istniejących obiektów w punkcie C

Na działce znajdują się obecnie trzy budynki :

- od strony frontowej po zachodniej stronie prostopadle do długości działki budynek drewniany mieszkalny, parterowy z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczony. Ze względu na stan i wielkość obiekt zostanie rozbudowany jednak jego styl pozostanie bez zmian. Obiekt będzie wykorzystywany jako budynek mieszkalny z izbą pamięci ś.p. Lesława Kukawskiego (autorytet w dziedzinie historii kawalerii polskiej, autor wielu pozycji naukowych, kolekcjoner pamiątek po kawalerii oraz biblioteki).
- od strony zachodniej budynek inwentarsko-gospodarczy, murowany, niepodpiwniczony z nieużytkowym poddaszem. Budynek w stanie do kapitalnego remontu, przebudowy i nadbudowy. W parterze obiektu planowana sala z pamiątkami z bitwy pod Komarowem wraz z ekspozycją multimedialną oraz częścią gospodarczą. Poddasze budynku zostanie przeznaczone na pokoje gościnne.
- od strony północnej prostopadle do długości działki budynek stodoły. Obiekt o konstrukcji słupowej, murowej z drewnianym wypełnieniem ścian. Obiekt zostanie przeznaczony na salę prelekcyjną z pamiątkami historycznymi wraz z niewielkim zapleczem kuchennym. Na poddaszu zostaną zlokalizowane pokoje gościnne. Wszystkie obiekty zostaną połączone otwartym łącznikiem z zewnętrzną ścianą ze szkła, by nie zamykać panoramy na Pomnik. Łączniki od strony działki nie będą posiadały ścian co umożliwi wykorzystanie dla potrzeb ekspozycji przedmiotów nie wymagających szczególnych warunków termicznych i wilgotnościowych. Związanie zabudowy w literę „U” z wewnętrznym dziedzińcem, na którym pozostanie starodrzew utworzy jednolitą całość nie zaburzając jednocześnie niewielkiej zabudowy i charakteru zabudowy wiejskiej. Miejsca parkingowe zostaną zlokalizowane od frontu działki, gdzie również planowana jest sezonowa ekspozycja związana z kawalerią polską. Teren działki od strony północnej będzie wykorzystywany dla potrzeb treningów i pokazów kawaleryjskich oraz szkoleń w tym zakresie. Istniejący sad owocowy od wschodniej strony działki 151 i 152 pozostanie bez zmian.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

7.4. Opis ścieżek historycznych pieszo – rowerowych :

7.4.1. Trasy ścieżek – załącznik Graficzny :

Trasa 1-2 : długość ok. 5.5 km
Trasa 2-3 : długość ok. 2.0 km
Trasa 3- A : długość ok. 2.3 km
Trasa A-B : długość ok. 1.4 km
Trasa B-C : długość ok. 0.4 km
Trasa C-D : długość ok. 1.8 km
Trasa D-4 :długość ok. 2.4 km
Trasa 4-5 : długość ok. 1.5 km
Trasa C-6 : długość ok. 2.3 km

Odległość od miasta Zamość do punktu A : ok. 9 km

7.5. Punkty ścieżek historycznych :

- A. Miejsce pamięci w Wolicy Śniatyckiej.
- B. Lokalizacja punktu widokowego z Pomnikiem Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej.
- C. Muzeum z ośrodkiem edukacji historycznej.
- D. Wzgórze 255
- 1. Komarów-Osada
- 2. Stanowisko dowodzenia VII Brygady Jazdy .
- 3. Luka pomiędzy wsiami Wolica Śniatycka i Antoniówka-
miejsce tymczasowego postoju 4/8 Pułku Ułanów.
- 4. Kolonia Niewirków : miejsce działań 14 Pułku Ułanów.
- 5. Niewirków : zabudowania dworskie w Niewirkowie.
- 6. Folwark Cześniki – miejsce stacjonowania 1 Konarmii opisane w dziennikach I. Babla.

**PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU
POLA BITWY POD KOMAROWEM
Z BUDOWĄ POMNIKA CHWAŁY KAWALERII POLSKIEJ
ORAZ MUZEUM KAWALERII**

8. Uwagi końcowe

Wszelkie etapy projektowania winny odbywać się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie oraz Władzami Gminy Komarów-Osada.

Opracował :

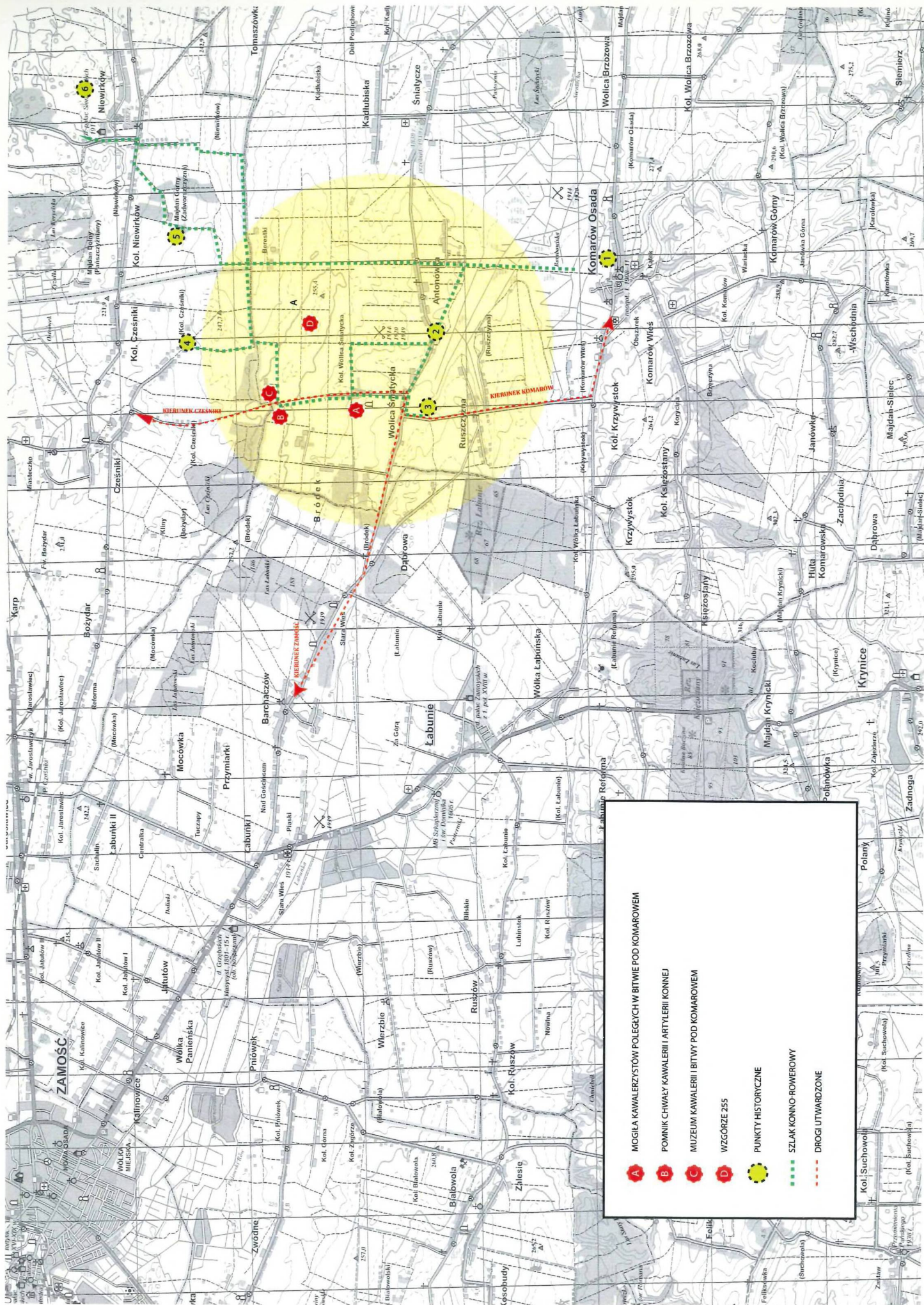
mgr inż.arch. Tomasz Dudek
Jan Dudek

mgr Konrad Głuchowski

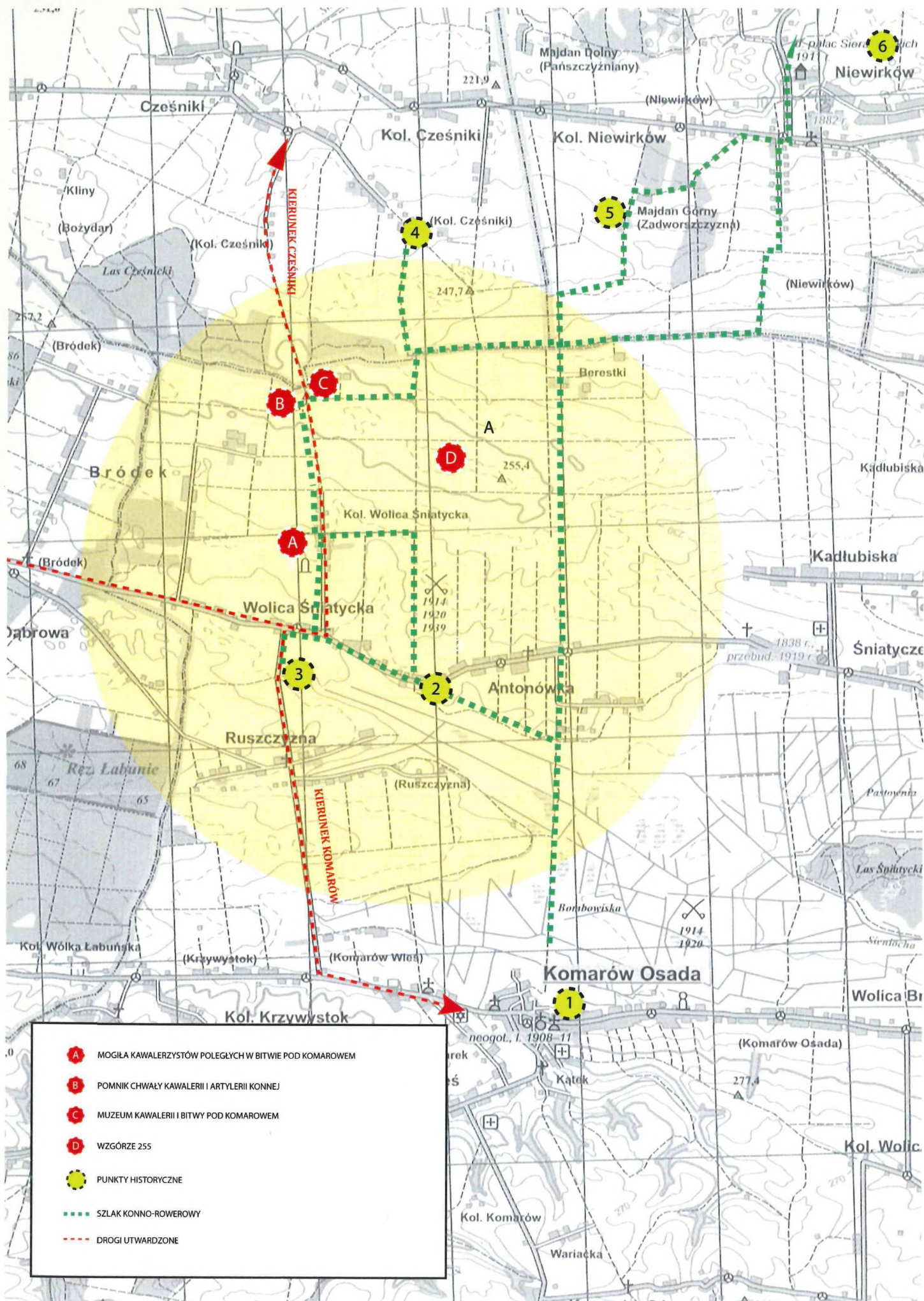
Opracowano wykonano na podstawie Studium Wartości Historyczno Kulturowych Obszaru Pola Bitwy Pod Komarowem 1920 r..

Na niniejszym opracowaniu ciążyą prawa autorskie.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

STUDIUM WARTOŚCI
HISTORYCZNO-KULTUROWYCH
OBSZARU
„POLA BITWY POD KOMAROWEM 1920r.”

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

STUDIUM WARTOŚCI HISTORYCZNO-KULTUROWYCH OBSZARU „POLA BITWY POD KOMAROWEM 1920r.”

Założenia projektu obszarowego wpisu terenu pola „Bitwy pod Komarowem 1920r.” do rejestru zabytków wraz ze wstępną koncepcją oraz wytycznymi do projektu zagospodarowania terenu.

stan na dzień 09.12.2014r.

adresat docelowy:

Pani Dyrektor Halina Landecka

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W LUBLINIE

ul. Archidiakońska 4

20-113 Lublin

Podmioty wspierające:

Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”

Federacja Kawalerii Ochotniczej

Katedra Historii Wojskowości Akademii Obrony Narodowej

Miejski Konserwator Zabytków w Lublinie

Zespół autorski opracowania :

mgr inż. arch. Tomasz Dudek

mgr Jakub Czekaj

mgr Konrad Głuchowski

dr Hubert Mącik

płk dr hab. prof. AON Juliusz S. Tym

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Jednostka koordynująca :

Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”, 22-435 Komarów-Osada, ul. Rynek 15, tel. 601 38 54 30 mail: darch15@wp.pl

Adres do korespondencji : 22-400 Zamość, ul. Św. Piątka 49

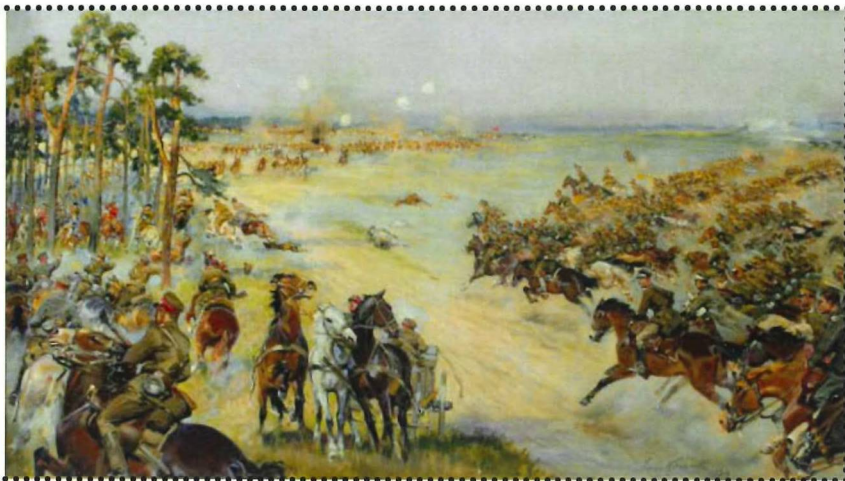
zakres opracowania:

1. wprowadzenie – uzasadnienie podjętych działań,
2. opinia historyczna,
3. analiza krajobrazowo-historyczna,
4. plan działań,
5. koncepcja ochrony i zagospodarowania pola „Bitwy pod Komarowem 1920r. – wstępne wytyczne do opracowania projektu zagospodarowania.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

1. Wprowadzenie

Studium zawiera analizę oraz ocenę stanu ochrony największej i ostatniej bitwy konnej XX w. oraz propozycje zagospodarowania terenu bitwy.

Opracowanie składa się z części dotyczącej analizy, części dotyczącej wpisu do rejestru oraz części dotyczącej planowania przestrzennego oraz aktywizacji.

W ocenie autorów opracowania, a także autorytetów historii i kultury, obszar ten wymaga godnego upamiętnienia, jako nieruchomość związana z działalnością człowieka, stanowiąc świadectwo konkretnego zdarzenia. Zachowanie właściwej ochrony pamięci walki i męczeństwa, jakie miały miejsce w Bitwie pod Komarowem 1920r. leży w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną na podstawie Art. 6 ust.1 ustawy o ochronie zabytków.

Przyjęty w opracowaniu obszar obejmuje miejsca walk z 31 sierpnia 1920r., kiedy rozegrał się bój o znaczeniu ogólnoeuropejskim, gdyż Bitwa pod Komarowem ostatecznie zakończyła wojnę Polsko-Bolszewicką i zatrzymała marsz Sowietów na zachód.

Dodatkowo, na tym terenie rozgrywały się przemarsze i walki w okresie I oraz II Wojny Światowej.

Obecnie ochronie podlega wyłącznie niewielki teren z mogiłą przy wsi Wolica Śniatycka, Gm. Komarów-Osada, natomiast przyjęcie programu ochrony z **podziałem na strefy określające rodzaj ochrony** oraz **calorocznej aktywizacji edukacyjnej** większego obszaru pola bitwy pozwoli na zachowanie walorów historyczno-krajobrazowych, przygotowanie tras edukacyjnych, ośrodka historycznego i poprzez to zwiększenie korzyści dla gminy i jej mieszkańców oraz całego społeczeństwa. Objęcie ochroną prawną w/w terenów nie zmieni ich charakteru, sposobu przeznaczenia oraz nie ograniczy własności, gdyż pola bitwy mogą pozostać we władaniu obecnych właścicieli. Stworzenie tras edukacyjnych planowane jest po istniejących drogach publicznych.

Wg autorów opracowania, ze względu na brak należytych działań ze strony władz lokalnych w zakresie podniesienia roli etosu i tradycji kawalerii polskiej we współczesnej kulturze, w oparciu o ostatnią kampanie konną 1920r., konieczne jest podjęcie działań z zakresu ochrony prawnej, poprzez obszarowy wpis do rejestru zabytków, a także rozszerzenie już podjętych działań edukacyjnych na tym terenie, dla dobra przyszłych pokoleń.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Uzasadnienie podjętych działań

Studium i ocena możliwości rozwoju obszarów, na których rozegrała się największa bitwa kawaleryjska XX wieku, promowane są przez środowisko kawaleryjskie oraz wojskowe.

Niestety brak jest wyraźnego wsparcia władz lokalnych, które poprzestają na jednorazowej współorganizacji rocznicy bitwy oraz dbałości o niewielki teren wraz z mogiłą wpisany do rejestru zabytków.

Całe środowisko kawaleryjskie, zarówno weterani, jak i ochotnicy oraz wojsko, podjęło działania dające możliwość ochrony prawnej w/w obszaru, które do tej pory nie zostały podjęte zgodnie z kompetencjami władz lokalnych, a przyjęty uchwałą i zaskarżony obecnie miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Komarów-Osada całkowicie pomija możliwość ochrony prawnej, a także możliwość wykorzystania przez gminę faktu, że „Komarów zapisał się w najnowszej historii w 1920 roku. Pod Komarowem rozegrała się wówczas największa bitwa polskiej kawalerii, w wyniku której rozgromiona została i zmuszona do odwrotu słynna I-sza Armia Konna Budionnego” (studium cz. I, rozdz. 10.1.3).

Poparcie Sił Zbrojnych dla szerszego upamiętnienia roli „Bitwy pod Komarowem 1920r.” to ustanowienie przez Ministra Obrony Narodowej *Zarządzeniem 38/MON z 9 października 2009 r.* Święta Kawalerii Polskiej w dacie rocznicy bitwy oraz aktywne uczestnictwo w obchodach w Komarowie, a także organizacja Święta Kawalerii Polskiej w Warszawie.

W związku z przedstawionym do konsultacji społecznym miejscowym planu zagospodarowania przestrzennego gminy Komarów-Osada, organizacje społeczne (np. Stowarzyszenie Bitwa pod Komarowem, Koło Pułkowe 8 Pułku Ułanów, Apel Kawalerzystów), wniosły uwagi oraz wyrazy sprzeciwu przeciw pominięciu w planie ochrony pola bitwy na rzecz przekwalifikowania terenów na przemysłowe, ze wskazaniem lokalizacji farmy wiatrowej **dokładnie w miejscu działań wojennych.**

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Skierowany został także wniosek do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (pismo z dnia 22.08.2014r.) o wskazanie właściwego sposobu ochrony pola bitwy. W odpowiedzi właściwy organ, tj. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie, skierował do władz gminy Komarów-Osada pismo wzywające do uwzględnienia w planowaniu przestrzennym gminy wartości kulturowych i dziedzictwa związanego z wojną 1920r., a także innymi walkami, które miały miejsce na tym samym terenie (1914-1916r., oraz 1939r.).

Uwagi społeczne oraz opinia WZK zostały odrzucone przez Radę Gminy, więc przyjęta przez Radę Gminy w dniu 4.09.2014r. uchwała o planie zagospodarowania została zaskarżona, jako nie zgodna z przepisami prawa w zakresie ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym.

Dlatego wniosek o objęcie ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków jest pewną podstawą do przyszłych działań planistycznych, mających na uwadze rozwój gminy, tworzenie nowych miejsc pracy oraz zrównoważony rozwój gminy i jej mieszkańców.

Proponowany obszar ochrony pola bitwy, ze względu na zachowany charakter krajobrazowy, ale także ze względu na dużą powierzchnię w terenie, należy podzielić na strefy:
A – pełna ochrona konserwatorska w granicach obszaru pola bitwy – dotyczy treści historycznych, formy (np. linii zabudowy) i funkcji (przeznaczenie terenu).

B – strefa ochrony konserwatorskiej – ochrona częściowa, przede wszystkim formy, w możliwym zakresie także treści i funkcji.

C – strefa ochrony pośredniej – otulina – jako całość terenu granic opracowania.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

2. Opinia historyczna

W ostatniej dekadzie sierpnia i pierwszych dniach września 1920 r. na północnym skraju centralnej części Roztocza została stoczona bitwa zamojska, która stanowiła fazę pośrednią pomiędzy zakończeniem dwóch strategicznych bitew – warszawskiej i lwowskiej; bitew stoczonych przez wojska dwóch sowieckich frontów – Zachodniego i Południowo-Zachodniego – o otwarcie dwóch strategicznych kierunków – berlińskiego i budapesztańskiego – na których Armia Czerwona zamierzała nieść „pożar wszechświatowej rewolucji”.

Bitwa ta została stoczona pomiędzy Mostami Wielkimi (na południe od Sokala), Tomaszowem Lubelskim, Zamościem, Krasnymstawem, Chełmem Lubelskim i Hrubieszowem, nad rzeką Huczwą i środkowym Bugiem. Walki te toczyła bolszewicka I Armia Konna dowodzona przez Siemiona Budionnego i XII Armia, a po stronie polskiej wojska 3. Armii wraz z podporządkowaną jej operacyjnie Grupą Operacyjną gen. Stanisława Hallera (podlegającą pod względem organizacyjnym i kwatermistrzowskim dowództwu polskiego Frontu Południowego).

Sowiecka I Armia Konna działając klinem, którego ostrze stanowiły dywizje kawalerii, a skrzydła dywizje strzeleckie współdziałającej z nią XII Armii uderzyła na styku polskiego Frontu Południowego (na lewym, północnym skrzydle polskiej 6. Armii) i Frontu Środkowego (na prawym, południowym skrzydle polskiej 3. Armii). Była to przestrzeń, którą ubezpieczały niewielkie i słabo uzbrojone oddziały.

Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego mając świadomość zagrożenia tego kierunku, skierowało tam w ostatniej fazie bitwy warszawskiej, kilka wielkich jednostek: 2. Dywizję Piechoty Legionów oraz 9. i 10. Dywizję Piechoty. W ślad za sowiecką I Armią Konną przemieszczała się wzdłuż lewego brzegu rzeki Bug Grupa Operacyjna gen. Hallera składająca się z 13. Dywizji Piechoty i 1. Dywizji Jazdy, wydzielona z Frontu Południowego. Zamiarem Wodza Naczelnego było zamknięcie w okrążeniu i rozbicie wojsk I Armii Konnej. Północny front okrążenia tworzyła 2. Dywizja Piechoty Legionów, zachodni – 10. Dywizja Piechoty, a południowy Grupa Operacyjna gen. Hallera.

Bolszewicka I Armia Konna, działająca bez obciążenia taborami, oderwała się od

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

wolniejszych dywizji strzeleckich uwikłanych w walki z polskimi oddziałami, i prowadziła natarcie na kierunku Kryłów–Zamość. I Armia Konna wykonała kilka uderzeń na Zamość, Grabowiec i Uchanie, próbując początkowo otworzyć sobie drogę na zachód, a następnie na północny-zachód. Usiłowania te zakończyły się niepowodzeniem, a obszar działania tego związku operacyjnego był systematycznie zmniejszany koncentrycznymi działaniami jednostek Wojska Polskiego i sojuszniczych formacji ukraińskich i kozackich do pasa terenu zamkniętego drogą Zamość–Hrubieszów i przebiegającą równolegle drogą na Malice. Ze względu na złe rozpoznanie sił polskich, działania zaczepne wojsk Budionnego, a następnie jego odwrót, prowadzone były ze zmiennym powodzeniem, przypominając szamotanie się odyńca osaczonego przez sforę psów myśliwskich, o czym świadczą boje pod Zamościem, Komarowem i Wolicą Śniatycką oraz Tyszowcami, w wyniku których pobite zostały sowieckie 6. i 11. Dywizja Kawalerii. Błędy po stronie polskiej, między innymi nieukończona koncentracja 10. Dywizji Piechoty oraz nieodpowiednio zorganizowana łączność, a przede wszystkim błędne ugrupowanie 2. Dywizji Piechoty Legionów uniemożliwiły osiągnięcie rozstrzygnięcia. Doprowadziły również do kilku bolesnych porażek, między innymi pobicia Ochotniczej Brygady Kozackiej pod Tyszowcami, pobicia 30. pułku piechoty oraz rozbicia części 2. Dywizji Piechoty Legionów. Równolegle do wspomnianych walk, nad Bugiem bolszewickie dywizje strzeleckie XII Armii, usiłujące ubezpieczać skrzydła I Armii Konnej, zostały pobite i zmuszone do wycofania się. Będące następstwem tych walk polskie uderzenie na Hrubieszów doprowadziło do przełamania obrony sowieckiej XII Armii i wymusiło odwrót I Armii Konnej.

Najbardziej znanym epizodem bitwy zamojskiej była obrona Zamościa oraz kawaleryjski bój pod Komarowem i Wolicą Śniatycką.

Fakt, że był to bój zwycięski, a zarazem decydujący, bowiem po boju tym sowiecka 1. Armia Konna rozpoczęła odwrót i nie powróciła na polski Teatr Działań Wojennych – stanowią wystarczające powody, aby teren, na którym rozegrał się ten kawaleryjski bój, podlegał ochronie jako wyjątkowe dziedzictwo gminy i kraju.

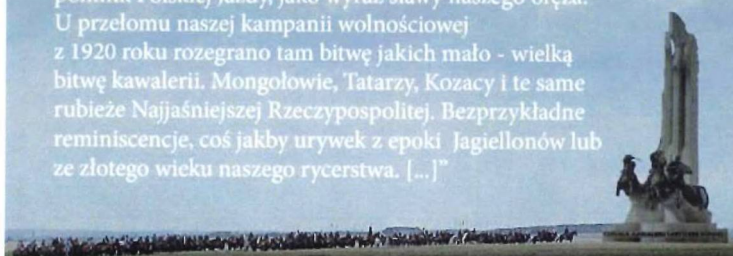

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

„Na łagodnym falistym terenie,
nieco na północ od miasteczka Komarów, miał stanąć
pomnik Polskiej Jazdy, jako wyraz sławy naszego oręża.
U przełomu naszej kampanii wolnościowej
z 1920 roku rozegrano tam bitwę jakich mało - wielką
bitwę kawalerii. Mongołowie, Tatarzy, Kozacy i te same
rubieże Najjaśniejszej Rzeczypospolitej. Bezprzykładne
reminiscencje, coś jakby urywek z epoki Jagiellonów lub
ze złotego wieku naszego rycerstwa. [...]”

Szef Sztabu 1 Dywizji Jazdy
gen. Aleksander Pragłowski

3. Analiza krajobrazowo-historyczna

Obszar pola bitwy pod Komarowem, oznaczony szczegółowo w załączonych do niniejszego opracowania planach, jest, jak wynika z analizy historycznej kartografii, terenem, w którym zachował się bez większych zmian, krajobraz kulturowy tożsamy z krajobrazem, w jakim bitwa rozegrała się w dniu 31 sierpnia 1920 roku.

3.1. Zarys historii kształtowania krajobrazu kulturowego Komarowa i okolic

Jest to krajobraz w dominującej części rolniczy, którego kształtowanie przebiegało w kilku zasadniczych fazach, związanych z rozwojem osadnictwa na terenie d. Ziemi Chełmskiej. W zasadniczych swoich elementach krajobraz ten jest wynikiem osadnictwa późnośredniowiecznego na prawie niemieckim, nawarstwionego fazą intensywnego osadnictwa w II poł. XIX wieku, spowodowanego takimi czynnikami, jak koniunktura na rynku produktów rolnych, uwłaszczenie w 1864 roku i związane z nim przemiany struktury własnościowej i problemy ekonomiczne ziemiaństwa oraz wprowadzenie do szerszego użytku zdobyczy techniki, takich, jak maszyny parowe, których użycie w tartakach umożliwiło bardziej efektywne przetwórstwo drewna i co było tego konsekwencją, szybszą wycinkę lasów.

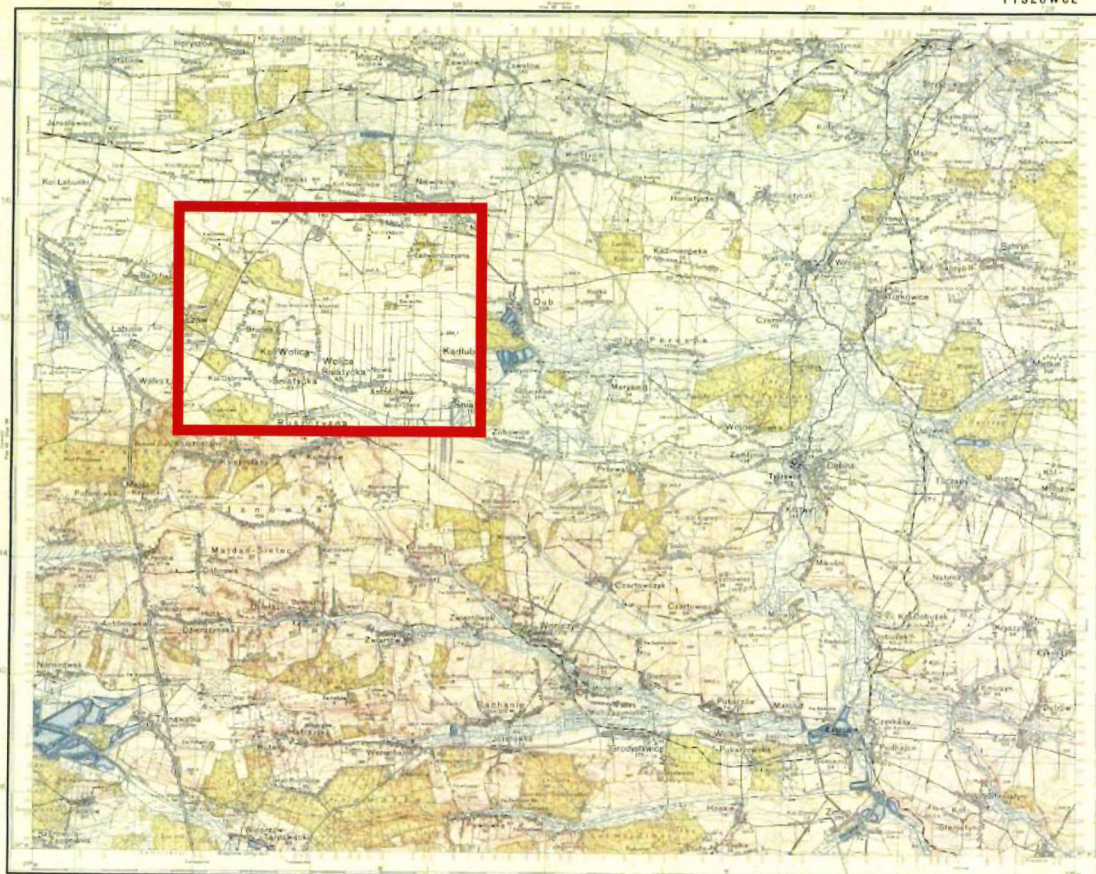
3.2. Podstawa źródłowa analizy

Podstawą analizy są zachowane przekazy kartograficzne, z okresu zbliżonego do daty bitwy komarowskiej, w szczególności mapa niemiecka Karte des Westlischen Russlands w skali 1:100 000, arkusz N 39 Tyszowce (il. 1), obrazująca stan z początku XX wieku oraz mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego w skali 1: 100 000, arkusz pas 46, słup 37 Tyszowce (il. 2), wydana w roku 1936, sporządzona na podstawie map sprawdzonych w roku 1934, a zatem zaledwie 14 lat po bitwie komarowskiej. Obie te mapy zestawione ze sobą ukazują bardzo zbliżony do siebie stan zagospodarowanie terenu, z dominującym rolniczym sposobem użytkowania terenów wysoczyzn otaczających dolinę, obramionych lasami, których zakres

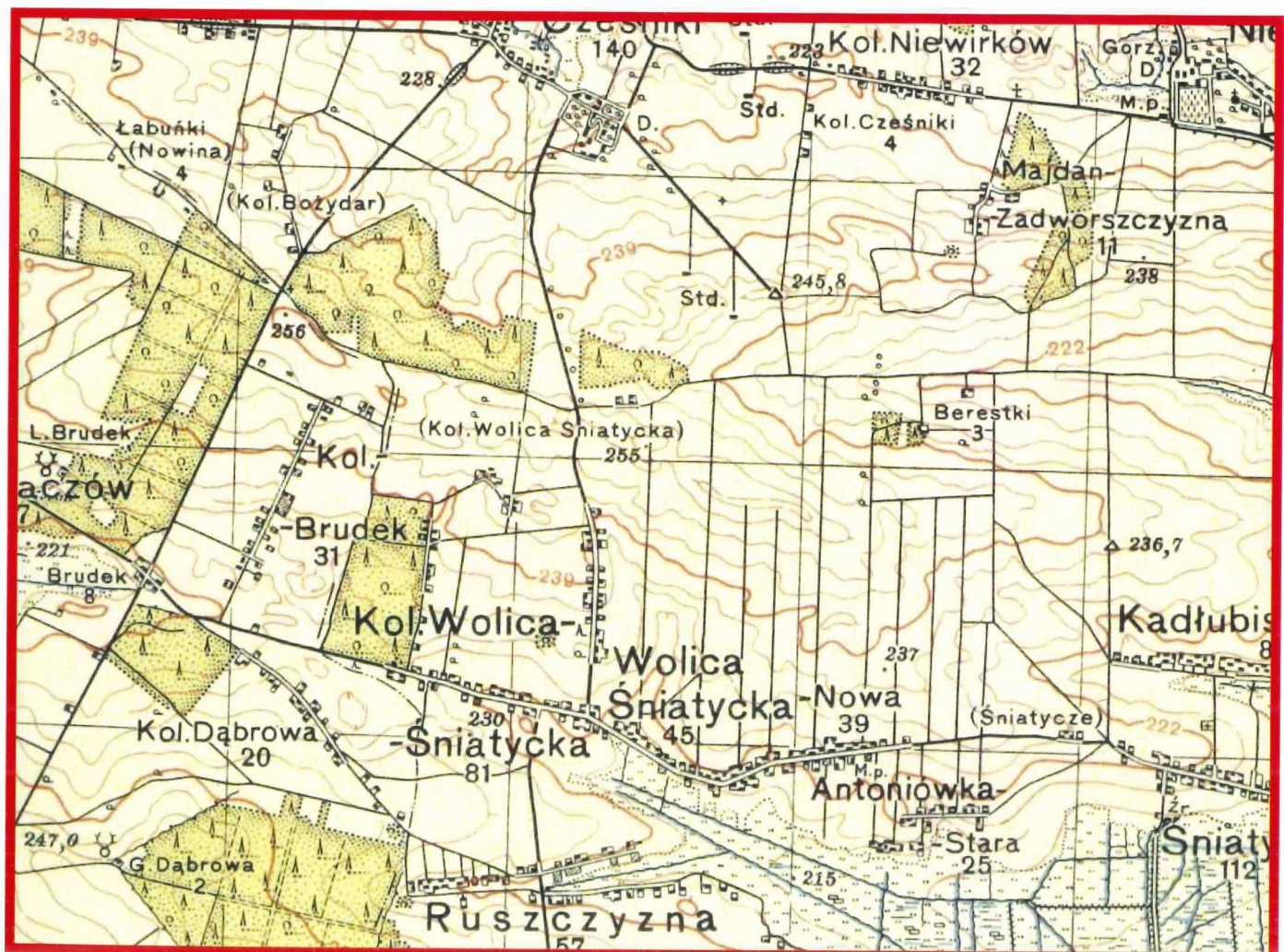

il. 2

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

niemal nie uległ zmianie w pomiędzy opracowaniem obu map. Niemal identyczny na obu mapach jest także zakres terenów zabudowanych: miasteczka Komarów oraz położonych na północ od niego wsi, które były świadkami głównej części zmagania 31 sierpnia 1920 roku: Wolicy Śniatycznej, Kolonii Wolica Śniatyczna, Śniatycz, Antoniówki, Ruszczyzny, Niewirkowa, Cześnik i Kadłubisk.

Zestawienie obu map pochodzących z czasów sprzed bitwy i po bitwie, sporządzonych przez różnych kartografów działających w ramach różnych instytucji różnych państw, dowodzi, iż stanowią one dobre i pewne źródło do rekonstrukcji krajobrazu, który był teatrem bitwy komarowskiej.

3.3. Stan zachowania krajobrazu kulturowego pola bitwy

Analiza ww. kartografii i jej porównanie z aktualnie istniejącym stanem zagospodarowania terenu pola bitwy i jego otoczenia (widocznym m.in. na aktualnych mapach topograficznych i ortofotomapach dostępnych np. na portalu www.geoportal.gov.pl), pozwala na stwierdzenie, że krajobraz ten nie uległ zasadniczym przemianom od chwili bitwy i pozostał w stanie bardzo bliskim tego, w jakim się rozegrała.

Od czasu bitwy, ze względu na utrzymanie rolniczej funkcji, nie uległo zmianie wyżynne, lekko pofalowane ukształtowanie terenu położonego po północnej stronie biegnącej równoleżnikowo doliny rzeki Sieniochy, prawego dopływu rzeki Huczwy. Na obszarze pola bitwy nie realizowano niszczących dla naturalnego ukształtowania terenu działań takich, jak m.in. odkrywki kopalin, czy niwelacje towarzyszące szerzej zakrojonym inwestycjom przemysłowym lub infrastrukturalnym. W przypadku pól bitew ukształtowanie terenu jest istotnym uwarunkowaniem, jakie wpływało na przebieg zmagania, niejednokrotnie – i tak jest też w przypadku Komarowa – charakterystyczne elementy w topografii terenu, w szczególności kulminacje wzgórz, pagórków etc. stanowiły istotne punkty bitew – jako miejsca dowodzenia, obserwacji lub szczególnie intensywnych walk.

Zachowane są także, niemal w pełni, relacje przestrzenne pomiędzy terenami użytkowymi – jak w chwili bitwy – rolniczo, lasami oraz zabudową zagrodową wsi.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

3. 4. Krajobraz pola bitwy pod Komarowem w sztukach plastycznych

Warto zaznaczyć także, że miejsce bitwy komarowskiej i jego krajobraz, wraz z czytelnymi powiązaniem z wyrażeniem zarysowaną w dolinie sylwetą miasteczka Komarów-Osada, której dominantą krajobrazową jest bryła kościoła w Komarowie, wybudowanego w l. 1908-1909 wg projektu wybitnego architekta tej doby, Kazimierza Skórewicza¹, już w okresie międzywojennym zostało uwiecznione w dziełach sztuki, związanych z upamiętnieniem i tradycją bitwy. W szczególności należy tu wymienić obrazy Jerzego Kossaka, Michała Byliny, Stanisława Haykowskiego (il. 3,4,5,7,8) oraz malowidło ściennie w kościele w Komarowie-Osadle (il. 6). Te przykłady świadczą o postrzeganej już wówczas roli krajobrazu pola bitwy, jako jej istotnego kontekstu i świadectwa pamięci o niej, istotnego dla tradycji miejsca, będącego materialnym nośnikiem niematerialnych wartości związanych z pamięcią o komarowskiej bitwie.

3. 5. Podsumowanie

Autentyzm i integralność krajobrazu kulturowego pola bitwy komarowskiej, rozumiane jako autentyzm i integralność w stosunku do chwili, w której rozegrała się bitwa są istotną wartością tego obszaru. Krajobraz ten był świadkiem heroicznych zmagania w 1920 roku, będących ważną częścią wydarzeń, które ocaliły Polskę, a być może i całą Europę, od tragicznego losu ziem na których ZSRR realizowało stalinowską politykę. Rola pól bitew, jako ważnych miejsc dla tożsamości zarówno całego narodu, ze względu na rolę historyczną bitwy komarowskiej, jak i lokalnej społeczności, w której do dziś żywa jest pamięć o bitwie. Pamięć, która jest ważnym składnikiem tożsamości.

¹ K. Skórewicz był twórcą m.in. projektu kościoła w Zagłobie, który wpłynął na rozwój architektury tzw. swojskiej (narodowej), ze względu na jego upublicznienie w ramach wyników konkursu, rozpisanego w 1907 roku. Kościół w Zagłobie nie został zrealizowany przed I wojną światową, jednak zrealizowany niedługo po konkursie na kościół w Zagłobie, kościół w Komarowie-Osadle, reprezentuje bardzo podobne formy i treści, jak projekt Skórewicza dla Zagłoby.

il. 3

il.4
14

il. 5

il. 6
15

BITWA POD KOMAROWEM

MAL. M. BYLINA

il. 7

POD KOMAROWEM

mal. St. Haykowski

il. 8

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

4. Plan działań :

- powołanie komitetu wspierającego projekt ochrony i rozwoju terenu „pola Bitwy pod Komarowem 1920r”.
- przygotowanie programu działań, ze szczególnym naciskiem na lata 2014-2020, w zakresie ochrony i rozwoju obszaru pola bitwy, w tym studium uwarunkowań kulturowych bitwy pod Komarowem wraz z załącznikiem graficznym tras edukacyjnych.
- rozpoczęcie procedury o wpis obszarowy przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.
- przygotowanie wstępnych granic wnioskowanego obszaru z podziałem na strefy, naniesione na współczesne mapy ewidencyjne oraz wykaz działek.
- analiza krajobrazowa, wskazująca na walory historyczno-krajobrazowe oraz zachowany od czasu bitwy układ terenu.
- podjęcie współpracy z gminami na których zlokalizowany jest obszar wymagający ochrony.
- przeprowadzenie konkursu na historyczne zagospodarowanie terenu pola bitwy, z uwzględnieniem planowanej budowy pomnika chwały kawalerii i artylerii konnej wg istniejącej koncepcji, mając na uwadze 100-lecie bitwy.
- wdrożenie programu stałej aktywizacji lokalnej, promocji i edukacji historycznej „pola Bitwy pod Komarowem 1920r.”.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Działania zrealizowane przez wnioskodawcę na rzecz aktywizacji historii

Bitwy pod Komarowem :

- wykonanie powyższego studium wartości historyczno - kulturowych obszaru „pola bitwy pod komarowem 1920r.” oraz założeń projektu obszarowego wpisu terenu pola „Bitwy pod Komarowem 1920r.” do rejestru zabytków wraz ze wstępną koncepcją oraz wytycznymi do projektu zagospodarowania terenu,
- wykonanie projektu oraz makiety Pomnika Chwały Kawalerii I Artylerii Polskiej z uwzględnieniem przedwojennej inicjatywy uczestników bitwy,
- ustanowienie Święta Kawalerii Polskiej przez Ministra Obrony Narodowej Zarządzeniem 38/MON z 9 października 2009 r. z inicjatywy Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem” , przy poparciu środowisk kawaleryjskich,
- pozyskanie gospodarstwa na cele organizacji ośrodka edukacyjno-szkoleniowego na terenie pola bitwy w Wolicy Śniatyckiej,
- aktywizacja i popularyzacja historii poprzez organizację corocznych manewrów kawalerii ochotniczej z Polski oraz spoza jej granic,
- aktywna współpraca na arenie międzynarodowej ze środowiskami kawaleryjskimi, a w tym także organizacja kursów oficerskich na terenie pola bitwy przez zawodowych i byłych żołnierzy armii austriackiej i niemieckiej,
- organizacja planów filmowych dla produkcji „Bitwa warszawska 1920”, filmów dokumentalnych „Pomnik trwalszy od spiżu”, „Henryk Sienkiewicz a sprawa polska”, oraz innych,
- aktywizacja terenu w kontekście historycznym poprzez udział organizacji młodzieżowych, harcerskich oraz szkół z terenu Polski,
- czynny udział w corocznych uroczystościach rocznicowych bitwy pod Komarowem środowisk kawaleryjskich.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

W ocenie zasadności ochrony pola bitwy pod Komarowem z 31 sierpnia 1920 roku, należy również pamiętać o roku 1914, w którym w tej samej dacie sierpniowej miała miejsce tu wielodniowa bitwa pomiędzy Austrią a Rosją.

Ginał na polach komarowskich żołnierz-Polak nie tylko w mundurze c.k. armii, ale również żołnierz-Polak, w mundurze armii wielkiej Rosji. Po stronie austriackiej ginęli również Czesi, Słowacy, Serbowie, Chorwaci, Ukraińcy i Węgrzy. Nie sposób dziś ocenić ilu z nich spoczywa do dnia dzisiejszego we wspólnych mogiłach rozsianych po tym terenie. Czas zatarł ślady pochówku, nie zatarł jednak pamięci o żołnierzach, którym przyszło spocząć w tej ziemi - uznać można te ziemie za jeden gigantyczny cmentarz wojskowy.

Działający aktywnie w Stowarzyszeniu „Bitwa pod Komarowem” oficer Sztabu Armii Austriackiej pułkownik Ewald Hausdorf, informowany przez nas na bieżąco o rozwoju sytuacji i podjętych krokach, wyraził swoje zaniepokojenie planowanym projektem. Jako atache wojskowy Austrii na Węgrzech i w Czechach zapowiedział podjęcie działań wspierających naszą inicjatywę. Wg austriackich źródeł archiwalnych, na terenie w trójkącie Bródek – Dub – Komarów zginęło ponad 48 tysięcy żołnierzy armii austriackiej. Znaczna ich część spoczywa we wspólnych mogiłach na tym terenie.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5. Koncepcja ochrony i zagospodarowania „Pola Bitwy pod Komarowem 1920r.” - wstępne wytyczne do opracowania projektu zagospodarowania terenu.

Obszar opracowania: GMINY:

- KOMARÓW-OSADA,
- SITNO,
- MIĄCZYN.

Zakres opracowania:

część opisowa

- podstawa opracowania,
- przedmiot inwestycji,
- historia,
- stan istniejący zagospodarowania,
- projektowane zagospodarowanie.

część graficzna

- plan terenu z naniesionymi strefami ochrony i zagospodarowania terenu.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5.1. Podstawa opracowania :

- Apel środowisk kawalerii ochotniczej w sprawie prawnej ochrony pola „Bitwy pod Komarowem 1920r.”.
- Analiza historyczna i konsultacje w sprawie przebiegu i zakresu działań bojowych w dniu 31 sierpnia 1920 roku.
- Materiały źródłowe – ikonografia, relacje uczestników bitwy, opracowania historyczne wg : Kornel Krzeczunowicz, Stefan Dembiński, Aleksander Pragłowski, Juliusz Rómmel, Henryk Brzezowski, oraz inne wspomnienia uczestników. Malarstwo : Jerzy Kossak tryptyk bitwy pod Komarowem.
- Opinia płk dr hab. prof. AON Juliusza S. Tyma dotycząca zakresu obszarowego pola bitwy.
- Analiza krajobrazowo-historyczna.
- Ustalenia wstępne z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie procedur mających ustanowić prawną ochronę pola bitwy pod Komarowem.
- Statutowa działalność Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”.
- Uchwała Walnego Zjazdu Związku Stowarzyszeń „Federacja Kawalerii Ochotniczej” z dnia 23.11.2014r.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5.2. Przedmiot opracowania :

Przedmiotem opracowania jest wstępna koncepcja zagospodarowania terenu dla potrzeb utworzenia obszaru chronionego pola „Bitwy pod Komarowem z 1920r.”, oraz utworzenia na tym terenie parku Kulturowo-Historycznego / Pomnika Historii, wraz z niezbędną infrastrukturą, ścieżkami historycznymi, oraz małą architekturą. Opracowanie zawiera podział na strefy ochrony obszaru, jak również dotychczasowe plany związane z budową Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej na obszarze wpisanym do Rejestru Zabytków.

1. Historia :

31 sierpnia 1920 roku na polach Wolicy Śniatyckiej doszło do największej, a zarazem ostatniej klasycznej kawaleryjskiej bitwy XX wieku. Bitwa została stoczona pomiędzy 1 Dywizją Jazdy dowodzoną przez płk. Juliusza Rómmela, wchodzącą w skład Grupy Pościgowej gen. Hallera, a sowiecką 1 Armią Konną dowodzoną przez Siemiona Budionnego. Bitwa zakończona została zwycięstwem strony polskiej.

Po stronie polskiej jazdy w bitwie brało udział około 1500 kawalerzystów. Po stronie sowieckiej stany liczebne są określane na około 8 tysięcy. W 2009 roku Minister Obrony Narodowej ustanowił rocznicę bitwy pod Komarowem Świętem Kawalerii Polskiej.

5.3. Stan istniejący zagospodarowania terenu :

Teren zawarty w koncepcji położony jest na obszarze trzech gmin. :

- **Komarów – Osada** – centralne miejsce wnioskowanej ochrony pola bitwy, w obrębie wsi: Wolica Śniatycka, Antoniówka, Śniatycze, Kadłubiska,
- **Sitno** – północny obszar wnioskowanej ochrony pola bitwy, w południowej części Gminy w obrębie wsi Cześniki,
- **Miączyn** – północno – wschodni obszar wnioskowanej ochrony pola bitwy, w obrębie Wsi Niewirków, Niewirków Kolonia.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Większość terenu objętego opracowaniem stanowią pola uprawne i tereny niezabudowane. Zurbanizowane tereny zawierają się w zakresie zabudowy mieszkalnej i zagrodowej. Teren objęty opracowaniem ma znikomą ilość dróg utwardzonych, oraz dobrą komunikacją drogami polnymi, użytkowanymi sezonowo. Od strony południowej terenu objętego opracowaniem (za linią drogi Wolica Śniatycka – Zubowice) znajduje się strefa chroniona Natura 2000. Na przedmiotowym obszarze znajduje się niewielki obszar, miejsce pamięci „Bitwy pod Komarowem 1920r.” – wpisane do rejestru zabytków, oraz miejsce planowanej lokalizacji Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. Teren miejsca pamięci od południowego kierunku jest obciążony inwestycją produkcji rolnej – kurniki (istnieją 2, kolejne są na etapie rozpoczęcia inwestycji). Na pozostałym terenie nie znajdują się inne miejsca upamiętniające bitwę z 1920 roku, jak też bitwę z 1914 roku. Pozostały teren jest własnością prywatną i nie jest objęty żadną ochroną. Na terenie tym znajdowały się kopce-mogiły z okresu bitwy z 1914 roku. Ich zawartość nie jest znana, jak też nie zostały poczynione żadne kroki w celu określenia skali dewastacji (miejsca zostały wyrównane przez użytkowników pól). W obecnym kształcie krajobraz pola bitwy nie został w znaczny sposób zmieniony, czego zalety można w istotny sposób wykorzystać dla niezbędnej ekspozycji historycznej.

Obecnie, w ramach procedur zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Komarów-Osada, w centralnej części terenu objętego niniejszym opracowaniem ma powstać farma wiatrowa na bazie 16 wiatraków o wysokości każdy ok. 200 m.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5.4. Projektowane zagospodarowanie obszaru :

Teren objęty opracowaniem został podzielony na trzy strefy ochrony :

1. Strefa bezpośredniej ochrony (oznaczona na załączniku graficznym kolorem czerwonym):

Teren na którym znajdują się najważniejsze punkty przebiegu bitwy, wyłączone z inwestycji innych niż zabudowa zagrodowa w skali przyległej zabudowy wzdłuż linii dróg,

2. Strefa pośredniej ochrony (oznaczona na załączniku graficznym kolorem żółtym):

Teren ochrony pośredniej z możliwością inwestycji jak w strefie bezpośredniej ochrony, oraz niewielkich obiektów służących dla potrzeb rolnictwa i przemysłu z ograniczeniem gabarytu oraz usytuowanych wzdłuż istniejącej linii zabudowy.

3. Strefa pośredniej ochrony - otulina – granice parku kulturowo-historycznego (oznaczone na załączniku graficznym kolorem białym). Teren z zakazem inwestycji których wysokość przekracza, np. 20 mb.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

Na terenie planuje się wyeksponowanie punktów o istotnym znaczeniu dla przebiegu bitwy poprzez utworzenie ścieżek historycznych, z elementami małej architektury (oznaczenia punktów wraz z ich opisem znajdują się na załączniku graficznym). Dla potrzeb utworzenia izby pamięci oraz ośrodka dydaktyczno-szkoleniowego został przeznaczony teren z opisem na załączniku graficznym o nrze 13 (zabudowane gospodarstwo rolne w pobliżu koty 255, w dyspozycji Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”). Na tym obszarze planuje się również wykonanie ogólnodostępnej platformy widokowej z odpowiednim oznakowaniem przebiegu bitwy (konceptcja oznakowania punktów i małej architektury jest w fazie projektowej i będzie zawierała konkretny opis poszczególnych elementów). Istotnym obszarem jest miejsce pamięci zapisane w rejestrze zabytków (nr 5 na załączniku graficznym), na którym planowana była już okresie międzywojennym lokalizacja Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej. Teren ten jest prawnie chroniony jednak położony jest w niecce. Należy dokonać analizy przeniesienia lokalizacji Pomnika na teren w pobliżu wzgórza 255 (obecnie Stowarzyszenie stara się pozyskać taki teren). Dzięki takiej zmianie lokalizacji Pomnik stanie się elementem dominującym w otoczeniu, widocznym z każdego kierunku.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5.5. Rozwiązania architektoniczne :

Dla potrzeb oznakowania terenu, oraz ekspozycji strategicznych miejsc bitwy planuje się wykonać elementy małej architektury, oraz utwardzony dostęp do głównych miejsc (pomnik, izba pamięci, ośrodek edukacji historycznej). Projekty powyższych zostaną wykonane w niezależnym opracowaniu, po uzgodnieniu zakresu ochrony pola bitwy w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, oraz innymi wskazanymi podmiotami.

5.6. Dane ogólne :

Powierzchnia strefy bezpośredniej ochrony: około 300 ha

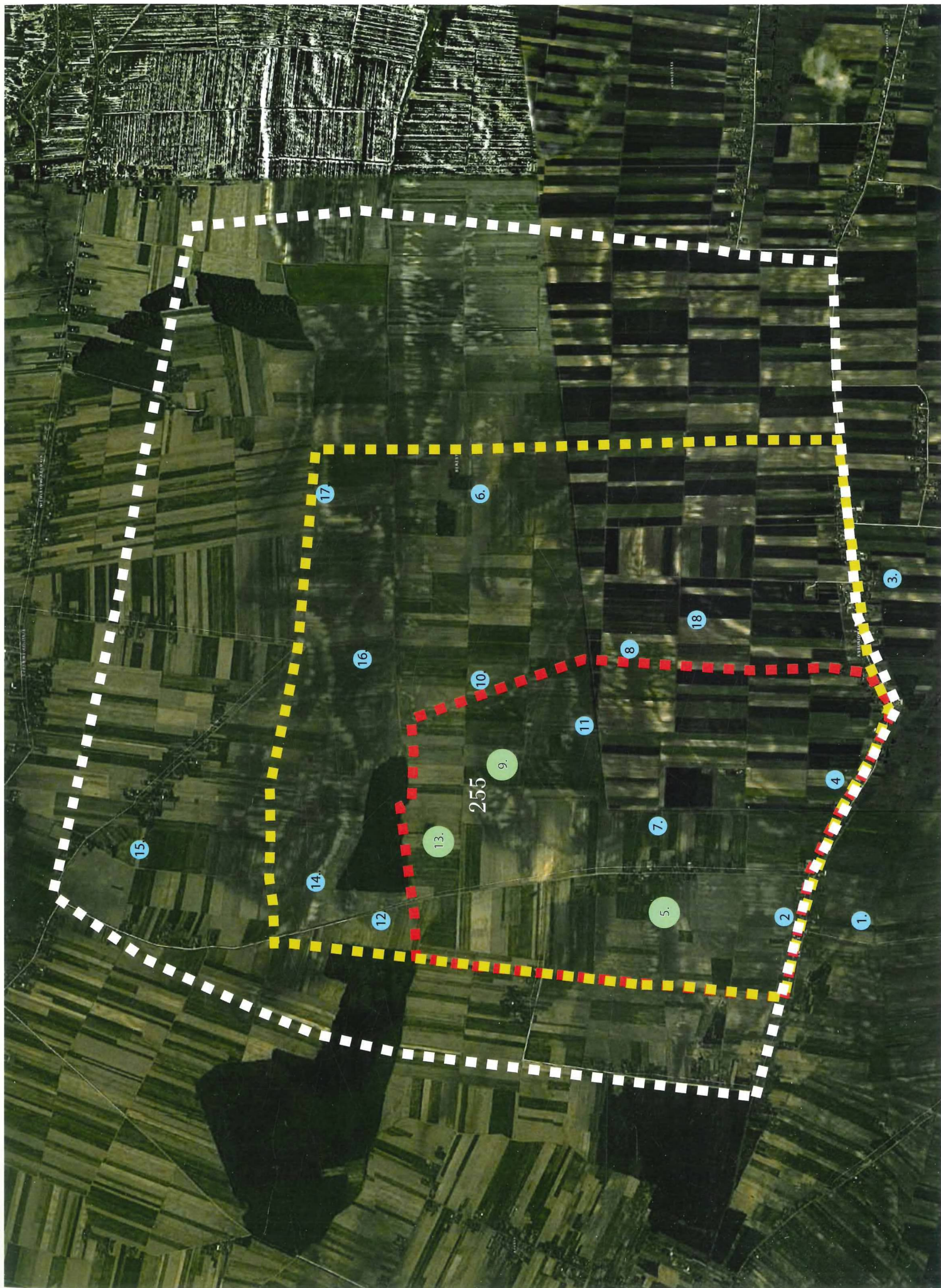
Powierzchnia strefy pośredniej: około 500 ha

Powierzchnia całości opracowania: około 2000 ha – na obszarze granic gminy Komarów-Osada, Sitno, Miączyn.

5.7. Finansowanie :

Finansowanie zamierzenia będzie następowało przy udziale instytucji państwowych, Unii Europejskiej, samorządów lokalnych z uwzględnieniem dotacji publicznych i prywatnych, zasobów własnych Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”, jak też innych organizacji kawaleryjskich. Głównym kierunkiem oddziaływania na społeczeństwo jest edukacja historyczna, budowanie postaw patriotycznych, promocja regionu, jak też sportu i rekreacji. Inwestycję należy podzielić na etapy realizacji zgodnie z przyjętym harmonogramem na podstawie wykonanych opracowań projektowych. Opracowanie dokumentacji projektowej w zakresie rozwiązań architektoniczno-budowlanych zostanie wykonane przez Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

5.8. Opis oznaczeń na mapie :

Mapa ma charakter poglądowy – edukacyjny, z określonymi punktami w obszarze „Bitwy pod Komarowem 1920r”.

1. Stanowisko dowodzenia VII Brygady Jazdy – wzgórze 231 pomiędzy Ruszczyzną a Wolicą Śniatycką - stanowisko obsadzone przez dowódcę i sztab brygady, 1, 2 i szwadron KM 8PU oraz 1 baterię I dywizjonu artylerii konnej.
2. Wieś Wolica Śniatycka - miejsce z którego wychodziło pierwsze konne natarcie VII Brygady Jazdy w porannej bitwie:
  - pierwszy etap oczyszczania wsi z patroli bolszewickich (wieś zajęta przez szwoleżerów o godzinie 8-mej rano). To tutaj koniowodni doprowadzili im konie, których dosiadłszy pułk zaczęli piąć się na wzgórze 255.
  - drugi etap z tego punktu rusza 2 PSz w celu zajęcia strategicznie istotnego pasma wzgórza 255.
3. Wieś Antoniówka: miejscowość oczyszczana przez 3 szwadron 8PU. To tutaj noc przed bitwą spędził Budionny. Zdobyto samochód Budionnego, który utknął w błocie, sztandar jego szwadronu przybocznego oraz wozy kancelaryjne Konarmii.
4. Luka pomiędzy wsiami Wolica Śniatycka i Antoniówka: miejsce tymczasowego postoju 4/8PU z jego dowódcą rtm Krzeczunowiczem, który obserwuje pierwsze zmagania 2 Psz.
5. Przedpole wsi Wolica Śniatycka, koło Kolonii Wolica Śniatycka :
  - pole walki pierwszej części porannej bitwy – obecnie miejsce pamięci i mogiła,
  - miejsce pierwszej szarży 2PSz, utrata KM i odwrót Pułku,
  - druga szarża 2 PSzw zasilona 4/8PU, odbicie KM,
  - dołączenie 9PU – główne starcie.
6. Osada Berestki: miejsce skąd pojawiła się samodzielna brygada sowiecka, spychając patrolujący ten teren 5/8PU w ogólnym kierunku na Starą Antoniówkę i Wolicę Śniatycką.
7. Przedpole wschodnie wsi Wolica Śniatycka Kolonia : miejsce zbiórki VII Brygady Jazdy w kolumnie w kierunku północno-wschodnim.
8. Miejsce w którym znajdowała się VII Brygady Jazdy w momencie nadejścia 6 Dywizji Kawalerii sowieckiej.
9. Kota 255 – najwyższy punkt pasma wzgórz o strategicznym znaczeniu - miejsce symboliczne, o które rozpoczął się bój pod Komarowem.
10. Miejsce postoju sztabu 1DJ oraz artylerii VI BJ po przybyciu na pole bitwy po porannym boju.
11. Południowe zbocze wzgórza 255 tuż poniżej jego szczytu - miejsce zwania 6DKaw z 9 i 8 PU w ostatecznej wieczornej walce.
12. Las koło Kolonii Wolica Śniatycka - miejsce skąd wychodziły natarcia podczas całodziennego boju.
13. Gospodarstwo będące w posiadaniu Stowarzyszenia „Bitwa Pod Komarowem”, z przeznaczeniem na izbę pamięci, ośrodek edukacyjny, szkoleń KO, platformę widokową.
14. Miejsce opisane w pamiętnikach Izaaka Babla.
15. Folwark Cześniki - miejsce opisane w pamiętnikach Izaaka Babla.
16. Miejsce postoju szwadronu 1 Pułku Ułanów przed wieczorną bitwą.
17. Miejsce, w którym utknęło natarcie VI Brygady Jazdy.
18. Miejsce, z którego wkroczył szarżą do porannej bitwy 12 Pułk Ułanów z rtm Tadeuszem Komorowskim jako dowódcą.

BITWA POD KOMAROWEM

31 sierpnia 1920 roku

Projekt obszarowego wpisu
terenu pola Bitwy pod
Komarowem do rejestru
zabytków.

W 2009 roku
Minister Obrony
Narodowej
rocznicę
Bitwy pod Komarowem
ustanowił
Świętem Kawalerii
Polskiej

5.9. Uwagi końcowe:

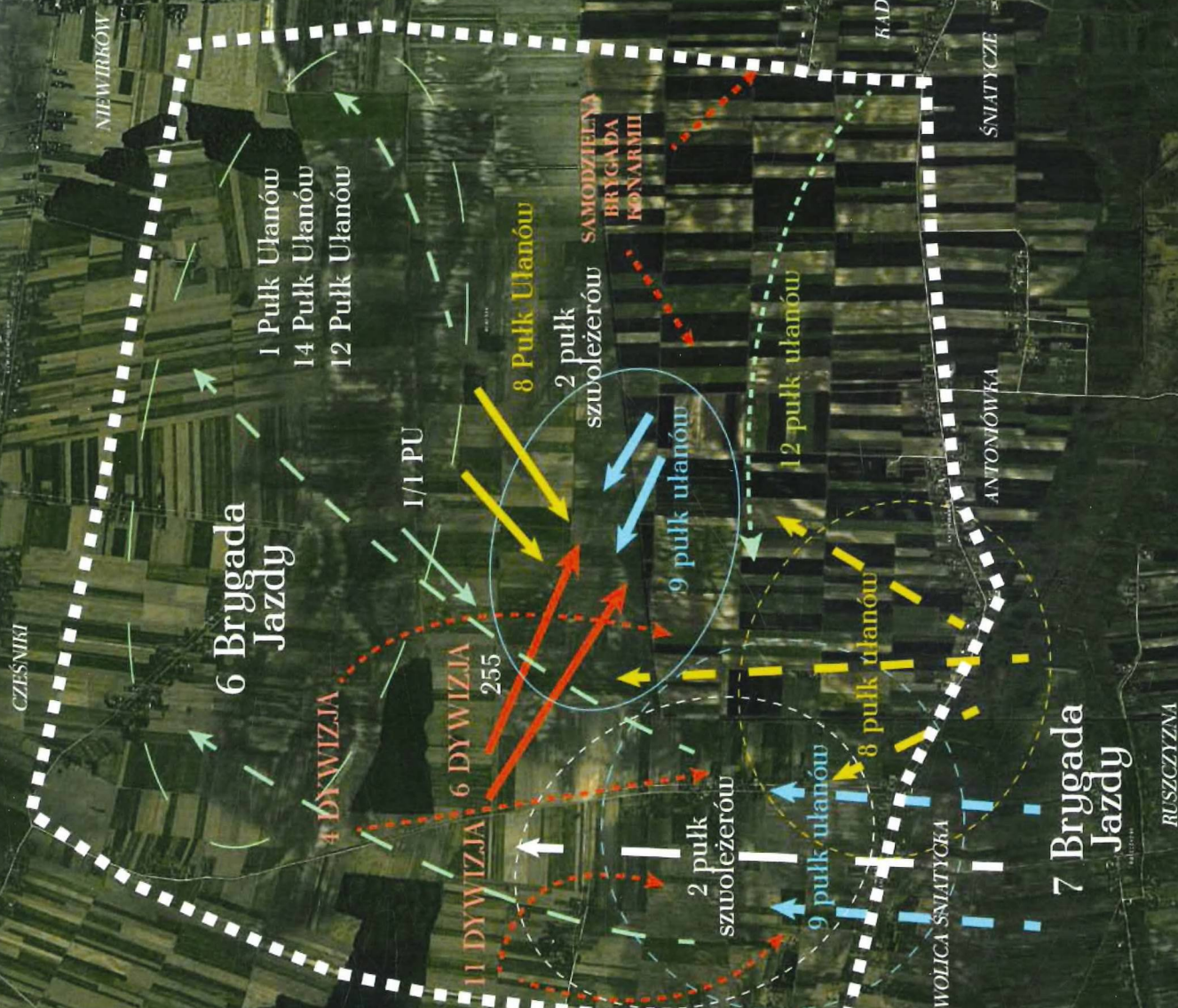
- Wszelkie etapy projektowania winny odbywać się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie.
- Studium stanowi podstawę do procedury o wpis obszarowy do rejestru zabytków.

BITWA POD KOMAROWEM 31 sierpnia 1920

linie przerywane oznaczają bitwę
poranną, linie ciągłe bitwę wieczorną

KOMARÓW

BITWA POD KOMAROWEM 31 sierpnia 1920

kierunki szarż
bolszewickiej
Armii Konnej

kierunki szarż oraz
obszary walki wręcz
2 Pułk Szwoleżerów

kierunki szarż oraz
obszary walki wręcz
8 Pułk Ułanów

kierunki szarż oraz
obszary walki wręcz
9 Pułk Ułanów

kierunki szarży
szwadronu 1 Pułk Ułanów

kierunki szarży
szwadronu 1 Pułk Ułanów

kierunki natarć
6 Brygady Jazdy

proponowany obszar
ochronny Parku
kulturowego
Pomnika Historii

6 Brygada
Jazdy

7 Brygada
Jazdy

1 Pułk Ułanów
14 Pułk Ułanów
12 Pułk Ułanów

8 Pułk Ułanów

2 pułk

szwoleżerów

9 pułk ułanów

12 pułk ułanów

2 pułk
szwoleżerów

9 pułk ułanów

WOLICA ŚNIATYCKA

ANTONIÓWKA

ŚNIATYCZE

KADŁUBISKA

RUSZCZYŻNA

BUDOWA POMNIKA
CHWAŁY KAWALERII
I ARTYLERII KONNEJ
W WOLICY ŚNIATYCKIEJ

CHWAŁA KAWALERII I ARTYLERII KONNEJ

Etos bitwy pod Komarowem w okresie II RP miał ogromne znaczenie. Bitwa ta została uznana przez historyków, jak też samych kawalerzystów za jedną z sześciu największych zwycięstw jazdy w historii naszego Kraju. Zwieńczeniem tego miało być utworzenie Sali Chwały Jazdy Polskiej na Wawelu. Obok urn z ziemią spod Grunwaldu, Chocimia, Kircholmu, Wiednia i Samosiery miała także znaleźć się urna z ziemią spod Komarowa. Druga Wojna Światowa zniweczyła te plany.

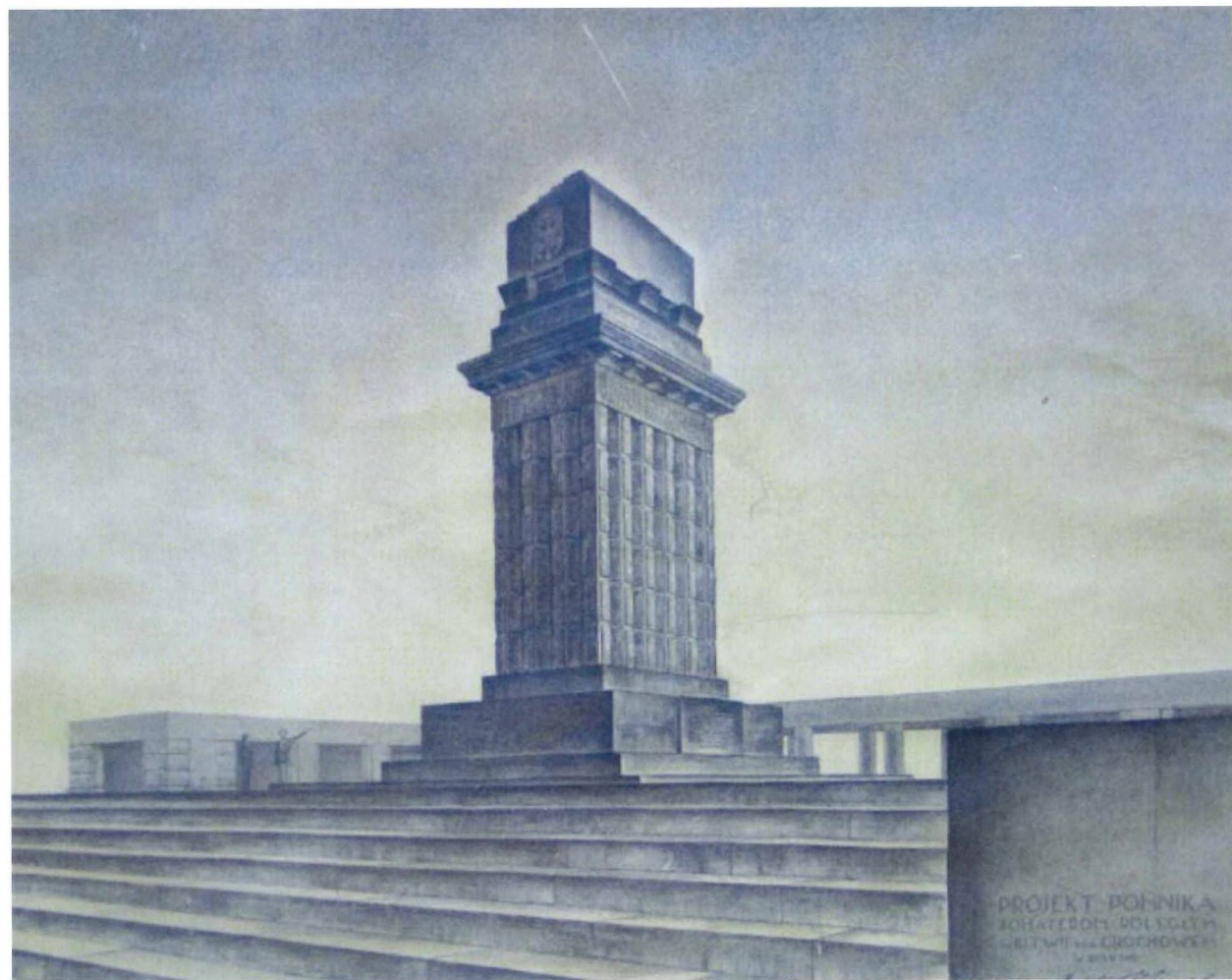
Bitwa pod Komarowem została
uwieczniona na wielu obrazach,
z których najbardziej rozpoznawalny
jest Tryptyk Jerzego Kossaka. Etos bitwy
był również opisywany w Przeglądach
Kawaleryjskich, wspomnieniach oraz
innych opracowaniach historycznych.

W 1936 roku powstał Komitet Budowy Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej, który miał powstać w Wolicy Śniatyckiej. W tym samym roku ogłoszono konkurs na projekt tego Pomnika. Konkurs wygrał architekt Borys Zinselrling (autor między innymi pomnika pod Olszynką Grochowską). Jednak wojna zniweczyła również i te plany, a sam projekt zaginął. W okresie PRL zarówno historia bitwy jak i pomnika były tematem zakazanym.

Pomnika Olszynka Grochowska

W latach 80-tych
społeczność

Romarowa uczciła

bitwę skromnym

pomnikiem

wzniesionym na

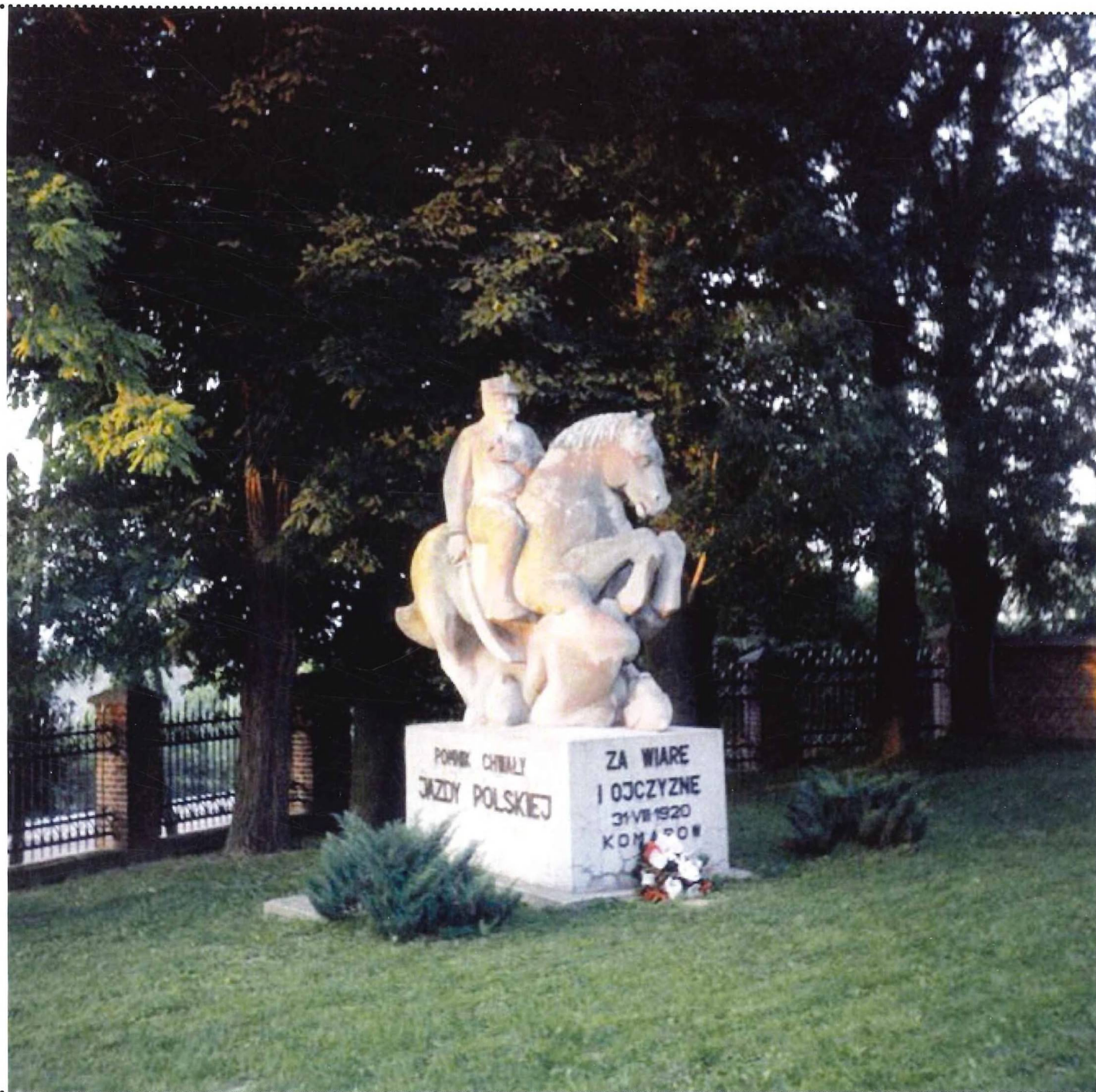
placu kościelnym.

Był to wyraz

pamięci, ale również

odwagi lokalnego

Społeczeństwa.

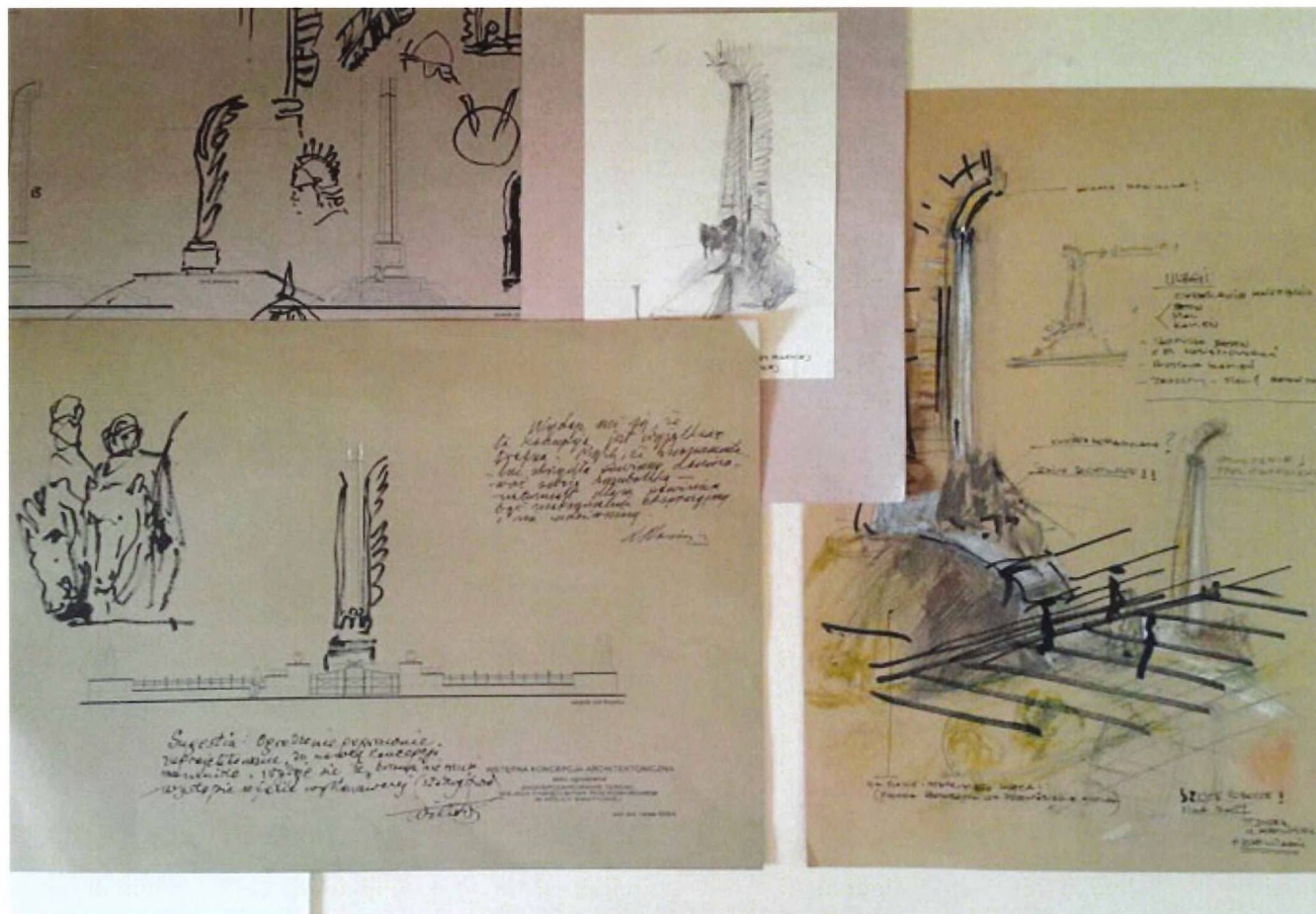
POMNIK CHWAŁY
JAZDY POLSKIEJ

ZA WIARĘ
I OJCZYZNĘ
31 VII 1920
KOMAROW

Inicjatywa budowy Pomnika
 Łodziła w 2006 roku, kiedy
 to za sprawą pasjonatów
 historii rozpoczęto
 poszukiwania przedwojennego
 projektu. Nie mając nadziei na
 odnalezienie rozpoczęto prace
 nad nowym wizerunkiem
 Pomnika posiadając jedynie
 wiedzę, iż forma oparta
 była na skrzydłach husarii.
 Szkice wykonała Weronika
 Kobylińska (wnuczka
 Szymona Kobylińskiego) wraz
 z architektem Tomaszem
 Dudkiem.

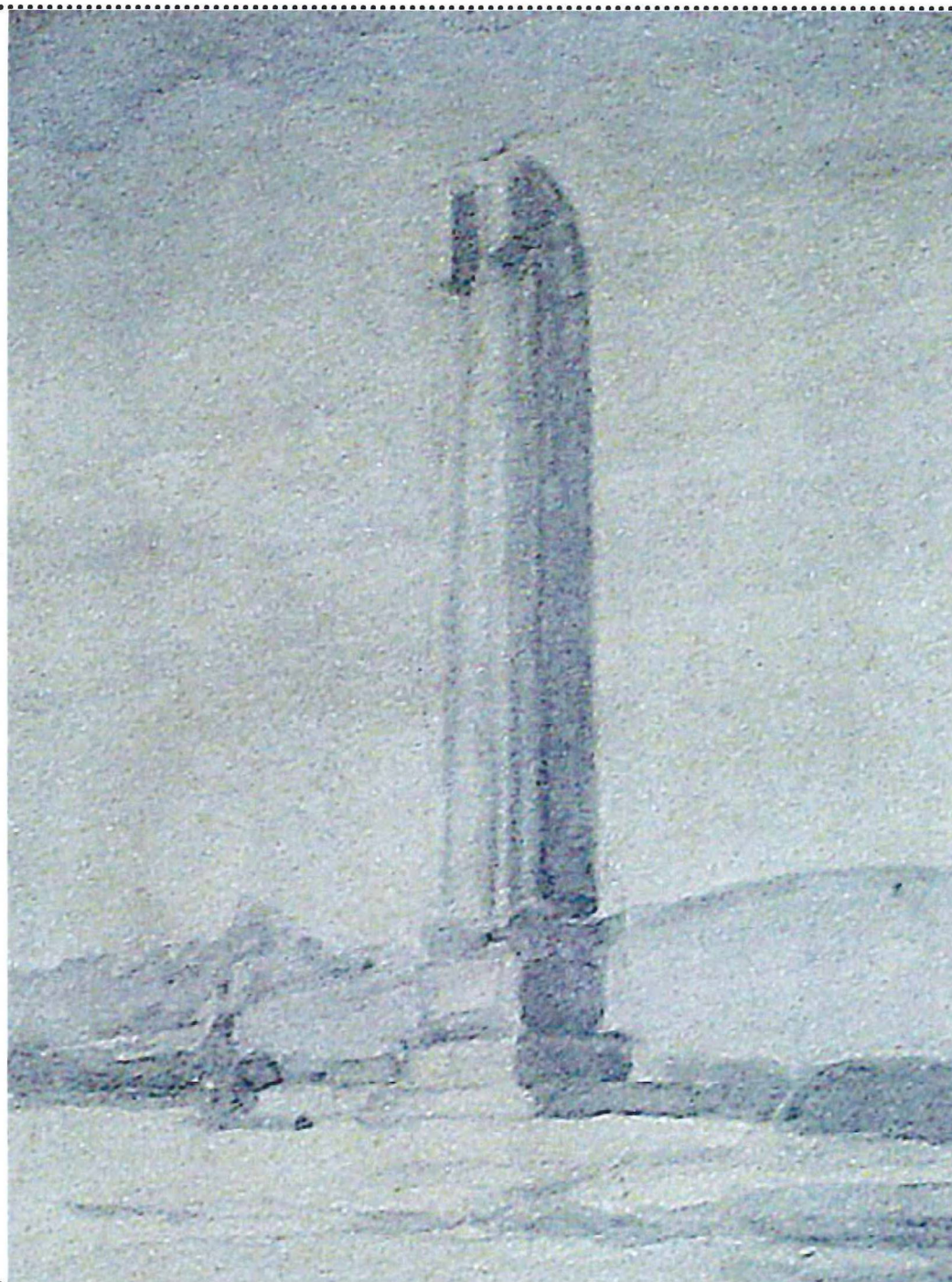
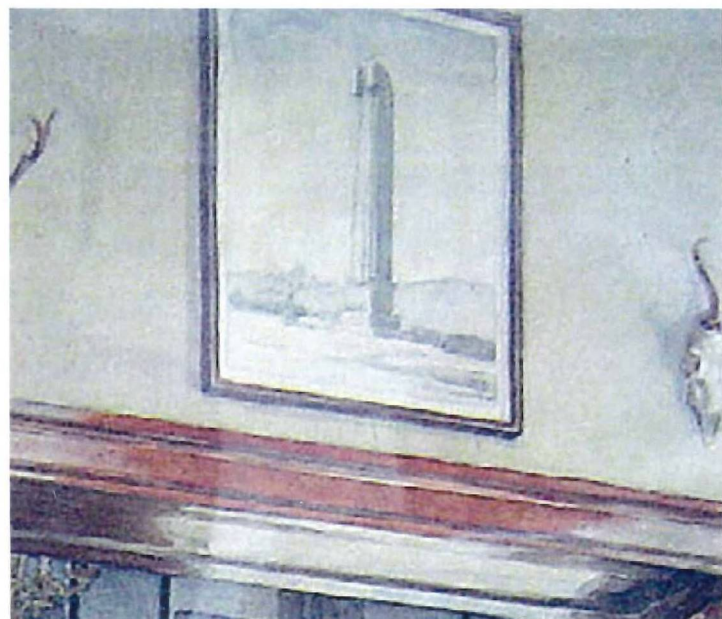
W 2007 roku
po długich
poszukiwaniach
odnaleziono
przedwojenny projekt.
Był on w posiadaniu
syna architekta
Borysa Zinserlinga.
Dzięki jego
życzliwości wreszcie
dowiedzieliśmy
się jak wyglądał
przedwojenny
wizerunek Pomnika.

Mała miniaturka zawarta na
Makwareli przedstawiającej
salon domu Zinserlingów, gdzie
nad drzwiami wisiał projekt
Pomnika.

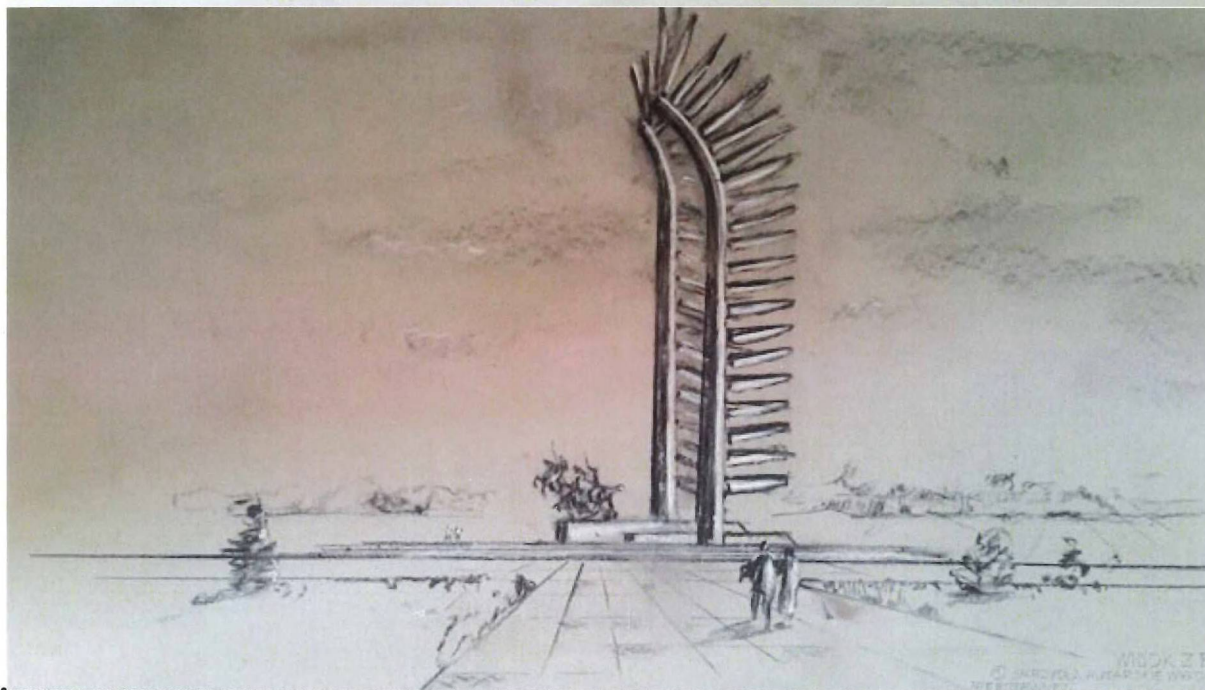
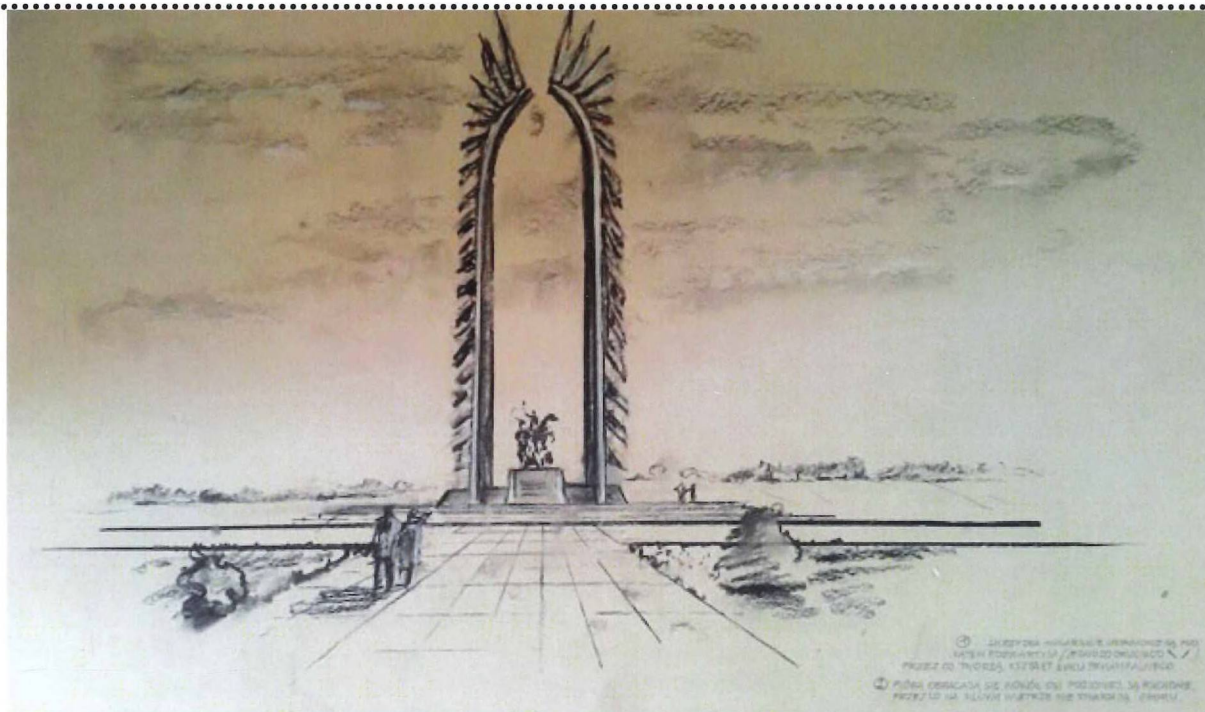
Wykonane szkice oraz przedwojenny wizerunek zostały skonsultowane z uznanymi polskimi artystami, między innymi z prof. Wiktorem Zinem oraz prof. Ludwikiem Maciągiem. Ich opinia wsparła koncepcję zmiany wizerunku z zachowaniem elementu skrzydeł i dodaniem dynamiki poprzez umieszczenie sylwetek kawalerzystów szarżujących na koniach oraz artylerzystów.

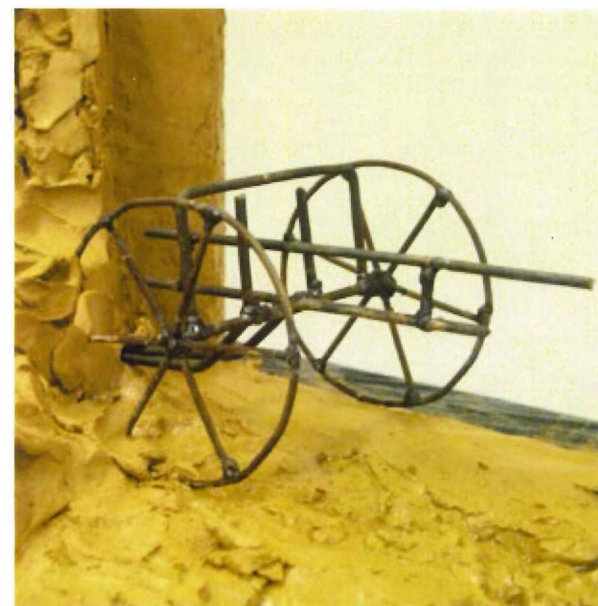
Koncepcję tworzyli
inni uznani twórcy
między innymi prof.
Konieczny

W 2008 roku
szkice
wraz z wytycznymi
zostały przekazane
prof. Kucharskiemu
z Wrocławskiej ASP
w celu wykonania
modelu Pomnika.

Na każdym etapie prac model podlegał konsultacjom. Projekt został wysoko oceniony otrzymując tym samym pozytywną opinię Rady Ochrony Pamięci Walk I Męczeństwa w Warszawie.”

Oficjalnie model Pomnika został zaprezentowany w 2009 roku. Zbiegło się to z ustanowieniem przez Ministra Obrony Narodowej dorocznego Święta Kawalerii Polskiej w rocznicę bitwy pod Komarowem. Święto zostało ustanowione z inicjatywy Stowarzyszenia „Bitwa pod Komarowem”, które uzyskało poparcie od środowisk kawalerii ochotniczej oraz innych pro kawaleryjskich organizacji jak i osób. Decyzja MON była potwierdzeniem etosu bitwy pod Komarowem oraz jej wciąż żywej historii.

Pierwsze Święto odbyło się w 2010 roku na polach Bitwy w Wolicy Śniatyckiej w jej 90 rocznicę.

W tym samym czasie odbył się plan filmu „Bitwa warszawska 1920” Jerzego Hoffmana z udziałem około 320 konnych. W Święcie tym uczestniczył również Batalion Reprezentacyjny WP, wraz ze Szwadronem Wojska Polskiego.

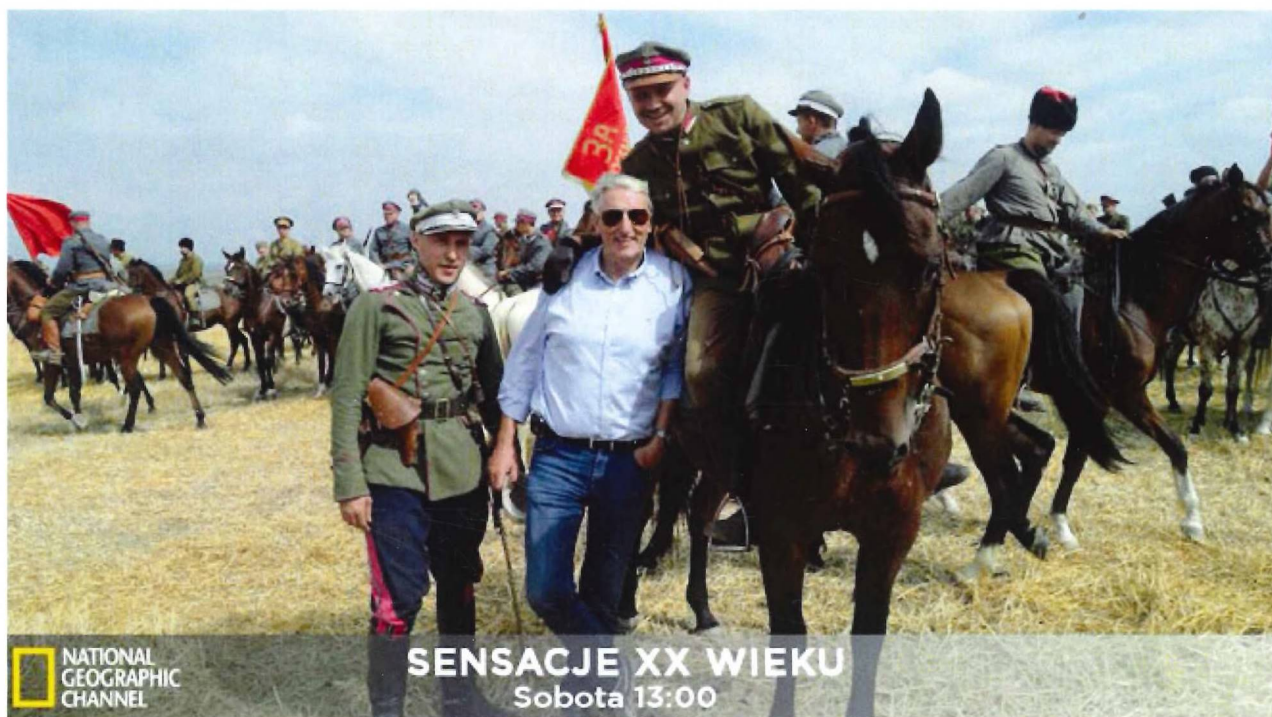
W kolejnych latach Święto Kawalerii Polskiej organizowane było w dwóch wymiarach – wymiar polowy w Wolicy Śniatyckiej oraz wojskowy wraz z udziałem KO w Warszawie.

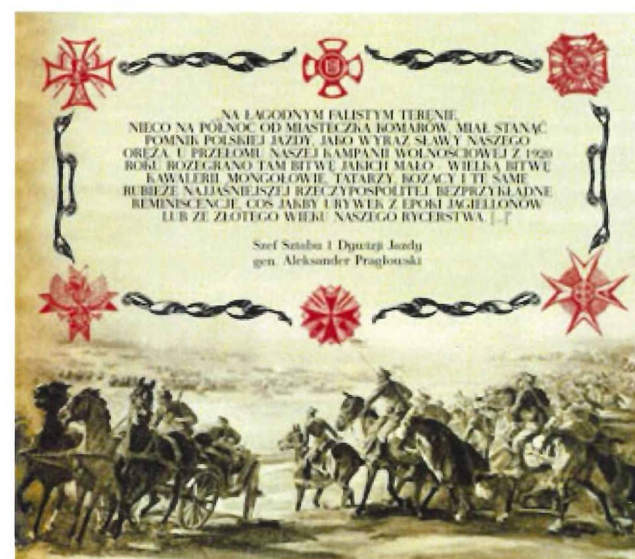
W 2015 roku dzięki społecznemu zaangażowaniu środowisk kawalerii ochotniczej powstał film z cyklu „Sensacje XX wieku Bogusława Wołoszańskiego” – „Szabla polska” o znaczeniu bitwy pod Komarowem w wojnie polsko-bolszewickiej. Dzięki temu przedsięwzięciu społeczeństwo polskie mogło się dowiedzieć o wydarzeniach z 31 sierpnia 1920 roku, które na stałe zapisały się na wspaniałych kartach etosu polskiego oręża.

Od 2016 roku oficjalnie prowadzona jest zbiórka na rzecz budowy Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej w Wolicy Śniatycznej, którego odsłonięcie odbędzie się w 2020 roku w 100 rocznicę Bitwy pod Komarowem.

REWERS

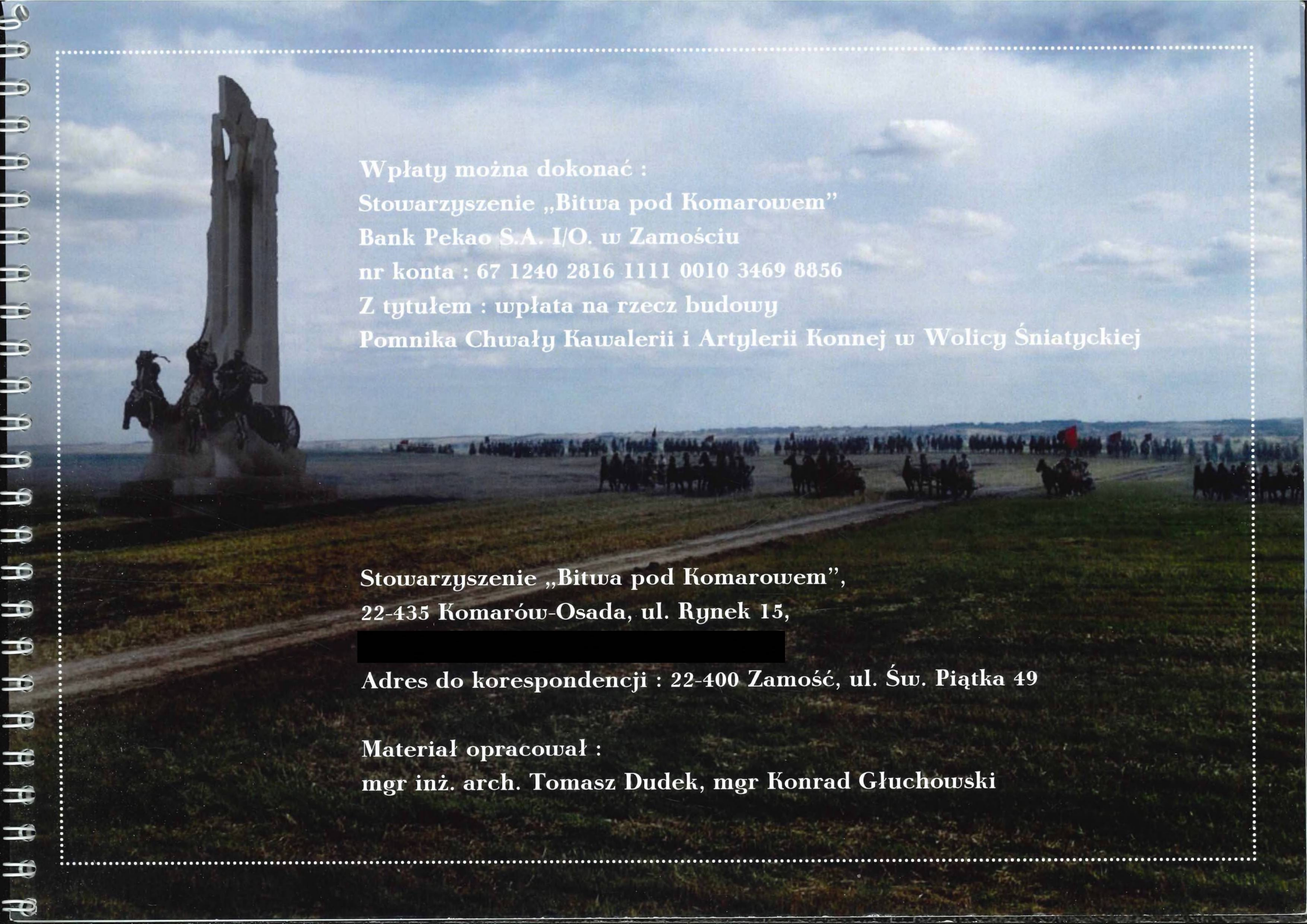

Jako Społeczeństwo, a zwłaszcza kawalerzyści ochotnicy, jesteśmy zobowiązani pielęgnować pamięć o największej kawaleryjskiej Bitwie XX wieku. Na nas również ciąży zaszczytny obowiązek zrealizowania dzieła, które było tak ważne dla kawalerzystów II RP.

Wpłaty można dokonać :
Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”
Bank Pekao S.A. I/O. w Zamościu
nr konta : 67 1240 2816 1111 0010 3469 8856
Z tytułem : wpłata na rzecz budowy
Pomnika Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej w Wolicy Śniatuckiej

Stowarzyszenie „Bitwa pod Komarowem”,
22-435 Komarów-Osada, ul. Rynek 15,
[REDACTED]

Adres do korespondencji : 22-400 Zamość, ul. Św. Piątka 49

Materiał opracował :
mgr inż. arch. Tomasz Dudek, mgr Konrad Głuchowski